

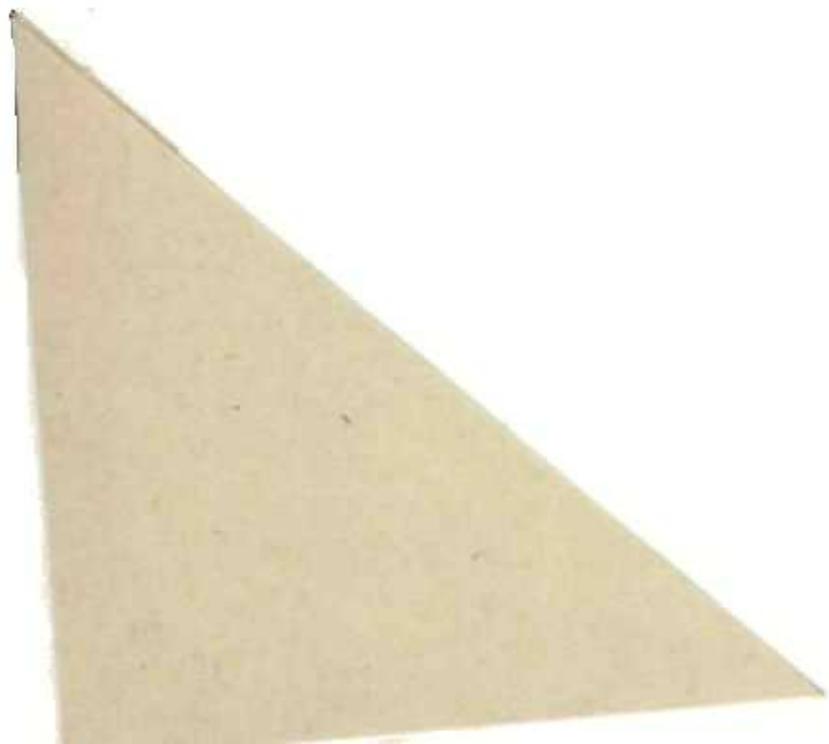
Verseghy Ferenc

**A magyar nyelv törvényeinek
e l e m z é s e**

5. füzet

**A MAGYAR NYELV
M O N D A T T A N A**

Szolnok, 1979.

Analyticae

Institutionum Linguae Hungaricae

Pars II.

SYNTAXIS

LINGVAE HUNGARICAE.

Sectio II.

Syntaxis verborum, conjunctionum,
adverbiorum et interjectionum.

BUDAË,

TEPIS REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE.

1817.

**A magyar nyelv törvényeinek
e l e m z é s e**

II. rész

**A MAGYAR NYELV
MONDATTANA**

II. szakasz

**Az igék, kötőszók, határozószók
és indulatszók mondattana.**

B U D Á N

a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda betűivel

1817

Fordította: Bartha Lászlóné
Borók Imre
Győri Gyula
Imre István
Lukácsi Hubáné
Szász Kázmér

Lektorálta: Szörényi László

Szerkesztette

és

összeállította: Szurmay Ernő

Utószót írta: Lakó György

Készült a Verseggy F. Megyei Könyvtár sokszorosító
műhelyében A/5-8s nagyságban, 300 példányban.

Felelős kiadó: Szurmay Ernő

Szolnok, 1979. december

ISBN 963 7611 37 1

IIV. f e j e z e t

As igék osztályai a mondatban szempontjából

206. §. Melyek az igék osztályai mondatban szempontból?
207. §. Mit kell megjegyezni a középrendűekről, a cselekvőkről és a szenvedőkről általában?
208. §. Mit kell tudni általában a személyesekről és személytelenekről?
209. §. Van-e a magyarnak valódi értelemben vett segédigéje?
210. §. Melyek a magyar segédigealak?
211. §. Hogyan fordítják magyarra a latinok sum, es, est önálló igéjét, midőn az igehez kapcsolódva az igeragozást segíti?
212. §. Mit kell általában a kisegítő igékről tudni?

IV. f e j e z e t

A kettős alaku igeragozások használata

213. §. Milyen igék vesznek fel tárgyas alakot?
214. §. A főnevek milyen tárgyeseteivel kell kapcsolatba kerülnie a tárgyas alakokkal rendelkező igeeknek?
215. §. Az igeragozás milyen alakját kívánják meg a személyes névmások tárgyesetei?
216. §. Az igeragozás milyen alakját kívánják meg a m a g a m, m a g a d, m a g a névmás tárgyesetei?
217. §. Milyet a birtokos, a mutató, a kérdő és a vonatkozó névmások tárgyesetei?
218. §. Végül milyet a határozatlan névmások tárgyesetei?

XVI. f e j e z e t

Az igék száma, személye és ideje

219. §. Melyek a ragozott ige egyeztetésének a szabályai a saját alanyával?
220. §. Honnan kell származtatnunk a barbarizmusokat, amelyek az igemódok és az igeidők használatát tekintve a magyar nyelvbe belopakodtak?
221. §. Mikor használjuk a jelen időt?
222. §. Mikor használjuk a folyamatos múlt időt?
223. §. Mikor használjuk a befejezett múlt időt?
224. §. Mikor használjuk a régmúlt időt?
225. §. Mikor használjuk a jövő időt?

XVII. f e j e z e t

A határozott igemódok használata

226. §. Mi az oka annak, hogy a magyarban a feltételes módot a kötőmódtól meg kell különböztetni, a kötőmódot viszont a felszólító móddal egybe kell olvasztani? *
227. §. Mikor használjuk a jelentő módot?
228. §. Mikor használjuk a feltételes módot?
229. §. Milyen különbség áll fenn a magyar felszólító mód és a kötőmód között?
230. §. Mit kell jól tudnunk a felszólító vagy a kötő módról?
231. §. Mikor használjuk a felszólító vagy a kötőmódot?

---

* Az Etimológia 3. füzeté 323. lapján levő, lapalji megjegyzés fenntartásával itt mégis használjuk a kötőmód megjelölést, hogy Versegny gondolatmenetét követhessük.

IIV. f e j e z e t

Az igék osztályai a mondatban szempontjából

206. §. Melyek az igék osztályai mondatnyi szempontból?
207. §. Mit kell megjegyezni a köséprenndükröl, a cselek-
vökröl és a szenvedökröl általában?
208. §. Mit kell tudni általában a személyesekről és sze-
mélytelenekről?
209. §. Van-e a magyarnak valódi értelemben vett segédigé-
je?
210. §. Melyek a magyar segédigefélek?
211. §. Hogyan fordítják magyarra a latinok sum, es, est
önálló igéjét, midön az igéhez kapcsolódva az
igeragozást segíti?
212. §. Mit kell általában a kiségitö igékröl tudni?

IV. f e j e z e t

A kettös alakú igeragozások használata

213. §. Milyen igék veesnek fel tárgyas alakot?
214. §. A főnevek milyen tárgyeseteivel kell kapcsolatba
kerülnie a tárgyas alakkal rendelkező igének?
215. §. Az igeragozás milyen alakját kívánják meg a szemé-
lyes névmások tárgyesetei?
216. §. Az igeragozás milyen alakját kívánják meg a
m a g a m, m a g a d, m a g a névmás tárgy-
esetei?
217. §. Milyet a birtokos, a mutató, a kérdö és a vonat-
kozö névmások tárgyesetei?
218. §. Végül milyet a határozatlan névmások tárgyesetei?

IVI. f e j e z e t

Az igék száma, személye és ideje

219. §. Melyek a ragozott ige egyestetésének a szabályai a saját alanyával?
220. §. Honnan kell származtatnunk a barbarizmusokat, amelyek az igemódok és az igeidők használatát tekintve a magyar nyelvbe belopakodtak?
221. §. Mikor használjuk a jelen időt?
222. §. Mikor használjuk a folyamatos múlt időt?
223. §. Mikor használjuk a befejezett múlt időt?
224. §. Mikor használjuk a régmúlt időt?
225. §. Mikor használjuk a jövő időt?

IVII. f e j e z e t

A határozott igemódok használata

226. §. Mi az oka annak, hogy a magyarban a feltételes módot a kötőmódtól meg kell különböztetni, a kötőmódot viszont a felszólító móddal egybe kell olvasítani? *
227. §. Mikor használjuk a jelentő módot?
228. §. Mikor használjuk a feltételes módot?
229. §. Milyen különbség áll fenn a magyar felszólító mód és a kötőmód között?
230. §. Mit kell jól tudnunk a felszólító vagy a kötő módról?
231. §. Mikor használjuk a felszólító vagy a kötőmódot?

---

* Az Etimológia 3. füzeté 323. lapján levő, lapalji megjegyzés fenntartásával itt mégis használjuk a kötőmód megjelölését, hogy Vereseghy gondolatmenetét követhessük.

XIII. f e j e z e t

A részes esetet és határozós esetet vonzó igék

255. §. Melyek azok az igék, amelyek részes esetet vonznak?
256. §. Hogyan kell szerkeszteni azokat az igéket, amelyek a latinban kettős részes esettel vagy kettős tárgy-esettel állanak?
257. §. Melyek azok a magyar igék, amelyek két részes esettel fordulnak elő?
258. §. Melyek azok az igék, amelyek határozós esetet vonznak?

XIII. f e j e z e t

Azok az igék, amelyek határozói ragokat vonznak

259. §. Melyek azok az igék, amelyek a l vagy e l essköz-, illetve társzhatározói ragot vonznak?
260. §. Melyek azok az igék, amelyek b a n vagy b e n belső helyhatározói / locativusi / ragot kívánnak?
261. §. Melyek azok az igék, amelyek b a vagy b e belső helyhatározói / illativusi / ragot vonznak?
262. §. Melyek azok az igék, amelyek b ú l vagy b ű l belső helyhatározói / elativusi / ragot kívánnak?
263. §. Melyek azok az igék, amelyek r a vagy r e külső helyhatározói / sublativusi / ragot igényelnek?
264. §. Melyek azok az igék, amelyek r ú l vagy r ű l külső helyhatározói / delativusi / ragot vonznak?
265. §. Melyek azok az igék, amelyek n á l vagy n é l külső helyhatározói / adnecivusi / ragot kívánnak?
266. §. Melyek azok az igék, amelyek h o z, h e z, h ű z külső helyhatározói / advicativusi / ragot kívánnak?

267. §. Melyek azok az igék, amelyek o n n, ű n n, ő n n vagy n n külső helyhatározói / inhaesívusi / ragot vonzanak?
268. §. Mik azok, amiket ezenkívül meg kell jegyezni az igék vonzástáról?
269. §. Mik a sajátos fordulatok / idiomatizmusok /, mik a magyartalanságok / soloncizmusok / és mik az idegen-szerűségek / barbarizmusok /? *

XIV. f e j e z e t

A kötőszók mondattana

270. §. Hogyan épülnek a mondatba az okhatározói kötőszók?
271. §. Hogyan a hasonlítók?
272. §. Hogyan a megengedők, a megszorítók és a kizárók?
273. §. Hogyan épülnek a mondatba a feltételes kötőszók?
274. §. Hogyan az olyan következtetők, amelyek az előzményekből folyó következményt jeleznek?
275. §. Hogyan az olyan következtetők, amelyek az idő folyását vagy rendjét jelzik?
276. §. Hogyan az olyan következtetők, amelyek átvezetésszerűen szolgálnak?

---

* / Vereeghy szójegytékében a rag / suffixum / neve: ragaszték; ennek fent említett fajtái: instrumentale-segítő; locativum=helyeshető; illativum=beható; elativum=kiható; sublativum=felható; delativum=leható; adhaesivum=melléklő; advicinativum=közelítő; inhaesivum=állapító. - Az "idiotizmus"-t szójárásnak nevezi. /

277. §. Hogyan épülnek a mondatba a vonatkozó kötőszók?
278. §. Hogyan az ellentétesek?
279. §. Hogyan a magyarázók?
280. §. Hogyan a kapcsolók és a választók?

XIV. f e j e s z e t

A határozószók és indulatszók mondattana

281. §. Melyek az esetet vonzó határozószók?
282. §. Mit kell megjegyeznünk az összes különféle határozószóknak a szerkezetéről és jelentéséről?
283. §. Melyek a magyar nyelvben más mondatrészekkel kifejeződő határozószók?
284. §. Mit kell megjegyezni némely indulatszó mondatánál?

XV. f e j e s z e t

A szórend

285. §. A mondatrészek elhelyezésének első általános szabálya.
286. §. Milyen mondatrészekben rejlik a beszéd főhangsúlya?
287. §. A mondat szórendjét rögzítő másik főszabály
288. §. Mit jegyezzünk meg a kérdés szórendjéről?
289. §. A válasszolás módjaira vonatkozó megjegyezni valók
290. §. Milyen szabályok vonatkoznak az ígékötőknek a saját ígéktől való elválására?

XXVII. f e j e z e t

Azoknak a dolgoknak a rövid összefoglalása, amelyek ártanak a magyar nyelv ápolásának, tisztaságának és választékosságának

291. §. A magyar nyelvet kiművelni törekvők elvi tájékozatlansága szüli azt a sűrűzavart, amelyben nyelvünk szövegtése és nyelvtana szenved.
292. §. A megbízhatatlan források, amelyekre írónk szerint a nyelvápolást alapozni kell, ártanak a nyelvművelésnek.
293. §. Az ezekből eredő baj nem hárítható el másképpen, mint a szilárd alapelvekre támaszkodó szabályoknak a nyilvános iskolákbeli megfelelő oktatásával.
294. §. A helyesírási kérdésekben érvényesülő korlátatlan szabadság nagy mértékben árt a nyelvápolásnak.
295. §. Annyira értékes-e az írók tekintélye, hogy a filológia által körültekintően rögzített alapelvek fölé kerekedhessen?
296. §. Mit tartunk az ű és ú magánhangzókról?
297. §. Mi az oka annak, hogy a magyar könyveket nem olvassák?
298. §. Új szavak alkotása késlelteti a nyelvápolást.
299. §. Szolgai fordítások ugyan e nyelvűművelés akadályainak számítanak.
300. §. Ezeknek az akadályoknak a megszüntetéséhez a nyelv nyilvános oktatásán kívül egy etimológiai-mondattani szótár vezethet leginkább.

XIV. f e j e s z e t

Az igék osztályai, mondattan szempontjából

206. §. Azoknak, akik az igék mondattanát akarják tárgyalni, az igéket négy csoportba kell osztaniok: 1., ami a hangalakot illeti, középrendűekre, cselekvőkre és szenvedőkre; 2., a használatot illetően személyesekre és személytelenekre; 3., az alkalmazás tekintetében, ami az igeragozásban jelentkezik, segédigékre; 4., végül azt a szerepüket illetően, amelyet más igékkel kapcsolatban töltenek be, kiegészítőkre.

207. §. A középrendűekről és cselekvőről megjegyzendő:

a./ Gyakrabban előfordul, hogy egy ige, amely a magyarban cselekvő, a latinban középrendű lesz vagy fordítva. Így a *s a j n á l* vagy *s z á n* cselekvő, a condolet pedig, ami ugyanazt jelenti, középrendű.

b./ Vagy ebből az egyedi esetből következik, hogy az efféle igék, amelyek egymástól kölcsönösen hangalakban különböznek, különböző esetet is vonzanak. Így a *sajnálom* vagy *szánom* "sorrodot", tárgyesettel jár, a condoleo pedig részesezethez kapcsolódik; *condoleo* sorti tuus.

Ami a szenvedőket illeti, azoknak a mondattana a latintól nem különbözik, mégis az a kényelmetlenség, amely bennük előforduló, az - a t, - e t vagy - t a t, - t e t szótag megkettőzéséből, valamint a beazódáson kétértelműsége, amelyet egyedül az ablativus kitétele oszlatthat el, elsősorban azonban latinizmus, amely belőlük sűt és a ma-

gyar nyelv szellemével ellenkezik, igen helyesen azt javasolja, hogy a szenvedő igéket a magyarban, amennyire lehet, kerülni kell, vagy az - ó d i k, - ó d i k képzőkkel kell helyettesíteni. Bizonyára helyesebben, rövidebben és világosabban beszél az, aki így mondja: a' fő Nótárius a' parancsolatokat elolvasta, mint aki ezt szenvedőben a latin szerint így adja elő: a' fő Nótáriustól a' parancsolatok elolvastattak: mandata per primarium Notarium perlecta sunt. Vagy aki a " sok könyv nyomtatott már erről: de hoc jam copiosi libri sunt impressi " helyett inkább azt mondja: sok könyv nyomtatódott már erről, vagy, ami jóval a leghelyesebb, cselekvőben: sok könyvet nyomtattak már erről.

208. §. A személyesekről és személytelenekről alapjában véve azt a különbséget kell megjegyezni, hogy az előbbieket minden személyben, az utóbbiakat pedig egyedül a harmadik személyben használják. Így villámlik, fulgurat; esik, pluit; kell, oportet, személytelenek, amelyek a határozott módok más idejeiben is csupán harmadik személyben fordulnak elő, mint villámlott, villámlana, villámlyon; esett, esse, essen; kellett, kellene, kellyen. Továbbá több olyan személytelen van a magyarban, amelyek a latinban a személyesekhez sorolhatók, és viszont. Így a habeo ige személyes, és a magyarban a v a n személytelennel fordítják. Viszont a puđet személytelen, mint puđet me facit és a magyar s z i g y e n l e m c s e -
l e k e d e t e m e t cselekvőnek felel meg. Néhány személytelen ige található a magyarban, amelyek más értelemben egyáltalán nem képeznek személyeseket. Így cađet, kell placet minden személyben alkalmazható, mint majd e l e s t e m: vix non cecidit. Nem k e l l e s t e n e k e m; tu mihi non placet. Magát a v i l l á m l i k-ot a költő személyesként használja: villámlatok egek!

emitte fulgura vestra coeli!

209. §. Minthogy a sajátosan segédigének nevezett ige a német, a francia, az olasz és angol nyelvben az, amely a módban, időben, számban és személyben ragozva segíti a főige ragozását, amelynek a melléknévi igenéve vagy a főnévi igenéve változatlanul kapcsolódik a segédigékhez; nyilvánvaló, hogy a magyar nyelvben a szó szoros értelmében vett segédige, a *f o g* -on kívül, amely a kijelentő mód jövő ideje, egyáltalán nem található. Tudnillik a *f o g* miként a német nyelvben az *er wird*, a főnévi igenévhez kapcsol, és mindkét szám és alak valamennyi személye során ragozva a kijelentő mód jövő idejét alkotja, mint írni fogok, scribam, írni fogsz, scribes, és így tovább, amint a Magyar Nyelv Etimológiájának 217.§-ában láttuk; amely helyett a régiek és újabbak közül egyesek az egyszerű *i r a n d o k*, *i r a n d a s s*, *i r a n d* jövőt alkalmazták, amely mégis annyira szokatlanná vált, hogy egyes nyelvtudósok az igeragozás kötő módjához sorolják át. Ugyanott a 218. §-ban.

210. §. A magyaroknak szinte - segédigéi a *v a l e*, *v o l t*, *v o l n a*, és *l e g y e n*, amelyekről a következőket kell megjegyezni:

a./ A mindkét alakú és számú jelentő mód jelen idő személyeihez odahelyezett *v a l e*, a folyamatos befejezetlen múlt időt képezi, mint írák vala, scribam, és így tovább, amelyet a régi magyar költők úgy látnak, hogy a rím vagy kádensia kedvéért használták, a maiak pedig, midőn helyesen és ízléssel akarnak írni, általában sohasem használják. Ugyanis az eredeti folyamatos múlt: *irok*, *írál*, *ire* és a többi a nyelv rövidségének és tisztaságának inkább kedvez.

b./ A v o l t szinte - segédige a jelentő mód befejezett múltjához kapcsolódva ugyanazon mód régmúlt idejét képezi, amelyet akkor használunk, ha régmúltat kell alkalmazni, mint: irtam volt, scripserem, irtál volt, scripseras és a többi. A régi költők ekkor is a v a l á-t használják, mivel a rimelésüknek inkább kedvezőbb, mint az egyzótagu v o l t.

c./ A v o l n a a kijelentő befejezett multhoz kapcsolott szinte - segédige, a feltételes mód multját képezi, amelynek a latinok kötőmódjának régmultja felel meg, és amely éppenugy a kijelentő mód összetett régmúlt ideje, a magyar nyelvben szükségszerű, mint irtam volna, scripsissem és így tovább.

d./ A l é g y e n vagy l e g y e n szinte - segédige, amely a kijelentő mód mult idejéből a kötőmód mult idejét hozza létre, a magyarban feleslegesnek tűnik, a kijelentő mód mult idejével annyira tökéletesen pótolható, hogy a kötő mód mult idejét, amely a l é g y e n-ből ered, nem ok nélkül lehet a latinizmusokhoz sorolni, és ezért helyes elnevezéssel barbarizmus. Efféle latinizmusnak fogják fel az i r n i f o g n é k, és i r n i f o g j a k feltételes és felezőlító mód jövő idejét is, amelyek ugyanazon módok jelen idejével helyesebben pótolhatók, amint azt a maguk helyén látni fogjuk.

211. §. A sum, es, est önálló igét, amelyek a latinban a szenvedők mult idejét és régmúlt idejét, a jövőket pedig, a folyamatosokat és a régmúlt időket a -rus, -ra, -rum végződésre alakítani segíti, én alig merném igazi segéd- vagy szinte - segéd igének nevezni, midőn mégis

külső alakjával a segédige látszatát kelti, bizonyára tanácsos megemlíteni, hogyan kell magyarra fordítani? Az alábbi példákból nyilvánvalóvá lesz: **Kijelentő mód szenvedő múlt:** amatus sum vagy fui: szerettettem. **Ugyanannak a régmúltja:** amatus eram vagy fueram: szerettettem volt. **Akötő mód múlt ideje:** quod amatus sim vel fuerim: hogy szerettettem légyen nélkül. **Ugyanannak a régmúltja:** si amatus essem vel fuisset: ha szerettettem volna. **Ugyanannak a jövője:** postquam amatus fuero: minekutánna szerettetni fogok. **A cselekvő ige kijelentő mód jövő ideje:** amaturus sum: szeretni fogok. **A feltételes mód jelen ideje:** amaturus essem: szeretnék. **Ugyanannak a régmúltja:** si amaturus fuisset: ha szerettem volna.

212. §. A soleo, incipio, coepi, debeo, desino, possum, queo, nequeo a latinok kisegítő igéit, amelyekhez a guro is hozzáadható, a Magyarban részint hasonlókkal fordítják, részint olyan képzőkkel, amelyek műveltető és ható igéket alkotnak.

a./ Hasonlókkal fordítják: soleo, szo k i k, vagy használatosabban a múlt időben szo k o t t; incipit vagy coepit, ke z d; debet, ke l l; desinit, me g s z ű n i k, mint keveset szo k t a m aludni, parum soleo dormire. Enni ke z d: pluere incipit. Iraom ke l l: scribere debeo. Me g s z ű n t élni: desiit vivere.

b./ A -h a t, -h e t ható igének a képzővel, mint a' kertbe nem me h e t t ű n k: ad hortum ire non potui-mus. - Ast neked bizonyosan m o n d h a t o m: id tibi

adseverare possum.

c./ Az -a t, -e t vagy -t a t, -t e t gyakorító igék képzőivel, mint házat építte t: domum aedificare curat. E l l o p t a a' szomszéd' kutyáját: canem vicini furto sufferri fecit.

IV. f e j e z e t

Az igeragozások kettős alakjának a használata

213. §. A szenvedő igék a tárgyas alakot sohasem vehetik fel, mivel a szó tárgyesetét nemcsak jelöli, hanem magában is hordja, a szenvedő igék pedig ugyanant a tárgyesetet nem tűrik el. A középrendűek, midőn középrendű szerepet töltenek be, a tárgyalak tekintetében ugyanazon az alapon a szenvedőket utánozzák: ha pedig cselekvőként vagy visszahatóként alkalmazzák, a cselekvők törvényeinek vetik alá magukat. Így e l a l s z i k, obdormit, középrendű, és a tárgyas alakot a szenvedők módjára elveti; de mikor cselekvőként használják, mint ebben a kifejezésben: e l a l u s s z a az ebédet: tempus prandii dormiendo negligi; vagy visszahatóan, mint k i a l u s s z a magát: somno satiatur, akkor a cselekvők törvényeinek engedelmeskedik, és bizonyos esetekben mutató alakot kíván. Maguk a cselekvők, ha egy igével járó tárgyesetet nem tesznek ki, az igeragozásnak csak az alanyi vagy a középrendű alakját veszik fel, mint: holnap az atyámmak í r o k, cras patri meo scribam. Ha pedig egy ige tárgyas vonzata van mellette, ennek a szenvedő esetnek a milyenségétől függ, vajon az igeragozás alanyi vagy tárgyasalakjával kell-e ellátni? Itt tehát egyedül az a kérdés vár megoldásra, melyek azok

a tárgyesetek, amelyek a cselekvő igét tárgyas alakkal kívánják ellátni? Ezt fejtjük ki a következőkben:

M e g j e g y s é s. Azok a nemsetek, amelyek a magyarok között élnek, és ezért a magyar nyelvet gyermekkoruktól jól elsajátítják, mégis ritkán jutnak el a tökéletesség olyan fokára, hogy a magyar igeragozás alakjainak az alkalmazásában időnként azt meg ne sértenék. Azoknak tehát, akik ezt a nyelvi sajátságot meg óhajtják tanulni, szükséges, hogy az alábbi szabályok tanulásában és gyakorlásában a legnagyobb szorgalmat tanúsítsák.

214. §. Cselekvő vagy cselekvőként használt középrendű igét követelnek meg tárgyas alakkal ellátva a főnevek következő tárgy esetei:

1./ Amelyek előtt a *n* vagy *n'*, határozott névelő *e s e n*, *e s* vagy *e'* mutatózó van előzőcsakaként, mikor a beszéd határozott, mint *i m á d o m é n a s I s t e n t*, és nem *i m á d o k*: adoro ego Deum. A' rőt gyermek nem *a s s e r e t i* a tanulást; és nem *s s e r e t*: *negligens puer non amat studium*. *X s e n* embert nem *i s m e r j ű k*, és nem *ű s m e r ű n k*: hunc hominem non noscimus. *S'* nyavalyát *ű k* ki nem *á l l h a t t á k*, és nem *á l l h a t t a k*: *hunc illi mortuum perferre non potuerunt*.

2./ A tulajdonnevek tárgyesetei, jöellehet a határozott névmást a határozott jelentés előidézésére szükségszerűen nélkülözik / II. rész. 6. §. /, mégis igéjüket a tárgyas alakkal kívánják ellátni, mint: Nagy Sándor *m e g g y ű s t e* Dáriust, és nem *m e g g y ű s t t*: *Magnus Alexander devicit* Darium. Egész Görög országot *m e g j á r t a*, és nem *m e g j á r t*: *omnem peragravit* Graeciam.

Helvétiaát nem *Ō s m e r i*, és nem *Ō s m e r i*: Helvetiam non novit. Budát *d i c s é r t e*, és nem *d i c s é r t*: Budam collaudavit. Azok, amelyek határozott névelőt kívánják meg, ezt a törvényt az igékkel szemben még határozottabban gyakorolják, mint a' Dunát is *l á t t u k*, és nem *l á t t u n k*: Danubium quoque vidimus.

Kivételt képeznek a hónapok és napok nevei, ha csak határozott névelővel nem rendelkeznek, mint: hidegebb *M á j u s t* a' tavalyinál eszülőim nem *l á t t a k*, és nem *l á t t á k*: frigidiores Maium, quam anno elapso fuerit, parentes mei non viderunt. De ezzel szemben a' tavalyi Májust felette hidegnek *t a p a s z t a l t u k*, és nem *t a p a s z t a l t u n k*: Maium anni elapsi nimis frigidum sensus experti. Itt természetesen határozott, ott pedig határozatlan a beszéd. Husvétot *t a r t*, és nem *t a r t y a*; de ezzel szemben a' husvétot *t a r t y a*, és nem *t a r t*: pascha celebrat. Szentebb pénteket a nagynál nem *Ō s m e r e k*, és nem *Ō s m e r e m*; ezzel ellentétben pedig a' nagy pénteket legszentebbnek *Ō s m e r e m*, és nem *Ō s m e r e k*: feriam sextam majoris hebdomadae inter ceteras sanctissimam puto.

Kivételek a személyek és városok, országok és folyók tulajdonnevei is, míhelyt megszólítóvá lesznek, és határozott névelőjük hiányzik, mint: a' mostani Udőben ritka Cicerot *l á t u n k*, és nem *l á t t y u k*: his temporibus rarum Ciceronem videmus. Rajnát megajdítván, azt gondoltam, hogy Dunát *l á t o k*, és nem *l á t o m*: ut Rhenum conspexi: Danubium mihi videre videbar.

3./ A birtokos személyraggal ellátott főnevek tárgy esetben az ige tárgyas alakját kívánják meg, mivel ezek a ragok a beszédet határozottá alakítják, mint: minden *j ó s z á g á t e l a d t a*, és nem *e l s d o t t*: omnia

bona sua vendidit. K ö n y v e m e t v i s s z a h o z d,
és ne h o z z: librum meum refer.

215. §. Az igeragozás tekintetében a személyes névmások tárgyesetei három csoportba sorolandók:

1./ Az e n g e m e t vagy a végkurtított e n g e m',
me, szenvedő esete és a többesben a m i n k e t vagy
b e n n ű n k ű t, nos, az igeragozás alanyi alakját kívánja
meg, mint e n g e m e t ő n e m s z e r e t, és n e m
s z e r e t i: ne ille non diligít. M i n k e t n e m l á t
t o t t, és n e m: l á t t a: n o s n o n v i d i t. M a g á h o z
h i t t b e n n ű n k ű t és n e m: h i t t a: a d s e vo-
cavit nos.

2./ A t é g e d e t vagy végkurtított t é g e d',
te, és a többesben t i t e k e t vagy b e n n e t e
k e t, vos, az ige egyes szám első személyében kívánják
meg azt a -l e k vagy -l e k sajátos tárgyas ragot, mint
l á t l a k é n t é g e d e t: video ego te; és n e m l á t
t o k, és n e m l á t o m, T i t k e t é r t e l e k,
vos intelligo, és n e m é r t e k, és n e m é r t e m.

S z e r e t l e k b e n n e t e k e t: diligó vos, és n e m
s z e r e t e k, és n e m s z e r e t e m. Ennek a név-
másknak az egyes tárgyesete szókihagyás folytán el is sik-
kesíthető, mint amennyire az egyedül álló " l á t l a k "
teljesen ugyanaz, mint ego te video. Az ige többi személye
mindkét számban, valamint a többes első személyben is, eh-
hez a tárgyesethez az alanyi alakban kapcsolódik, mint
t é g e d e t l á t o t t, l á t t u n k, l á t t a k, t e v i
d i, v i d i m u s, v i d e r u n t, és n e m l á t t a, l á t t u k, l á t t á k.

3-szor. / A harmadik személyű névmás tárgyesetei az ő t
vagy ő t e t, sum, eam és a többesben ő k ű t, eos, eas
mutató alakot kívánják meg: mint az ő t e t nagyon

t i s t e l e m, és nem tisztelek: ego sum valde ven-
ror. Mink ő k ő t nem l á t t u k: nos eos non vidimus.

216. §. Mivel a m a g a m, m a g a d, m a g a név-
más és a tőbbsben m a g u n k, m a g a t o k, m a g o k
egyszer személyes visszaható máskor határozatlan / II. rész
146. §. /, ezért a tárgyesetei az alábbi szabályoknak van-
nak alávetve:

1./ Midőn a m a g a m' visszaható személyes névmást képes,
ennek a tárgyesete tárgyas alakot kíván meg, mint: ritka
ember ő s m e r i m a g á t, és nem ő s m e r: rarus
seipsum noscit. Ha m a g a t o k a t jól v i s e l i -
t e k, és nem v i s e l t e k: si vos bene gesseritis.

2./ Midőn a m a g a m határozatlan névmást képes, an-
nak tárgyeseteiről a következők veendők figyelembe:

a./ A harmadik személyű m a g á t és m a g a t o -
k a t tárgyas alakot követelnek meg, mint: m a g á t
t a l á l t u k, és nem t a l á l t u n k: solum eum re-
perimus. Csak ő k ő t m a g o k a t l á t t a d? és nem
l á t t á l: eos tantum solos videti?

b./ A m a g a d o t és m a g a t o k o t második
személy tárgyesetei ceupán az ige egyes szám első személyé-
ben vonzzák a -l a k vagy -l e k sajátos ragot, mint:
m a g a d o t t a l á l l a k? és nem t a l á l o k,
és nem t a l á l o m: solum te reperio? Egyedül m a g a t o k o t l á t t a l a k az ablakom alatt menni: solos
vos vidi sub mea fenestra praetereuntes.

c./ A tárgyeset más eseteiben mind a második személyű
m a g a d o t és m a g a t o k o t, mind az első szemé-
lyű m a g a m o t és m a g u n k o t is az alanyi ala-

ket követelik meg, mint magadot látott, és nem látta: solum te vidit. Magunkot legjobban szeret magánál, és nem szereti: solos nos libentissime apud se habet.

217. §. A birtokos, mutató, kérdő és vonatkozó névmások tárgyeseteiről az alábbiakat kell megjegyezni:

1./ Az enyimet, az enyimeket, a' miénket, a' mieinket, a' tiedet és a többi önálló birtokos névmás tárgyesete igéjük tárgyas alakját kívánja meg, mint: az enyimeket nem bántotta a' jégeső, és nem bántott; meos grando non laesit. A' mi juhaink kikerültek; de a' tieiteket nem talállyuk, és nem találunk: nostrae oves repertae sunt, sed vestras non invenimus.

2./ Az azt, ezt, vagy az ezekből összerakottakat, mint az am azt, ement mutató névmások mind a két számának tárgyesetei a tárgyas alakot akkor is megkívánják, mikor kihagyással lerövidülnek / I.rész. 154. §.a. /, mint am azt add ide, ezt pedig tedd el; és nem adgy vagy adgyál, tégy vagy tégyél: illud porrige huc, istud vero sepono. Mondgyák / az azt mondgyák helyett / hogy meghalt: mortuus esse dicitur: az igéhez: hoc dicunt / homines / quod mortuus sit.

3./ A kérdő névmások tárgyesetei az alanyi alakot kívánják meg, mint: kit látok amott jönni? és nem látom: quem video ibi venientem? Mit akarasz?, és nem akarod; quid vis?

Kivéve a mellyik névmás tárgyesetét, amely tárgyas

alakot követel meg, mint: *melliyiket akarod lovaím közül? és nem akarsz: quem vis e meis equis?*

4./ Az *a'kit*, *a'mellyet*, *a'mit* és ezek többese, *a'kiket*, *a'mellyeket*, *a'miket* vonatkozó névmások tárgyesetei jöllehet határozott névelővel vannak ellátva, mégis mindig az alanyi alakot kívánják meg, mint: *a katona a'kit tegnap látttál, és nem látta:d: miles, quem heri vidisti. A' lovak, a'mellyeket tegnap megvettetek, és nem megvettétek, equi, quos heri emistis. Nem igaznak, a'miket tegnap hallottunk és nem hallottuk: ea, quas heri audivimus, vera non sunt.*

218. §. A határozatlan névmások tárgyesetei az igeragozást illetően három csoportra oszlanak. Vannak ugyanis, amelyek tárgyas alakot követelnek meg; vannak, amelyek ezt az alanyival a körülmények során változtatják, és vannak végül, amelyek az alanyit kívánják meg:

1./ A tárgyas alakot kívánják meg:

a./ Azon a határozatlan névmások tárgyesetei, amelyeknek egyes alanyesetei ik képzővel végződnek, mint: *akármellyiket akarod, és nem akarsz: quemcumque volueris. Eggyiket sem találta meg, és nem talált; naminem vel nullum eorum reperit. A'másikot inkább szeretné, és nem szeretne: aliud libentius haberet. Mind eggyiket vagy mindeniket tiszteli, és nem tiszteli: quemlibet veneratur. Valamellyiket csak előtalálod, és nem találás: aliquis saltem tibi occurret.*

b./ A határozatlan névmások következő tárgyesetei egyformán tárgyas alakot követelnek meg:

Egyedül magát találta, és nem találta: solum cum reperit. / Ezen II. rész 216.§. 2.j. /
Egy más t nagyon szeretik és nem szeretnek: se invicem valde diligunt. Mind magittatók, és nem ittatók: totum ebibistis? Valamennyit látta, ha az előbbiből a tárgyeset a rámutatás erejével hat, és nem látott: omnes vidit.

2./ A tárgyas és az alanyi alakot változtatják:

a./ A határozatlan névmások tárgyesetei, amelyek a határozott névelőt egyszer felveszik, másszor elejtik, és az igeragozás alakjait is változtatják, mint az a f f é l é k e t vagy az e f f é l é k e t nem örömet hallly a, és nem hall: ajusmodi vel huiusmodi /scilicet res / non libenter audit. De ha névelőjük nincs, az alanyi alakot követelik meg, a f f é l é k e t vagy e f f é l é k e t nem örömet hall, és nem hallly a, ajusmodi vel huiusmodi / res / non libenter audit.

b./ A mindnyájan határozatlan névmás nem másképpen rendelkezik a tárgyesettel, mintha többes birtokos ragokkal lenne ellátva. Továbbá ezek a tárgyesetek, ami az ige tárgyas alakját illeti, a következő módon különböztethetők meg:

E l ő s z ö r: A harmadik személy tárgyesete tárgyas alakot von; mint mindnyájokat szeretem, és nem szeretek: omnes diligo.

M á s o d s z o r. A második személy tárgyesete csupán az ige első személyének tárgyas alakját követeli meg,

mint mindnyájokat szeretlek,
és nem szeretek, és nem szeretem: omnes
vos diligo.

Harmadszor. Ugyanannak a második személynek
a tárgyesete a többi személy alanyit kívánja meg,
mint mindnyájatokat szeretünk, és
nem szerettyük: omnes vos diligimus.

Egyedszer. Végül alanyit az első személy
tárgyesete, mint mindnyájunkot szeret,
és nem szeret: omnes nos diligit.

3./ A többi határozatlan névneve tárgyesetei az alanyi
alakot kívánják meg, amint ez a következő példákból kitű-
nik: Akármit látott, mind megerősítette, és
nem látta, quemcumque vidit, omnes eum adlocutus.
Akármelly érdemeket szeressen,
és nem szeresse: quancumque bene promeratur.
Akármit mondgyon, és nem mondgya: quidcumque dicit.
Akármicsodát üzeny-
nyen, és nem üzeny: quidcumque nupit.
Akárminekmit kíván gyon, és nem kíván-
gye: qualecumque mittat. Akármicsodát ki-
vánnyon, és nem kívánny: qualecumque desi-
deret. Annnyit adgy neki, a' mennyit
kíván és nem ad, nem kívánny: tantum
ei da, quantum cupit. Ezenyit adtak, és nem
adták: tantum dederant. Eggyet adott, és
nem adta: unicum dedit. Eggyet sem adott:
nec unicum dedit. Eggy csöppet sem adott:
nec guttam dedit. Eggyeteggyet kívánt
/ forintot / párjért, és nem kívánta: singulos
/ florenos / petit pro pari. Eggyebet sem tud,
és nem tudgya: scitum non scit. Eggyébfé-
lét nem szeret, és nem szeretti: alterius

speciei / rem / non amat. Egynéhányat / egy-
nehány embert / látott, és nem lát-
ta: aliquot / aliquot homines / vidi. Illyeket
/ illyeneket, vagy illyeseket / szó-
lott, és nem szóllotta: talia dixit. Kit
itt látott a' halállal küsködni, kit smott, és
nem látta: aliquos iethic, alios ibi cum morte luctan-
tes vidit. Kit kit szeret küskületek, és nem
szereti: quonvis vestrum diligit. Eggy kis
vagy eggy kevés vizet hozs, és nem
hozd: aper puxillum aquae. Külömbfélét em-
lített a' régi üdőkbul, és nem emli-
tette: varia memoravit ex antiquis temporibus. Leg-
kisebbet sem szóllott, és nem szó-
lotta: ne minimum quidem fatus est. Más t írj,
és nem írj: scribe aliud. Mindent tud, és nem
tudgya: omnia scit. Mindenfélét be-
szállt: és nem beszállt: omnia
generis / res / narravit. Némellyeket küskü-
lök megvett, és nem megvette: aliqua eorum
emit. Ollyat / ollyant vagy ollyast /
szeret, és nem szereti: tale amat. Sem-
mit sem tanúl, és nem tanúllya: nihil dis-
cit. Senkit sem talált otthon, és nem ta-
lálta: domi neminem reperit. Sokat beszáll
és nem beszáll: multum loquitur. Többet
tud, mint te, és nem tudgya: plus scit quam tu.
Valahányat látott, és nem látta: quot-
cunque vidit. Valakit megtaszította, és
nem taszította: aliquem protursit. Vala-
melly könyvet adott a' kezembe, és nem
adt: librum aliquem mihi dedit. Valamit szó-
lottál és nem szóllottad: aliquid fortasse
dixisti.

IVI. f e j e s e t

As igék száma, személye és ideje

219. §. A ragosott igének az alanyával történő egyesítésének a szabályait a következőkben adjuk elő.

1./ A határozott igemódnak a személyraggal ellátott igéje megegyezik az alanyával - akár kifejezetten, akár rejtve - számban és személyben, mint katonák érkeztek: militēs advenerunt, ahol is a k a t o n á k alanyt nyíltan kiírják. Ha egészségesebb volnál, örvendésk: si melius valeres, gauderem; itt a t e alany a volnál igéhez és a másik alany az é n az ö r v e n d e n é k igéhez rejtve tartozik.

2./ Az összekapcsolt szavak közösen többes számú állítmányt kívánnak, mint: itt v a n n a k vejjünk Nicziás és Valérius: hic nobiscum sunt Nicziás et Valerius. Olykor az egyes számot óhajtják, mint az ész, és az okosság, és a' jó tanács a' vénekben v a n: mens, et ratio, et consilium in senibus est. Néha elmarad a kötőszó, mint a' homlok, a' szemek, az ábrázat sokszor harudnak; a' beszéd pedig legtöbbször: frons, oculi, vultus parsaepe mentiantur, oratio vero saepissime.

3./ Az igének a személyéről sajátlagosan meg kell jegezzünk:

a./ Asi az alany felismerhető személyét követi, és ami a névmási első alany után a másodikkal vagy a harmadikkal össze van kapcsolva, a m i n k / mi /: nos többes számot - ha az érthetőség úgy kívánja - ki kell tenni

az állítvány elé, egyébként pedig el is lehet hagyni, mint ha t e és Tullia egészségesek v a g y t o k, é n és Cicero / m i n k / azok v a g y u n k: si tu et Tullia valetis, ego et Cicero / nos / valemus.

b./ Ha vonatkozó névmás vonatkozik az elől álló személyes névmásra, az igét meg kell egyeztetni a vonatkozó névmással, mint é n voltam az, a' k i tegnap tégedet k e r e s t e l e k, és nem pedig k e r e s e t t: ego eram, qui te heri quaesieram, et non quaesierat.

4./ A személyes névmásnak az alanyeseteit é n, t e, ó, m i, t i, ő k, a magyar igeragozásban éppen úgy nem használjuk, mint a latinban, ha csak akkor nem, amikor egyik személyt egy másikkal szembeállítunk valamilyen módon, vagy amikor azoknak ellentétes jelentését akarjuk jelezni: mint: é n az egészséget fenntartani kívánom, t e pedig azonn vagy, hogy megrontsád: ego conservare sanitatem cupio, tu vero perdere studes. Vagy amikor többet jelölünk, mint amit mondunk, mint t e volnaál jobb a' testvérednél? tu sis melior germano tuo?

220. §. A mondattannak alighanem egyik részébe sem lopkodott be annyi és olyan szertelen latinizmus, mint éppen azon részébe, amely az igeidők és - módok használatát szabályossa. Természetesen abban a korban, amidőn a latinok kulturája a maga sajátos nyelvi szerkesztével a magyarok között elterjedni kezdett, öseinknek az volt az elképzelésük, hogy anyanyelvünket nem lehet másként a tökéletesség és a kellemes hangzás csúcsára juttatni, ha csak nem a latin nyelv szabályaihoz igazítják. Akadtak ezenkívül külföldről, latin nyelven írott, lefordítandó könyvek, amelyeket úgy ültettek át a honi nyelvre, hogy nemcsak az ige

az igének, hanem az igeragozás módja és ideje is megfelelt az eredeti módnak és időnek, s ezt nem csak a saját dicsőségüknek, hanem a vallás szolgálatának is tartották. Ez volt az oka annak, hogy összehordtak mindenfélét: szenvedő igét, üzenetett folyamatos múlt időt, jövő időt, meg aztán befejezett és régmúlt időt. Ezeket ugyan az élő beszédben eleddig nem használjuk, de az eredeti magyar nyelvi sajátosságok kellenségének, tökéletességének, vagy, hogy egyetlen szóval fejezzem ki ezt az egész fogalmat, a *U v e l t s é g e n e k* fellette igen ártanak. Nem győzőm eléggé hangsúlyozni, hogy az ilyesfajta latinizmusok éppenséggel úgy megérdemlik a barbarizmus, az idegenszerűség elnevezését, mint azok a magyaros kifejezések, amelyek a latinban fordulnak elő. Avagy nem nevetnénk-e ki azt a magyar embert, aki a következő mondatot:

A m m i n t P e s t r e m e n t e m, t u d v á n, h o g y j ó b a r á t o m o d a é r k e z e t t, k i v e l s z ó l l a n i a k a r t a m, e l ő m b e a k a d t e g g y ű r e g e m b e r, l a t i n u l i g y f e j e z n é k i:

Dum Festinus ivi, sciendo, quod meus bonus amicus illuc advenit, cum quo locui volui, occurrit mihi unus senex homo. Ámde éppén így teljesen jogosan mosolyognánk azon a magyar emberen, aki a következő latin mondatot:

Dum Festinus irem / vel ivissem /, sciens, quod meus amicus eo advenerit, cum quo locui volébam, occurrit mihi senecio. így fordítaná a honi nyelvre:

M i d ő n P e s t r e m e n n é k / v a g y m e n t e m v o l n a /, t u d ó, h o g y b a r á t o m o d a é r k e z e t t l é g y e n, a' k i v e l s z ó l l a n i a k a r é k, e l ő m b e a k a d t ű r e g e c s k e.

221. §. A magyarban akkor használjuk a jelen időt, amikor a cselekvés most történik vagy most kezdődik el. Mégis: a magyar nyelvnek a latintól eltérő eszelleme igen gyakran azt követeli, hogy a magyar jelen időt a latinoknak más igeidejével, vagy legalábbis másféle módon fejezzék ki. Ez a következő szabályok szerint történik.

1./ A magyar jelentő mód jelen időt a következőképpen fejezzük ki:

a./ A latin jelentő módnak ugyancsak a jelen idejével, mint levelet *i r o k. S e r e t e m* az Istent. / *l i t e r a s s c r i b o. A m o D e u m* /.

b./ A latin kötőmódnak a jelen idejével, valahányszor a latin kötőszó a kötőmódot kívánja, anélkül, hogy a magyarban is ez következne, mint: mondják, hogy Áfrikában nagy hőség v a n: *dicunt, quod in Africa magnus aestus est.* - vagy elhagyva a hogy *quod* kötőszót: *dicunt in Africa magnus aestus esse* - mondják, Afrikában nagy hőség van. A magyartól egyáltalán nem idegen, hogy ebben az esetben az a kötőszó elhagyást utánozza. De kiváltképpen akkor, valahányszor a cselekvés a múlt időből a jelenbe csap át, mint: Trajánus úgy kormányozta az országot, hogy méltán minden egyéb fejedelemnél többre *b ü c s ü l t e t t i k*: Trajanus rempublicam ita administravit, ut omnibus principibus merito *praeferatur*.

c./ A latin kötőmódnak a folyamatos múlt idejével, ha az a jelentő mód jelen ideje helyett áll, mint: Apelles véteni mondotta az olyan képiródot, a' kik nem *é r z i k*, mi az elegendő? Apelles pictores eos peccare dicabat, qui non *sentirent*, quid *esset* satis. Ebben az esetben a nyilvánvaló latinizmus, a' kik nem *é r z e n é k*, mi *v o l*

n a az elegendő csak a latinból magyarra fordítóknak lenne érthető, és ez is csak akkor, ha előbb latinra fordítanák szó szerinti.

d./ A latin kötőmódnak a befejezett idejével, ha az jelen időt képes kifejezni, mint azt *m o n d g y a* valaki: dixerit aliquis. Ha valaki arra *k é r*, hogy mennyek: *siquis me* rogaverit, ut *eam*. Ezt minden kétkedés nélkül *h e l y b e m* hagyom: *hoc sine ulla dubitatione* confirmaverim.

e./ Történelmi művekben mindkét nyelv jelen időt szokott használni a folyamatos múlt vagy a befejezett idő helyett, mint: az Athénabeli republikában harminc kormányzó *r e n d e l t e t i k*, kik tirannusokká *v á l n a k*: *triginta tectores reipublice Atheniensis* constituantur, qui fiunt tyranni.

2./ A magyar feltételes módnak a jelen idejét a latin kötőmódnak a folyamatos múlt idejével fejezzük ki, mint: *s z e r e t n é m*, ha őtet nevémmel *k ü s s ü n t e n é d*: gratum mihi *esset*, si *eam nomine meo* salutares.

M e g j e g y z é s. Arra a kérdésre, hogy a magyar iskolás ifjúság nyelvhasználatában, amely a magyar nyelvet a latin közvetítésével tanulja, a feltételes mód - a latin nyelv szabályainak megfelelően - miért nem keveredik a kötőmóddal, illetve annak a jelen idejét és a befejezett idejét miért nem különbözteti meg a kötőmód folyamatos és régmúlt idejétől - azt válaszolhatom:

a./ A magyar feltételes módot azért kell a kötőmódtól elkülöníteni, mert mindegyikük más és más szabálynak engedelmessékedik, és ezeket nyelvtanilag összeszavarni annak,

aki a mondattani törvények szerinti világosságra, egyszerűségre és rövidségre törekszik, nem valami dicső dolog. Erről a következő fejezetben bővebben szólnunk.

b./ Megengedem, hogy a latin nyelvten tudóinak megvannak a maguk súlyos érvei, ha a feltételes módot a kötőmóddal egybefogni tanácsolják, arra azonban, hogy miért kell a kötőmódnak a folyamatos múlt idejét folyamatos múlt időnek és ugyanannak a régmúlt idejét régmúlt időnek nevezni, más okot nem találok, mint azt, hogy ezek az igeidők talán a hasznosabb iakolai módszer, eljárás kedvéért megtartsák a maguk biztos helyét a kötőmódban. A kötőmódnak a folyamatos múlt ideje amarem, docerem, legerem, audirem. - szeretném, tanítanám, olvasnám, hallanám, a befejezetlen igeidőnek a jelentését olyannyira nem foglalja magában, hogy inkább a jövő idővel kevert jelen idő elnevezésre szolgálna rá. Ugyanez a helyset a latin kötőmódnak a régmúlt idejével is amavissem, docuissem, legissem, audivissem. - szerettem volna, tanítottam volna, olvastam volna, hallottam volna, amely, minthogy csak a jövő idővel összekevert befejezett igeidőt jelöl, talán éppen ezért nevezték el régmúlt időnek, amelyet már megelőzött a kötőmódnak másik befejezett igeideje amaverim, docuerim, legerim, audiverim, - szerettem légyem, tanítottam légyem, olvastam légyem, hallottam légyem. Vagy az igazolja a jövő idő keveredését ezekben az esetekben, hogy a -rus, -ra, -rum. - szándékozó a jövő időt pótolni képes; az amarem - szeretném ugyanis éppen azt fejezi ki, mint az amaturus essem - szeretni szándékozni, az amavissem - szerettem volna pedig ugyanast, mint az amaturus fuisssem - szeretni szándékozott volna. Senki sem kételkedik abban, aki ezeket logikusan belátja, hogy a jövő időnek a jelen idővel vagy a múlt idővel való összekeverése

dése csak az óhajtó, a kételkedő vagy az alkuvó beszédben / módban / fordul elő. Ebből tehát az következik a nyelv sajátosságának megfelelően, hogy a kötő- vagy a feltételes módnak a használata nem a kötőszóktól - mint hamarosan látni fogjuk -, hanem a beszédnek egyetlen sajátosságától függ. Elsősorban éppenséggel ezeket a módokat, azután pedig azoknak az idejét - ha szabad így mondanom - nem a latin nyelvészek / grammatikusok / kénye-kedve szerinti elnevezéssel kell ellátni, hanem azoknak valódi sajátossága szerint kell megnevezni. Azt követelni továbbá, hogy a kötőmódtól elkülönítve a folyamatos és a befejezett multat jelen idő és mult idő nélkül csak a feltételes módnak juttassuk, bizonyára ugyanaz lenne, mint azt kívánni, hogy a szabatos módszer lényegéhez tartozó természetes rendet ketté törjük. A tanulóifjúság sokkal könnyebben megtanulja egyik vagy másik - a feltételes mód jelen idejének a használatára vonatkozó, most elért - egyszerű szabályt, mint a szabályoknak azt az áttekinthetetlen keverékét, amely elkerülhetetlenül bekövetkennék, ha a feltételes módot a kötőmódtól nem különböztetnék meg, vagy ha a feltételes módnak az igeidőt a latin kötőmód igeidőinek az elnevezésével illetnék.

3./ A magyar kötőmód jelen idejét kifejezzük:

a./ A latin kötőmódnak ugyancsak a jelen idejével, abban az esetben, ha a kötőmód jelen ideje a jelentő mód jelen ideje után áll, mint: nem v a g y o k és olyan, hogy inkább a' feledékenységnak, mintsem az emlékezetnek mesteriségét k i v á n n y a m: non sum tanto ingenio, ut oblivionis artes, quam memoriae malim. Továbbá a kérdőjeles mondatokban, mint kicsoda ne c s u d á l l y a a' jó erkölcsnek ragyogását és szépségét? quis non admiratur

splendorem, pulchritudinaeque virtutis? Végül pedig, ha a jövő időt tagadás előzi meg, mint senki sem l e s s z, a' k i a z t t a r t a, hogy az erkölcstől el kell távozni: nemo erit, qui censeat, a virtute recedendum esse.

b./ A magyar kötőmódnak a múlt idővel összekapcsolt formáját a latin kötőmódnak a folyamatos múlt idejével fejezzük ki, mint törvények t a l á l t a t t a k f e l, sellyek minden emberrel mindenkor ugyanazon nyelvenn b e s s é l l y e n e k: leges sunt inventae, quae cum omnibus semper una atque eadem voce loquerentur.

c./ A múlt idő után álló magyar kötőmódnak a jelen idejét a latin kötőmód jövő idejével adjuk vissza, ha eljövendő dologról esik szó, mint hitetlenséggel azt v i t t e d végbe, hogy ezentúl neked senki se h i d g y e n: perfidia tua perfecisti, ut nemo tibi imposterum fidem habiturus sit.

4./ Bármelyik igemód jelen idejével ugyanazon igemód jövő idejét fejezzük ki, sőt a magyarban más igemódot is olyannyira szabatosan adunk vissza, hogy a jövő idő magában a jelentő módban túlzottan használatosnak látnak, más igemódokban pedig a nyelv szellemével annyira ellentétesnek tűnik, hogy azt kell gondolnunk: a latin nyelv utánszásából fakadó megszokott idegenszerűségekhez kell sorolnunk őket. Például:

a./ A jelentő módban: mihelyt hasa m e g y e k, az atyámnak asonnal levelet i r o k: ut prius domum rediero, ad patrem meum literas exarabo.

b./ A feltételes módban: s s e r e t n é m, ha a' dolognak jó kimenetelre l e n n e: gratum mihi futurum esse, si res bonum exitum manisceretur. Ebben az esetben a következő mondat szerkesztés: s s e r e t n i f o g n á m, ha a' dolognak jó kimenetelre, f o g n a l e n n i,

teljes mértékben durva hiba, barbarizmus lenne.

c./ A kötőszóban: rossz erkölccsel arra kényszerítetted még jó barátidot is, hogy megútsálla nála: *pravis moribus eo ad ducturus es ipse amicos, ut te detestaturus sint*; ahol is a hogy megútsálla nála vagy megútsálla nála hasonlóképpen barbarizmus lenne.

222. §. Folyamatos múlt időben beszélünk a még be nem fejezett, de még mindig tartó cselekvésről. Ennek használata éppen ezért csak elbeszélésekben fordul elő. De, hogy világosan kitűnjék, hogy még most is tartó cselekvésről beszélünk, egy másik cselekvéshez csatoljuk, amely vele egy időben történik, mint: szinte mikor levelet a kártyát az atyámnak írni, maga elérkezett: *dum patri meo epistolam scribere volebam, ipse advenit*. A magyar ember egyébként a küznapí beszédben - kivéve az ország egyes részeit - magukban az elbeszélésekben inkább a befejezett múlt időt használja, mint nagy szorgalommal *várta* a Menandernek visszaérkezését, kit hozzád küldöttem: *summa cura expectabam adventum Menandri, quem ad te miseram*. És az előbbi példában: szinte mikor levelet a kártyát az atyámnak írni, maga elérkezett; úgy tűnik, hogy a folyamatos igeidőnek a latin nyelvészek által kölcsönözött és itt előadott meghatározása a magyar folyamatos igeidőhöz, amely a nyelvünkben túlértékűségben fordul elő, aligha tartozik, és nagyon valószínű, hogy a feltételes mód jelen idejéből azok alkották, akik majdan a latin nyelv szerkesztésének szolgái utánzásra állták a fejüket / ezt már megírtuk a II. rész 221. §-ának a megjegyzésében.

223. §. Befejezett igeidőről beszélünk határozottan bevégeztet cselekvés esetén, de mégis úgy, hogy ugyanabban a szövegben másféle cselekvés nem fordul elő. Egyébként ehhez a meghatározáshoz fűzött adalék - az előző §-ban foglaltak miatt - a magyarban nem gyakori, nem élő, nem erőteljes. A magyar befejezett igeidőnek a használatát leghelyesebben a következő szabályokban foglalhatjuk össze:

1./ A magyar jelentő mód befejezett igeidejét így fejezzük ki:

a./ Ugyancsak a latin jelentő mód befejezett igeidejével, mint: Hannibal, valahányszor a' Rómaiakkal m e g ű t t k ö z ö t t Olaszországban, mindenkor g y ő s e d e l m e s a k e d e t t: Hannibal, quotiescunque cum Romanis congressus est in Italia, semper discessit superior.

b./ A latin jelentő módnak a folyamatos igeidejével, mint a régiek sokat g y a n i t o t t a k, a' mi a' mai filozófusoknál bizonyos: veteres multa divinsabant, quae hodiernis philosophis certa sunt.

c./ A latin kötőmódnak a folyamatos igeidejével, ha azt más befejezett igeidő megelőzi, mint t a l á l k o z t a k filozófusok, a' kik t a g a d t á k, hogy az Isten az emberi ügyekre gondot visel: philosophi quidam sunt reperti, qui negarent. Deum habere curam rerum humanarum; ahol az a' kik t a g a d n á k barbarismus lenne.

d./ A latin kötőmódnak a régmúlt idejével, ha a dolog előbb történt, mint amelyet a latin folyamatos igeidővel fejez ki, mint: micsonda ok birt tégedet ama' reményeségre, hogy asoktól hűséget várj, kiket pénssenn v e t t é l m e g? Quae te ratio in istam speciem induxit, ut eos fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? A latinból magyar-

ra fordító, ha est a mondatot így fordítaná: micsoda okbirt tégedet sma' reménységre, hogy azokat hüveknek le e n d e n i v é l n é d, a' kiket pénzem m e g v e t t é l volna, háromszoros barbarizmust követne el. Emiatt senki sem értene meg a mondatot azok kivételével, akik értik a latin nyelvet, ha csak annak a beszédét előbb szóról szóra latinra le nem fordítanak.

2./ A magyar feltételes módnak a befejezett igeidejét, amelyről nem sokkal előbb a 221. §.2. pontjának megjegyzésében szóltunk, két ok miatt is a latinból kell származtatnunk:

a./ A latin kötőmódnak a befejezett igeidejével, amikor ez előbb állva, előtte akár folyamatos igeidő, akár befejezett igeidő avagy jövő idő áll, és egy már elmúlt dologról van szó, mint: nevezetesebb szónokot egyet sem t u d o k, a' kit többhez és szorgalmasann ne h a l l o t t a m v o l n a: neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, quem non et saepe et diligenter audiverim. Egy asszony sem v o l t olly gyenge szívű, hogy siránkozásának végét egyszer ne s z a k a s z t o t t a v o l n a: nulla unquam fuit tam imbecilli animo mulier, quae non aliquando finem lugendi fecerit. A' bölcs férjfiútól semmit sem f o g t a n ú l n i / vagy t a n ú l / a' nevédek, a mit nem tudnia jobb v o l t v o l n a: nihil ex sapiente viro discet adolescens, quod nescisse rectius fuerit.

b./ A latin kötőmódnak a régmúlt idejével, mint: az aranyat, ezüstöt, érczet, és vasat haszontalanul n e m z e t t e v o l n a a' természet, ha egyszeremind meg nem t a n í t o t t volna bennünket arra, mikép lehessen ereikhez jutnunk: aurum, argentum, aes, ferrum fru-

stra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quoadmodum ad eorum venas perveniretur.

224. §. A régmúlt idő többet fejez ki, mint a befejezett igeidő. Itt ugyanis nem csak egy már befejezett cselekvésről van szó, hanem ehhez csatlakozik rögtön egy másik cselekvés is, amely az előzőt követi közvetlenül, mint: akkor már ő m e g h a l t v o l t, mikor én Egerbe érkeztem: dum ego Agriam pervenissem, ille jam mortuus fuerat.

1./ A latin jelentő módnak a régmúlt idejét a leggyakrabban csak ugyanennek az igemódnak kizárólag a befejezett igeidejével adjuk vissza, mint mikor meglátogattam, az útra k é s z ü l t: dum eum inviserem, viae se accinxerat.

2./ A latin kötőmódnak a régmúlt idejét kétféleképpen fejezzük ki:

a./ Természetesen a jelentő módnak a befejezett igeidejével, mint: mikor azt h a l l o t t a m, megörültem: cum hoc audissem, gaudebam; e helyett ha azt mondanánk: midőn est h a l l o t t a m v o l n a, m e g ö r ü l é k, elviselhetetlen latinizmus lenne, sőt a magyarok számára az igeidők elrettenő összekeverését jelentené. Barbarus, cum in templum Jovis venisset, ibi neptem regis rapuit: a' barbarus, mikor Jupiter' templomába é r k e z e t t, a' királynak leányokáját elragadta.

b./ Ha a latin jelentő módnak a régmúlt ideje a kötőmódnak ugyanezen igeideje helyett áll, a magyarban a feltételes módnak a befejezett igeidejével fejezzük ki, mint: populus romanus in statum pristinae libertatis redierat / a rediisset helyett /, nisi aut Pompejus liberus, aut

Caesar heredes reliquisset: a' Római nép régi szabadságának állapotjára v i s s a j u t o t t v o l n a, ha vagy Pompejus maga után gyermekeket, vagy Caesar örökösét nem h a g y o t t v o l n a.

225. Az a n d vagy e n d képzővel alkotott egyeszerű jövő időt, amely az eredetét - amint már gyakran mondtuk - a latin -andus, -endus képzőkre vezet vissza, nagyon ritkán használjuk: ha holnap e l i n d ú l a n d o k, előbb hozzád m e n e n d e k: si cras movero, te prius accedam. Használatosabb a f o g segédigével és - német mintára - az alapige főnévi igenevével összetett igeidő: ha holnap e l f o g o k i n d ú l n i, előbb hozzád f o g o k m e n n i. Egyébként is a magyar nyelv szellemével nagyon megegyezik, ha a jövő idő helyett jelen időt használunk: ha holnap e l i n d ú l o k, előbb hozzád m e g y e k, ahol a h o l n a p - c r a s időhatározó szó a jövő időt éppen eléggé kifejezi. Továbbá, vajon az emberi nyelvek közül - ha a többi feltétel azonos-ast kell-e tökéletesebbnek tartanunk, amelynek a jelentéktelenebb esetekben is megkülönböztetett igemódja és megkülönböztetett igeideje van, avagy inkább azt, amely egyik vagy másik módon, egyik vagy másik igeidővel minden szükséges lényeges dolgot pontosan és áttekinthetően tud visszaadni - ez tehát eldöntendő legyen.

A latinok különböző igeidőt egyébként a következőképpen adjuk vissza magyarul:

a./ Ha a latinoknak az összetett jövő ideje valamely cselekvésre való szándékot vagy törekvést jelöl, a magyarban az a k a r igével adjuk vissza, mint: cum examen apum exiturum est, solent praecipere signa; cum iam evolaturae sunt, consonant vehementer: mikor a' méhraj k i a k a r

k ű l t ű z n i, ennek jeleit előre látni; mikor már
k i a k a r n a k r e p ű l n i, nagyon bonganak.

b./ Ha a latin jövő idő a felszólító mód helyett áll,
a magyarban felszólító móddal fejezzük ki, mint valebis,
meque ante brumam expectabis: é l l y és engemet től
előtt v á r j.

c./ A volo - a k a r o k, vis - a k a r u s, vult
- a k a r ígének a jövő idejét a magyar jelen idővel
adjuk vissza, mint: voles ne esse, ita ero: a' kicsodának
a k a r s z olyan leszek.

d./ A befejezett jövő időt, mint amavero - ha majd
szerettem és amaturus fuero - szeretni majd óhajtottam,
magyarul a leghelyesebben a jelentő módnak a jelen idejé-
vel fejezzük ki, mint: ubi librum legero, eum tibi mittam:
mihelyt a' könyvet k i o l v a s o m, elküldöm hozzád.
Ut sementem feceris, ita metes: amint v e t s z, úgy
arates. Hannibal promisit Gallis, non se stricturum ante
gladium, quam in Italiam venisset: Hannibal megígérte a'
Gallusoknak, hogy kardot nem v o n mindaddig, még Glass
országba nem érkezik.

e./ A befejezett jövő időt - ha az feltételes beszé-
det fejez ki - ugyancsak a magyar feltételes módnak a be-
fejezett igeidejével fejezzük ki, mint: quis dubitat, quin,
si Saguntinis obsessis impigre tulissent Romani opem, to-
tum in Hispaniam bellum aversuri fuerint: kicsoda kételke-
kedik, hogy, ha a' megszállott Szaguntinusoknak a' Római-
ak segédelmet korán nyújtottak volna, az egész harcot
Spanyol országra f o r d i t o t t á k v o l n a? Si
tantum militum Romanorum fuisset, ut et Chalcis et Euripus

teneri potuisset, et Chalcis et Euripus adempta regi forent: ha annyi Római katona volt volna, hogy mind Chalcosist, mind Euripust megoltalmazhassák, a' király mind Chalcosist, mind Euripust e l v e s t e t t e v o l n a.

f./ A jövő idejű melléknévi igenévnek és a főnévi igenév mult idejű alakjának fuisse - lett légyen összeadásával alkotott befejezett jövő időt a magyar feltételes módnak a befejezett igeidejével és a h o g y kötőszóval adjuk vissza, mint: num censees, commentitiis rebus Thales aut Anaxágoras crediturum fuisse? Gondolod-e, hogy a' költeménynek Thales és Anaxágoras h i t e l t a d t a k v o l n a?

g./ Végül pedig a jelentő módnak a latin jövő idejét nagyon pontosan és messzemenően áttekinthetően, továbbá a magyar nyelv sajátosságainak a legmegfelelőbbben a jelentő módnak a jelen idejével adjuk vissza, mint: nunc me jam domum conferam, et Ciceronem legam: most már haza m e g y e k, és Cicerot o l v a s o m.

IVII. f e j s z e t

A határozott igemódok használata

226. §. A híres - nevezetes férfiú, Scheller a latin igeragozásának a négy módját az emberi cselekvésnek a négy módjából szármasztatja / a Nyelvtan I. részében a 3. fejezet 4. §-ának 3. pontja /, és így nevezi őket: jelentő vagy beszélő, lehetséges vagy feltételes, illetve hozzárendelt, továbbá parancsoló vagy kérő, illetve felszólító és kívánó határtalan mód -/főnévi igenév/. Továbbá a kötőmódnak, illetve a hozzárendelt módnak magát a névét vilá-

gosan jelöli, azt csak akkor használja, amikor az egyik mondatot a másikhoz kötőszóval illesztjük. Kifejtette továbbá ez a híres férfi / II. rész 1. fejezet 10. §. 5. pont II/A alatti rész /, hogy a kötőmód igen gyakran minden kötőszó nélkül fordul elő; ámde a példák, amelyeket a dologban felhoz, vagy feloszóító módhoz sorolhatók, vagy csupán híjával vannak a körülírás által a közös feltételnek és az összekapcsoló részeknek, vagy bizonyára - amikor kivételként tekinthetjük őket - az általános szabálynak, amely szerint a kötőmódnak a természetéből kifolyólag kötőszót követelni látszik - ezek a példák nem magyarázók. Egyezőval, hogy a latin kötőmódnak a használata majdnem teljesen a kötőszóknak a szabályaitól függ, aligha látszik kétségesnek. A magyarban ez a dolog egészen másként van. Ugyanis a nyelvnek azo tulajdonsága az ember cselekvéseknek a módjait, amennyire az igéknek a mondattanát, amelyekkel azokat kifejezzük, jelentő, feltétel, feloszóító és határtalan módokra kell hogy elkülönítse, minthogy annak az igéi nem a kötőszóknak a hatásától függenek - éppenséggel néhány esetet kivéve, amint azt az előbb alaposan megismerhettük, hanem a cselekvéseknek maguktól a módjaitól függenek. Ha a cselekvés valamit jeles, kijelent csupán, vagy elbeszél, a magyar ember - tekintet nélkül minden kötőszóra - az igeragozásnak a jelentő módját használja. Ha a beszéd vágyat, óhajt vagy kételkedést, bármilyen messzire ható cselekvést foglal magában, vagy feltételhez kötött, azt az igemódot használja, amelyet az etimológiában feltételes módnak nevezünk. Míg végül a beszéd parancsot vagy tilalmat, sőt a legtágabb értelemben vett dolgot fejez ki, és imáttelen - bármilyen tekintet nélkül a kötőszókra - a feloszóító módot használja, amelyet ezért az etimológiában csak az iskolában elfogadott

rend kedvéért neveznek kötőmódnak, bizony nagyon messze jár az igazságtól az a nyelvész, aki honi nyelvünket a latin nyelv szabályaihoz vagy a magyar nyelv tanításának a módszerét az iskolákban szokásos szabályhoz igyekszik igazítani. Nyilvánvaló ez abból, hogy a latin határtalan módnak az eszméje a magyarral eleddig kevésbé egyezik, mint a kötő, felazólitó vagy feltételes módnak az eszméje. A híres-nevezetes Scheller arról a fajta határtalan módról helyesen állapítja meg, hogy a latinban megvan, amely legalább a cselekvő személy megjelölése nélkül szokott előfordulni. Ezzel szemben - a etimológiából nagyon jól tudjuk -, hogy a magyarban kétfajta határtalan igemód / főnévi igenév / fordul elő: a személytelen és a személyt is megjelölő. Példretéve tehát a latin mondatban módszerét, amely minket most tévutakra vezetne, az igemódoknak a nyelv szelleméből fakadó használatát a következőkben fogjuk kifejteni.

227. §. A magyar beszédben akkor használjuk a jelentő módot, amikor valamit határozottan és biztosan jelentünk ki, elbeszélünk, megerősítünk vagy tagadunk, vagy amikor kötőszó nélkül úgy kérdezünk, hogy a kérdés nem rejt magában semmiféle parancsot vagy tiltást, mint mihelyt m e g l á t o t t, mindgyárt e l m e n t: ut primum me vidit, illico abiit. Ü r ü l ö k, mikor l á t l a k: gaudeo, cum te video. Ü r ü l ö k, hogy l á t l a k: gaudeo, quod te videam. Kit k e r e s e l? Quem quaeris? Mikép t e t s z e t t n e k e d a' tegnapi mulatság? quo- modo placuit tibi hesternae animi resissio? Jól kell tehát arra figyelni, hogy a magyarban akkor is jelentő módot használunk, mihelyt a jelentő mód alkalmazására vonatkozó szabály a most tárgyaltakat tartalmazza, mint ahogyan az

a következő példákból világosan kitűnik.

a./ A bátor, jóllehet, ha mindig árt, noha után, mint bátor / vagy noha/ tudós vagy is, bölcs mégis, nehezen vagy: licet / vel utut / eruditus gis, sapiens nihilominus vix es. Jóllehet / vagy ha mindigárt / javasló nem voltál is e' dologban, helybenhagyó minden bizonnyal voltál: quemvis avasor in hac re non fuertis, approbator certe fuisti.

b./ A hogy után, valahányszor a latin kötőszóknak quod - hogy felel meg, mint: nem szeretem, hogy hírem nélkül elmennél: gratum mihi non est, quod inscio me abiverit. Az, a' kirül gondolom, hogy neked est mondtas, nagy hitelt nem érdemel: ille, de quo ego suspicor, quod istud tibi dixerit, exigua fide dignus est.

c./ A ha után, ha az a latin vajjon, - e szócskát jelöli, a bárha, mivel, midőn, mikor, és még után, mint: megnézem, ha otthon van-e? videbo, an domi git? Bárha ereje nincs en is, akarattya még is dicséretes: ut desint vires, tamen laudanda voluntas. Eliszonyodott, mivel tégedet látott: inhorrui, cum te yiderit. Midőn / vagy mikor / otthon voltam: dum domi fuissem. Még Budára érkezei: donec Budam venias Még élék: quoad vixeró.

d./ A vonatkozó névmás után, mint: olly ifjú embernek tartott engemet, a' ki ide tanulni jött: juvenem hominem me esse putabat, qui huc studiorum causa venertit. Akkor is, ha a sunt - vagyok vagy a reperior - található vagyok, létezem ige előzi meg, mint vannak, kik azt tartják: sunt, qui censeant. Találkoztak, kik azt állították: reperti sunt, qui affirment.

e./ A nem közvetlen kérdésekben, mint: azt kérdezte tőlem, ki az atyám - és nem: k i v o l n a, k i l e g y e n t: sciscitatus est a ma, quis esset / vel quis sit / pater meus: ahol a magyarban a v a n i g é t körülírással kell kifejeznünk. Tudni akarta, mikép v i t t e m v é g b e: scire voluit, quomodo rem perfecerim. Tudakosni akarta, ki b é n t vele olly csúfúl: quaerere voluit, quis eum adeo male habuerit. Az orcsájából akarta kinézni, miről g o n d o l k o d i k: e vultu voluit divinare, quid cogitat.

228. §. A magyar feltételes módnak a használatáról nagyon jól meg kell jegyezni a következőket.

1./ A feltételes módot akkor használjuk általában:

a./ Valahányszor valamilyen kívánságot, óhajt akár nyíltan, akár sejtetve akarunk kinyilvánítani, mint a s e r e t n é m, ha itt v o l n a: gratum mihi foret, si adesset. Bárcsak e l j ö n n e: utinam veniret. Ö r ü l t e m v o l n a, ha b e s z é l l h e t t e m v o l n a vele: gavisus fuisset, si cum eo loqui potuissem.

b./ Valahányszor a beszéd valamilyen bizonytalanságot, kételkedést rejt magában, mint: nem tudom, v o l n a e neki annyi bátorsága? nescio, an tantum habituus esset audaciam? Nagy kérdés, ha illy vége l e t t v o l n a e a' pörnek? magna est quaestio, an lis hunc exitum habituus fuisset?

2./ Eme általános szabály szerint kell alkalmaznunk a feltételes módot.

a./ A m i n t h a után, amikor az a m e l y-ly e t vagy a m i n t e g y, m i n t h a szót jelöli, mint: nem azért mondom, mintha hitelességedről k é t e l k e d n é k: non eo dico, quo m i h i veniat in dubium tua fides. Olyan az emberi élet, mintha kocskával j á t s z a n á l: ita vita hominum est, quasi cum tesseris ludas. Hallgatsz, mintha semmit sem t u d n á l, semmit sem h a l l o t t á l v o l n a a' dologról: taces, quasi nihil scias, nihil de re audieris.

b./ A v a j h a, b á r, h a, ö r ö m e s t, és s z e r e t után, amikor ez a feltételes módban álló ige előtt helyezkedik el, mint: vajha otthon v o l n é k: utinam domi essem. Bár ugy v o l n a: utinam sic esset. Ha a k a r n á m is: si maxime velim. Örömet i r n é k, ha Udóm v o l n a: libenter scriberem, si tempus mihi suppeteret. Szeretnéd, ha d i c s é r n é l e k: gratum tibi esset, si te laudarem. Játékosan szeretne, ha leptája v o l n a: libenter luderet, si pilam haberet.

3./ Ennek az általános szabálynak megfelelően feltételes móddal fejezzük ki

a./ A latinoknak a múlt és a jövő időből összekevert igeidejét, mint puto, etiamsi Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse: azt tartom, hogy mindgyárt Icadius nem volt volna is akkor a' barlangban, a' kőszikla még is l e e s e t t v o l n a. Futurem fuisse arbitror, ut edisceret orationem, si voluisset: azt tartom, hogy m e g t a n ú l t a v o l n a a' beszédet, ha akarta volna.

b./ A latin feltételes módnak a befejezett igeidejét, ha egy már megtörtént dologról van szó, mint: nulla unquam fuit tam abjecti animi natio,* quae non senserit. Deum esse: soha sem volt olyan alacsony lelki nemzetség, mely azt ne tartotta volna, hogy van Isten.

c./ A kötőmódnak a régmúlt idejét, mint frustra nobis auctor naturae rationem dedisset, si ejus usum interdixisset: haszontalanul adta volna nekünk a természetnek alkotója az éssét, ha azszal élnünk megtiltotta volna.

d./ Ide tartozik az a szójárás is, amely a magyaroknak a feltételes módjával a cupio - kívánok, gestio - óhajtok igéket a saját főnévi igenevükkel vagy a libenter - szívesen határozószót és annak a kötőmódbeli igéjét adja vissza, mint: táncsolhatna: libenter saltaret; veszekedhetne: certare gestit. Hasonló az a szólásmód is - legalábbis a köznép körében megszokott -: i h a t n é k, e h e t n é k, a l h a t n é k, vagy a ragozásnak a harmadik formájához illően: i h a t n á m, e h e t n é m, a l h a t n á m, amelyeket a következőkkel igen pontosan és igen kifejezően adunk vissza: szomjan vagyok, vagy szomjazok, sitio, éhen vagyok, vagy éhesek, esurio, és álmos vagyok, dormituro.

229. §. A latin felszólító mód a kötőmódtól a külső formában is különbözik, amely a magyarban nem érvényesül. A kötőmód jelen idejének a személyeit ugyanis mindkét számban és formában felszólító alakban éppugy, mint kötőmódbeli alakjában egyformán használjuk, ide sorolva magát az egyes számú köznépkurtított második személyt és a végkurti-

* Az eredetiben sajtóhibásan "animatio"-nak írva.

tottat is. A kötőmód egyes számának az első személye lát-
szik az egyetlennek az első pillanatra, amelyiket felszólí-
tó módbeli alakjában - vagy ami itt ugyanez - kötőssé nél-
kül nem használhatjuk: minthogy a latin nyelvtanból átvett
szabály szerint senki sem szokott sajátmagának parancsolni.
Ámde ha alaposan meggondoljuk, hogy a latinoknak maga a fel-
szólító módja olyan természetű, hogy a beszédet, amely a pa-
rancsolónak vagy a tiltónak az akaratát fejezi ki, körül-
írás által elnyomva adja elő; és ezt a mondatot: scribe mi-
hi, quid agas - i r d m e g nekem, mit csinálsz, egyenlő-
nek kell tekintenünk ezzel a mondattal: volo, ut mihi scri-
bas, quid agas? - a k s r o m, h o g y i r d m e g
nekem, mit csinálsz: kételkedem abban, hogy marad-e elgen-
dő hely arra, hogy a magyar kötőmódnak az első személyét
felszólító alakban avagy kötőssé nélkül kifejezve tudjuk-e
alkalmazni. Továbbá, hogy a magyar kötőmódnak és a felszólí-
tó módnak az azonoságára fény derüljön, szabadjon azt mind-
két számnak az összes személyére felhozott következő példák-
kal illusztrálni.

A kötőmód egyes számú első személye felszólítólag ki-
fejezve: Barátos! e l m e n n y e k e hasa, vagy sem?
e helyett, hogy: a k a r o d e, j a v a s l o d e, hogy
elmennyek: amice, sanne domum, vel non? e helyett, hogy:
visne, gvadene, ut eam. Ugyanez a személy kötőmódon kifejez-
ve: szülők az akarják, h o g y hasa m e n n y e k:
parentes mei volunt, ut domum eam.

A kötőmód egyes számú második személye felszólítólag kife-
jezve: k ö s z ö n t s d nevémmel az atyádat: saluta nomine meo
patrem tuum. Kötőmóddal kifejezve: hánysszor kértelek, hogy
névémmel az atyádot k ö s z ö n t s d: quoties te rogarí,
ut patrem tuum nomine meo salutes.

A kötőmóddal egyes számú harmadik személye felszólítólag kifejezve: a' kinek szive van hozsám, k ö v e s s e n: qui mihi bene affectus est, sequatur me. Kötőmódon kifejezve: én neki egyenesen magmondottam, hogy engemet ne k ö v e s s e n: ego ei diserte deelaravi, ne me sequatur.

A kötőmóddal többes számú első személye felszólítólag kifejezve: n y ú j t s u n k a' nyomorúlttnak segedelmet: feramus misero auxilium. Kötőmódon kifejezve: mennyei Atyánk parancsollya, hogy a' szűkölködőknek ételmet n y ú j t s u n k: Pater noster coelestis praecipit, ut inopi nutrimentum suppeditemus.

A kötőmóddal többes számú második személye felszólítólag kifejezve: m e n n y e t e k hasa: ite domum. Kötőmódon kifejezve: az atyánk azt parancsollya, hogy hasa m e n n y e t e k: genitor noeter praecipit, ut domum eat.

A kötőmóddal többes számú harmadik személye felszólítólag kifejezve: királyi hatalommal ketten b i r j a n a k, és polgármesternek n e v e s t e s s e n e k: regio imperio duo sunto, iique consules appellentur. A kötőmódon kifejezve: azt óhajtottá szüntelen, hogy gyermekei nagy vagyonnal soha se b i r j a n a k, és minden embertől jó polgároknak n e v e s t e s s e n e k: id exoptavit incessanter, ut soboles suae amplas facultates nunquam possidesnt, atque a quovis hominum boni cives nominentur.

230. §. A magyar felszólító vagy kötőmódról a következőket kell megjegyeznünk:

1./ A magyar felszólító vagy kötőmód kettős: felszólító ugyanis, amely megköveteli, hogy valami történjék, és

tiltó, amely nem engedi, hogy valami megtörténjék. A tiltó alak a n e vagy a s e tagadószókat követeli, míg a n e m és a s e m a tiltásnak az eszméjét nem tartalmazsák.

a./ Példák a felelőtlen alakra: egészségre szorgalmasan v i g y á z z : valetudinem tuam cura diligenter. Mihelyt hasz érkezel, nekem levelet i r j: ut primum domum adpuleris, mihi scribe.

b./ Példa a tiltó alakra: az olyan helyekre, melyek sokáig be voltak zárva, hirtelen b e n e m e n n y : loca, quae diu fuerunt concolusa, subito ne intra.

2./ A magyar kötőmódot nem befolyásolja egyik kötőszó sem. Találhatunk ugyan olyan magyar kötőszavakat, amelyekhez egyszer jelentő mód, másszor feltételes mód, majd végül pedig kötőmód csatlakozik. Ilyen a h o g y, amelyhez a következő mondatban jelentő mód csatlakozik: t u d t a m, hogy ott v a n: scivi, eum ibi esse. Feltételes mód a következőben: kívánám, hogy úgy v o l n a: cuperam ita esse. Végül kötőmód a következőben: mond meg neki, hogy estvére itt l e g y e n: dic ei, ut vesperi adsit.

3./ A latinok elliptikus beszéde, amelyben a kérést jelentő ige után kötőszó, az ut - hogy elmarad, a magyarban is kellő helyet foglal el, mint: kérlek, tedd meg nekem azt a' barátságot, és jőjj hozzám, e helyett, hogy kérlek, h o g y t e d d m e g, és h o g y j ő j j j: rogo te, tribue hoc mihi, et vani ad me.

4./ A felelőtlen módhoz - ha kötőszó hiányával van - mindenki hozzá szokta tenni a -s z a vagy -s z e toldalékot, amelyet a latinoknak a quaseso - kérlek, vagy a

velim - szeretném, óha, tanács igéjével fejezünk ki a legpontosabban, mint: m o n d a s z a meg, hol voltál: új, quaeuo, ubi fueris? N é s d e s z e meg magad: inspicé, velim, ipsemet, Á l l y a t o k s z a oda: collocata vos, velim, illuc. M e n n y ű k s z e a' kertbe: eamus, quaeuo, ad hortum.

231. §. Mondottuk már, hogy a magyarban a kötőmód eszajátlagosan nem függ egyetlen kötőszótól sem. Most tehát azt az általános szabályt állapítjuk meg, amely a magyar kötő és felszólító módot irányítja. Ez a szabály, amelyet nem annyira az íróknak a gyakorlatából, akiknek nagy része nem habozik a latinizmusnak vagy a germanizmusnak bódolni / ennek a II. résznek a 220.§-a /, mint inkább a közhasználatu nyelvnek, a legjobbak társalgásában is szokásos beszédnek a gyakorlatából vettük, ez a szabály tehát azt írja elő: a felszólító vagy kötőmódot csak akkor használjuk, amikor a beszéd parancsot vagy tilalmat vagy tágabb értelemben vett ilyen dolgot akár nyíltan, akár burkoltan tartalmaz. Ennek a szabálynak az előírásai szerint használjuk a kötőmódot vagy a felszólító módot:

1./ A h o g y után, amikor az ut - hogy-ot vagy quin - hogy ne-t jelöl, mint kíváncs, hogy jól a l u d g y á l vagy a l u d g y: precor, ut bene dormias. Arra b i r t á l, hogy ú t á l l y s l a k: eo me assuxisti, ut te abominer. Meg nem tehetem, hogy hozzád ne k ű l d g y e k: facere non possum, quin ad te mit-
te.

2./ A h o g y s e m, h a c s a k, és c s a k után, amikor az dummodo - hacsak -, ha-, csakhogy-, csakugy-ot jelöl, mint: nagyobb vagyok, hogysem nekem a' szerencse

á r t h a s s o n: major sum, quam cui / vagy ut - hogy
mihí / possit fortuna nocere. Hadd, m e n n y e n dol-
gára: sine, est vias suas. Csak otthon l e g y e n:
dummodo domi sit.

3./ A k i c s o d a? m e l l y i k? kérdő név-
mások vagy a m i k é p? é s a m i n e k? kérdőszók
után.

a./ Kicsoda az, a' ki jótévének látszani ne a k a r-
j o n? vagy kicsoda ne a k a r j o n jótévének látsza-
ni? quis est, qui non beneficis videtur velit? Kicsoda ne
g y ű l ű l l y e az embertelenséget? vagy kicsoda az,
a' ki az embertelenséget ne g y ű l ű l l y e? quis
non oderit, vagy quis est, qui non oderit inhumanitatem?
Kicsoda k é t e l k e d g y e n arról, hogy a jó erkölcs-
ben nagy kincs fekszik? quis dubitet, quin in virtute divi-
tiae sint?

b./ Melyik bölcs v e s s e bizodalmit gyarló javak-
ba, vagy így is: kicsoda v e s s e bölcs létére bizo-
dalmát gyarló javakba? quis sapiens bono confidat fragili?

c./ A m i k é p után, ha előtte feltételes mondat áll,
mint: haszontalan volna sibenünk a' jóra való hajlandóság,
ha nem tudhatnánk, m i k é p j u s s u n k hosszú? Inuti-
lis in nobis esset ad bonum inclinatio, si scire non posse-
mus, quemadmodum ad illud perveniendum sit?

d./ Minek h i j j s l a k én tégedet magamhoz, mi-
kor tudom, hogy előre elküldöttem már azokat, a' kik neked
udvarollianak? quid ege te invitem, a quo jam sciam praemis-
sos, qui tibi praesto essent.

4./ A vonatkozó névmások után a' k i, a' m e l l y m e l l y, a' m i a következő esetekben:

a./ Amikor a vonatkozó névmás a latin ut - hogy kötőszó helyett áll, mint Pyrrhus követet küldött a' Rómaiakhoz, k i békességet k é r j e n, e helyett, hogy békességet k é r j e n: Pyrrhus legatum ad Romanos misit, qui pacem peteret, e helyett: ut pacem peteret.

As ilyesfajta vonatkozó névmást, amely a h o g y - ut kötőszó helyett áll, a magyarban gyakran nem tudjuk visszaadni vonatkozó névmással, hanem helyette a hogy kötőszót kell használnunk, mint: voluptas non est digna, ad quam / az ut ad eam helyett / sapientia respicit: a' gyönyörűség nem méltó arra, h o g y a' bölcs ember tekintetbe v e g y e. Non sum indignus, cui / az ut mihi helyett / copiam scientiae tuas facias: nem vagyok méltatlan arra, hogy velem tudományodat k ö z ö l d.

b./ Amikor a vonatkozó névmás előtt akár az o l l y, o l l y a n határozatlan névmás, akár a z mutató névmás áll, mint nem vagyok én o l l y nagy, k i e' tiszteletet m e g é r d e m e l l y e m a h o g y e' tiszteletet m e g é r d e m e l l y e m helyett: non sum ego tactus, qui / az ut - hogy helyett / hanc venerationem promerear. Nem nézlek én tégedet o l y l y a n n a k, / vagy a n n a k / k i azt v é l l y e, hogy Jupiternek a' mennykövet a' Csiklopsok koholták: non te puto esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclopes putas.

Itt is előfordulnak olyan esetek, amelyekben a latin vonatkozó névmást a h o g y kötőszóval kell kifejeznünk, mint: o l l y a n a' Római nemzet, hogy meggyő-

szévé, nyugodni ne tudgyon: ea est Romana gens, quae victa quiescere nesciat.

c./ Ha a vonatkozó névmást tagadó mondat előzi meg, mint: nulla est civitas, quae non et improbos cives aliquando habeat: nincs ország, mellynek némelykor rossz polgárai ne legyenek. Senki sem fog találkozni, a' ki rajtam kedvesrüllly: nemo erit, qui mei misereatur.

d./ Ha a főnevet ige előzi meg, mint van, a' minek erüllly: est, quod gaudeas. Nincs benne, a' mit megvess: non est in eo, quod contemnas.

5./ Azokban az igékben, amelyeket a határozatlan névmással az akar vagy a bár-ral szerkesztetünk, mint jójjön akárki, és éssze meg: veniat quiscunque, et considerej. Akármit mondgyon, nem hiszem: quiscunque dicat, non credo. - És akkor is bekövetkezik, hogyha ezeket a névmásokat az akar igével helyettesítjük, mint: oselekedgyen a' másikkal, a' mit akar az akármit helyett: faciat cum altero, quod volet / voluerit / a quiscunque voluerit helyett.

Kivételt képez a bizonytalan beszéd, amely feltételes módot követel, mint: megverném, akármibe telne, ha lehetne: emarem, quanticunque constaret, si possem. A valmit közlő beszéd jelentő módot kíván, mint: akármibe telik, megvesszem: quantivis constet, emam.

6./ Ha a latin felszólító mód helyett kötőmód jövő idő vagy más azóliámód áll, a mondatot a magyar felszólító móddal kell visszaadnunk, miként ezt a következő péld-

dák mutatják.

a./ Kötő mód a felszólító mód helyett: facias - / hogy / cselekedj a fac - tedd helyett. Velim pristinam tuam erga me voluntatem conserve, a observa helyett: hozzám való jó akaratodat t a r t a d f e n n. Quod dubitas, ne faceris, a ne fac helyett: a' mi előtted kétséges, azt ne c s e l e k e d d. Ara oratoris quam sit facilis, tu ipse fideris: magad l á s d, melly könnyű a' szópoki mester-ség.

b./ A jövő idő a felszólító mód helyett, mint: tu et ad omnia restribes, et quando te expectem, facias me certiorum: f e l e l l y mindenre, és a d d tudtomra, mikor várjalak. Tu non cessabis a cessa helyett: te meg ne s z ü n n y.

c./ Más szólásmódok a felszólító mód helyett, mint: cura, ut valeas - vigyázz arra, hogy egészséges legyél a vale - légy egészséges helyett / " vigyázz egészségedre " /. Noli agere confuse - ne akarj rendetlenül dolgozni a ne age - ne dolgozz helyett / " rendetlenül ne m u n k á l k o d g y " /. Cave facias - óvakodj attól, hogy megtedd a ne fac - ne tedd helyett / " n e c s e l e k e d d " /. Pac ne quid aliud cures - tedd azt, hogy semmi mára ne legyen gondod, a ne cure - ne okozzon gondot / " gondod semmi egyébire ne l e g y e n / helyett.

XVIII. f e j e s e t .

A főnévi igenév használata

232. §. A magyar főnévi igenévről általában a következőket kell tudni:

1./ Két magyar főnévi igenév van, miként azt az Etymologiában láttuk, tudniillik személytelen és személyes. A személytelen megegyezik a latinnal, pl: küldeni mittere, írni scribere. A személyes, még a latin főnévi igenéven felül, jelöli mindkét számban a személyeket is, mint: írnom kell: / ego / scribere debeo; írnod kell: / tu / scribere debes; írnia kell: ille scribere debet. Nem szabad írnia: non est ei scribere licitum. Szabade bemennünk? estne nobis intrare licitum?

2./ A magyar főnévi igenév a latin szabály szerint a mondatban gyakran része az alanynak, mint: h a s u d n i nem az én dolgom: mentiri non est meum. Bűn nélkül l e n n i nagy vigasztalás: vacare culpa magnum est solatium. Szűlőit nem s z e r e t n i istentelenség, meg nem ű s m e r n i esztelenség: parentes suos non amare impietas est, non agnoscere insania. Utálatos dolog mást b e s z é l l e n i, mást g o n d o l n i: turpe est aliud locui, aliud sentire. Jó embernek l e n n i mindég hasznos: virum bonum esse semper est utile.

3./ A főnévi igenév kapcsolódik a szokik solet; kezd incipit; kell debet; szűnik desinit; lehet potest segítségkkel; / II. rész, 212. §. / mint: e' ki h a s u d n i a s z o k o t t, könnyen hamisan is esküszik: qui mentiri solet, pejerare consuevit. E' vélekedés iránt b i s e -

3 a l m a t l a n k o d n i k e s d e k: hinc sententiae diffidere incipio. Semmi fáradtságnak sem kell a' kötelességet és hűséget m e g g á t o l n i: nulla lassitudo impedire officium et fidem debet. Az erek nem s z ű n n e k v e r n i: venae picare non desinunt. Nem l e h e t e' városban vígan élni: non potest in hac urbe jucunde vivi.

4./ A főnévi igenév némely személytelen igéhez is kapcsolódik, mint: nekem a' vénségről t e t s e t t i r n i: mihi visum est, de senectute gcribere. Nekem Péter betegnek l á t s z i k l e n n i: videtur mihi Petrus aegrotus esse. A' szolgák nekem l á t n i l á t s z a n a k: pueri mihi videntur videre. I l l i k neki jámbornak l e n n i: illi convenit esse probo. Szükséges v o l t, e' gonocsságot m e g b ű n t e t n i: crimen hoc punire necessarium fuit.

5./ A főnévi igenév más igékhez is kapcsolódik, ha nincs kézzelfogható vagy elhallgatott kötőszó, mint: é l n i, és h a l n i kíván éretted: vivere ac mori pro te cupit. Irni tanít: scribere docet. Kérlek, s i e s s hosszánk j ű n n i: oro, ut matures venire. Görögül o l v a s n i j ó l t u d: graece legere bene gñt.

6./ A latin főnévi igenevet magyarra nem mindig főnévi igenévvel fordítjuk, és viszont. Így:

a./ A quod és ut kötőszók elhagyásával keletkezett latin főnévi igeneveket a magyarban majdnem mindig határozott móddal kell visszaadni, mint: gaudeo, te mihi gvadere, quod ego sponte mea feceram: örülök, h o g y te nekem azt j a v a s l o d, a' mit önkint cselekedtem. Si vis alium silere / ehelyett, hogy: alter silens / primus silens: ha

ast akarod, hogy más hallgasson, hallgass előbb te magad.

b./ A magyar főnévi igenevet elég gyakran fordítják latinra supinummal, mint: tudakozni megyek: percontatum eo. Est nehéz megfogni: istud difficile est captu.

7./ A főnévi igenév a való szóval melléknévként szolgál, és megegyezik a latin -dus, -da, -dum végű jövő idejű melléknévi igenévvel, vagy az egyszerű melléknévvél, mint: a' gyermekeknek tanulni való sententiakat adunk: pueris sententias ediscendas datus. Ez nem enni való: hoc edulio non est.

233. §. Valahányszor két ige kézzelfogható vagy hallgatólagosan odaértett kötőszó nélkül kapcsolódik össze, a második közülük főnévi igenév. Bármely két ige találkozásánál ez történik, de különösen a segédigék és a személytelen igék találkozásánál, miként a következő példák-ból kitűnik majd.

1./ A segédigék megkivánják, hogy főnévi igenév alakban álljon az az ige, melyhez kapcsolódnak. Ezek a következők:

a./ Szokik soleo, mely jelen idő helyett múlt időben szokott állni, mint: meg szoktam bálni, mikor valmit haragjában cselekszik: soleo eum, cum aliquid furiose facit, poenitere. Hét óránál többet nem szoktam aludni: ultra septem horas dormire non soleo. A főnévi igenév gyakran hallgatólagos marad, mint: ezeket szoktam én is, tudniillik cselekedni: haec ego quoque soleo, tudniillik facere.

b./ K e z d, incipit, b á n n i k e z d e t t e
cselekedetét: pipepe sum facti coepit. Kiki magát nagyobb
ra k e z d e t t e m a g a s t a i n i : coepere se
quisque magis extollere. M e g v e t t e t n i k e z
d e t t e k a' határos népektől: contemni coepti erant
a finitimis populis. - A teljesnek vett incipit igét a
k e z d ő d i k i g é v e l f o r d i t j á k , m i n t : vix prima inceps-
erat aetas: allig k e z d ő d ő t t e l a' nyár.

c./ S z ű n i k , desinit, a' hadi üdőkben a' toronyok
m e g s z ű n t e k é p i t t e t n i : turres bellicis
temporibus desiere fieri. - M i h e l y t a d o l g o t k ö z e l e b b r ű l
megvizsgáltuk, m e g s z ű n t ű n k r a j t a á l m é l -
k o d n i : ut primum rem penitus consideravimus, desimus
illud admirari.

d./ L e h e t , potest, melyet itt személytelennek
vessünk, mint: ezenn á t m e n n i n e m l e h e t : hac
transiri non potest. Ezekből még az igazságot bizonyosan
k i v o n n i n e m l e h e t : ex his adhuc veritas
certa erui non potest. A possum igével összekapcsolt latin
cselekvő főnévi igeneveket a magyar inkább -h a t , -h e t
képzővel fordítja, mint: est én meg nem f o g h a t o m :
istud ego capere non possum.

e./ K e l l , debet, oportet, mely ugyanúgy, mint az
előző, személytelenül szolgál, mint: harcoltak, amint
vitéz férjfiaknak h a r c o l n i k e l l e t t :
pugnatum est, ut a viris fortibus pugnari debuít. A' mit
e l k e l l k é s z i t e n i , k é s z i t e d e l : quod parato
/ parare helyett / opus est, para. A' törvénynek rövidnek
k e l l l e n n i , h o g y a' tudatlanok könnyebben ezek-
ben tarthassák: legem brevem esse oportet, quo facilius ab
imperitis teneatur.

2./ Bármely más személytelen ige a segédige tulajdon-
ságát veszi át, amint egy másik igével összetalálkozik,
ami tehát elmondható a főnévi igenévnél is az a paragrafus
elején kifejtett általános szabály szerint. Ezek a követke-
zők:

Akar vult, mint: sokáig szoktak mindnyájan gondolko-
ni, kik nagy dolgot akarnak végbe vinni:
solent diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt susci-
pere.

Iparkodik nitur, conatur, jól tanulni
iparkodik gy: bene studere nitere.

Irtózik horret, irritózik a' magas toronyra
felmenn i: horret altam conscendere turrim.

Kíván cupit, az első kézé kíván a zárlá l-
tatni: primis adnumerari gestit.

Megűn fastidit, megűn velek veszeked-
ni: fastidit cum eis tricare.

Méltóztatik dignatur, rám sem méltóztat-
tott: tekinteni: nec quidem respicere in me
dignatus fuit.

Mérszél vagy mer audet, ha ő ezt merésze-
lette / vagy merete / cselekedni, megér-
demli, hogy utálljuk: si ille hoc agere praesumit, mere-
tur, ut eum abominemur.

Szigyenl audet, szigyenli cselekedetét
megvallani: audet eum confiteri, quod patravit.

Tanúl discit, és tanít docet, valamint tud scit,
mint: a' Gallusok' a' várasokot fallal bekerite-
ni a' Görögöktől tanulták: a Graecis Galli

urbes mosnibus cingere didicerunt. Gyermeküket élni t a n í t s d: proles tuas vivere doce. Nem mindnyájan tudgyák a' jótéteményt meghálálni: non omnes sciunt pro beneficio referre gratiam.

Ugyekszik, conatur, mint: U g y e k e s z e t e k j ó k l e n n i: boni esse curate.

Van est, midőn személyesként használják, mint: képes v o l t a m v o l n a én est neki megfizet - n i: id ego ei solvendo par fuissem. Készek v o l n á - t o k e est c s e l e k e d n i? essetians parati, prompti ad istud agendum.

M e g j e g y z é s. Gondosan kell arra vigyázni, hogy ezekben és az ehhez hasonló esetekben a határozott igét, ha cselekvő, tárgyas formába kell tenni, mégha az est a formát kívánó tárgyeset a főnévi igenévre vonatkozna is. Így ebben a példában: nem mindnyájan tudgyák a' jótéteményt meghálálni, a t u d g y á k határozott ige tárgyas formát kíván, jöllehet, a' j ó t ' é t e m é n y t tárgyeset hatással van a m e g h á l á l n i főnévi igenévre. Mivel továbbé a középrendű igék a tárgyas formát elvetik, az következik, hogy azokkal, mivel segédigékként viselkednek, nem kapcsolódhatnak olyan mondattá melyben a tárgyas formát kívánó tárgyeset van. Így helytelen alak, mint: U g y e k e s z e t e k a' t o l v a j t m e g f o g n i, mivel az U g y e k e s z i k középrendű ige nem szereti a tárgyas formát; U g y e k e s z e t e k a' t o l v a j t m e g f o g n i barbarizmust sejtít, mivel, mint: azt kevéssel ezelőtt elmondtam, a' t o l - v a j t tárgyeset megkívánja, hogy az U g y e k e s z i k segédige tárgyas formába kerüljön, bár hatással van a m e g f o g n i főnévi igenévben lévő cselekvő igére.

tehát így kell mondani: *Űgyekeszetek, hogy a' tolvajt meg-*
fogjátok: contendite, ut furem intercipiatis. Egyedülálló
a *m é l t ó s t a t i k* ige, melynek használata a tár-
gyas alakkal ellátott mondatot összekapcsolja a tárgyeset-
tel, anélkül, hogy azt a tárgyas forma látná el: mint:
m é l t ó s t a s s o n az *Ur nekem e' k e g y e l m e t*
m e g t e n n i: *dignetur mihi Dominatio Vestra hanc gra-*
tiam praestare, ahol a *m e g t e n n i* ige főnévi ige-
névi tárgyesete, a tárgyas formát kívánó *e' k e g y e l-*
m e t, a tiszta vagy középrendű formában lévő változatlan
m é l t ó s t a s s o n igét meghagyja.

3./ És végül az ige főnévi igenévi alakja egyaránt kap-
csolódik személytelen igékhez, amelyekkel csak összetalál-
kozik, ahogyan ez a következő példákból ki is derül:

a./ *Illik decet.* Példának okáért: minden emberhez
i l l i k egész erejével azonn *l e n n i*, hogy életét,
tehetetlenséggel ne töltsse el, mint a' marhák: *omnes homi-*
nes summa ope niti decet, *vitam silentio ne transeant*, *ve-*
lutí pecora.

b./ *Látszik videtur*, mint: a' *nyavalya n e v e l -*
k e d n i *l á t s z i k*: *morbis ingravescere videtur.*
Ez az ige személyesen is kapcsolódik a főnévi igenevekhez,
mint: *t r é f á l n i* *l á t s z o t t a m* neki: *ei ego*
iocari videbar.

c./ *Tetszik appetet, placet*, mint: hajónktól *t á -*
v o z n i *t e t s z e t t e k* az erdők: *recedere vide-*
bantur a *navi nostra silvae.* Ehhez is, midőn személyes,
határtalan módu ige kapcsolódik, mint: jó volna, ha né-
mellykor *h a r a g u d n i* *t e t s z e n é l*: *bonum*
esset, si quandoque irasci videreris.

3./ Van est, ha személytelenül kapcsolódik a melléknévhez, jelen időben el kell maradnia, más időben viszont nyíltan kiteszük, mint: est abade bemenni? licetne intrare? Szabad volte bemenni? fuitne licitum intrare? Hasonló módon kapcsolódik a van ige a szükséges és hasznos melléknévekhez, mint: melly szorgalmatosságot fordítottam én erre, nem szükséges több szóval említeni: quantum in hac re diligentiam adhibuerim, nihil opus est, pluribus verbis commemorare. Ilyenkor szükséges lesse a' gyermeket megbüntetni: in hoc casu necesse erit puerum punire. Hasznos nektek fordéni: expedit vobis lavari. Hasznos vólna nekünk falura menni: expedit nobis rus petere.

234. §. A latin főnévi igenevet, az előző paragrafusban kifejtett esetekben, inkább magyar személytelen főnévi igénévvel kell fordítani, magyar főnévi igénév fordítja a következő latin kifejezéseket is:

1./ A jelen idejű cselekvő melléknévi igenevet, midőn főnévi igénév szerepét tölti be, mint: bis sum audivi cantem: kétszer hallottam őtet ékeelni. In horto vidi sum scribentem: a' kertben láttam őtet írni.

2./ A -dus, -da, -dum végű jövő idejű szenvedő melléknévi igeneveket, mint: uoliscendae injuriae facillior ratio est, quam beneficii remunerandi: könnyebb a' bosszúságot állani, mint a' jótéteményt meg-szolgálni. Ensi vitt neki: ad comedendum si tulit.

3./ A -do és -dum végű gerundiumokat, mint: aqua Danubiana utilis est bibendo: a' Dunavizet hasznos inni. Obviam eundem hosti: neki kell enni az ellenségnek.

4./ Az -um és -u végű supinumokat, mint: Budam habitatum concessit: Budára ment l a k n i: Cur me is perditum? minek akarsz te engemet m e g r o n t a n i? Haec etiam auditu scerba sunt: ezeket még csak h a l l a n i is keserves. Facile istud est dictu, sed difficile effectu: könnyű est m o n d a n i, de nehéz v é g b e v i n n i.

5./ És végül a magyar személytelen cselekvő főnévi igenév adja vissza a latin szenvedő főnévi igenévet a következő esetekben:

a./ Míg a latinban a gino, permitto és hasonló igék után szenvedő főnévi igenév következik, ezt a magyar nyelvben cselekvő főnévi igenévvel fordítjuk, azonban az igekötő ettől a főnévi igenévtől elválik, és a határozott módu ige elé kerül, anélkül, hogy hozzákapcsolódna, mint: seduci se sivit: e l h a g y t a magát c s á b i t a n i, és nem c s á b i t t a t n i, ami idegenazerű. Verberari se permisit: m e g h a g y t a magát v e r n i, és nem v e r e t n i. Az előbbi példában az e l igekötő a c s á b i t a n i, az utóbbiban a m e g igekötő a v e r n i igehez tartozik.

b./ Míg a latin szenvedő főnévi igenév a possum igével kerül össze, akkor a possum igét a l e h e t igével, a szenvedő főnévi igenévet pedig cselekvővel fordítjuk magyarra, mint: hic ex via Viennensi parum videri potest: itt a' Bécsi útból keveset l e h e t l á t n i. Az ehhez hasonló mondatokban el lehet hagyni a l e h e t igét, és -h a t vagy -h e t képzővel lehet pótolni, mely a főnévi igenévhez kötődik, mint: itt a' Bécsi útból keveset l á t b a t n i, mely bizonyos hasonlóságot mutat azon latin mondatokkal, ahol a főnévi igenév az utána következő határozott módu ige nélkül, melyet szoknyaggyással elhagy-

tak, jelenik meg, mint: tum illi fremere, atque inter se vociferari, tudniillik coeperunt. Aztán, ha a kétértelműség veszélye nem áll fenn, maga a -h a t vagy -h e t képző elmaradhat, mint: a' Bécsi útból keveset l á t n i, ahol a l e h e t ige elmarad. Viszont a nem l e h e t őtet elegendőképpen d i c s é r n i, vagy az őtet elegendőképpen nem d i c s é r h e t n i, helyett nem lehet ezt a mondatot használni: őtet elegendőképpen nem d i c s é r n i. A hasonló mondatokat mindig megszüntethetjük valójában az e m b e r személytelen névmással, mint: itt a' Bécsi útból keveset l á t vagy l á t h a t a z e m b e r. Őtet az ember elegendőképpen nem d i c s é r h e t i.

M a g j e g y z é s. Ha a pártszenvedélyektől menten megfontoljuk, hogy a magyar személytelen főnévi igenévvel egymagával pontosan fordíthatjuk a latin participiumokat, gerundiumokat, supinumokat, sőt még a szenvedő főnévi igeneveket is, az a kérdés, melyet a 225. §. alatt a nyelvek tökéletességéről fűtában előhoztam, itt is joggal fölvethető. Egyetlen képzővel mindaz elmondható, melyet más nyelv csak több szótagu ragozás segítségével tud elvégezni, ez valóban olyan mondattani tömörséget jelent, mely kétségtelenül méltó a tökéletesség névre.

225. §. Magyar személyes főnévi igenevet használunk a v a n, k e l l és l e h e t személytelen igék után, midőn a részes esetet, melyet ezek az igék meghatároznak, nyíltan nem akarjuk kitenni. Viszont az ilyen részes esetet csak akkor lehet elhagyni, ha bármely számú személyes névmás kifejezi azt. Példának okáért: haza kell m e n n e m, mihi domum sundum est, ahol a személyes névmás részes esete n e k e m mihi elmarad, és a m e n n e m

személyes főnévi igenév jelöli. Ugyanis, ha nyíltan kitesz-
szük a m e n n e m személyes főnévi igenevet, vagy sok
less, vagy csak a hathatósebb jelölés kedvéért tesszük ki:
n e k e m haza kell m e n n i, vagy s fontosság okáért:
n e k e m haza kell m e n n e m. Harmadik személyben,
mikor nincs névmási részes eset, a személyes főnévi igene-
vet valóban csak a fontosság kedvéért használjuk, mint: a'
bátyámnak haza kellett m e n n i e m e n n i helyett:
fratri meo domum eundum fuit. Más igékkal a személyes főné-
vi igenév a legritkább esetben kötődik. A dolgot a példák
jobban megvilágíthatják, melyeket szükségesnek látszott mi-
nél nagyobb számban felidézni, mivel a latin nyelvben nincs
személyes főnévi igenév.

1./ A v a n személytelen ige személyes főnévi ige-
névhez kapcsolódik, midőn a s s a b a d, s s ú k s é-
g e e vagy h a s s n o s melléknévvel együtt szerep-
el, vagy a latin habet ige jelöli.

a./ A v a n ige a s s a b a d melléknévvel, mint:
s s a b a d est / nektek / c s e l e k e d n e t e k:
hoc agere vobis licet. Ha / nekik / n e m v o l n a
s s a b a d b e m e n n i e k, be nem mennének: si eis
intrare non liceret, non intrarent. Rőstnek l e n n e m
nem szabad: mihi negligenti esse non licet. Középszerieteknek
l e n n i e k nem szabad: mediocres eis esse non licet.
Ha pedig a személyes névmás nem kerül részes esembe, sze-
mélytelen főnévi igenevet használunk, mint: v é t k e z-
n i senkinek sem szabad: peccare nemini licet. A'Római
polgárnak szabad Gaditánusnak l e n n i: civi Romano li-
cet esse Gaditanum. Themisztoklesnek szabad volt henyének
l e n n i: licuit otiosó esse Themistocli.

b./ Á van ige a szükséges melléknévvel, mint: nem szükséges emlitenem, hogy e' tüstül nagyon megijedtünk: non est necesse, ut comemorem, nos hoc incendio valde territos fuisset. Est / neked / nem volt volna szükséges cselekedni: istud agere necessum tibi non fuerat. Ha a személyes névmás nem kerül részes esetbe, akkor személytelen főnévi igenévet használunk, mint: a' gazdagnak nem szükséges élelménn szolgálni: dives de alimentis non debet esse sollicitus.

c./ Á van ige a hasznos melléknévvel, mint: hasznos / nektek / jóknak lennete k: expedit vobis esse bonos. Hasznos volna / nekünk / a' régi történeteket tanulnunk: proficuum nobis esset antiqua gesta discere. Ha a személyes névmás nem kerül részes esetbe, akkor itt is személytelen főnévi igenévet használunk, mint: hasznos volt a' Rómaiaknak hadakozni: belligerare Romanis utile fuit.

d./ Á van személytelen ige, midőn a habet jelöli, általában az utána következő mi quod névmással, mint: lesz ott / neked / mit enni: habebis tibi, quod comedas. Nincs mit tennem: non est, quod agam. Volt mit harcolnunk, még az ellenséget meggyőzhettük: diu nobis conflagandum erat, donec postem devinceremus. Ha a személyes névmás nincs részes esetben, itt is személytelen főnévi igenévet kell használunk, mint: van az atyámnak mit írni elég: habet pater meus satis, quod scribat.

2./ Kell, debet, oportet, opus est, mint: ma / nekem / egy levelet kellene írnom: hodie epistolam deberam scribere. Holnapig oda kell / neked / élni: usque

ad crastinum eo pervenire debet. Pompéjust rá k e l l
/ nekik / b e s z é l l e n i e k, hogy baráttyok le-
gyen: debeunt Pompejum hortari, ut sit amicus. Most ma-
gadot betegnek k e l l t e n n e d_ munc tibi opus,
segrum ut te assimules. Ha valami előadgya magát, a' mit
t u d n o d k e l l, megírom: siquid erit, quod te
scire opus sit, scribam. Így k e l l s z ó l l a n o d,
ha azt akarod, hogy fiammal együtt megmenekedgyek: ita
dictu / dicere helyett / opus est, si me vis saluum esse
et filium. Nektek vitéz férjfiaknak k e l l / s z ű k-
s é g e s helyett / l e n n e t e k: vobis neceesse est
fortibus esse viris. Nekem igaznak ingyen k e l l l e n-
n e m: me justum esse gratis oportet. Engemet k e l l
s z e r e t n e d, nem vagyonomat, ha igaz barátok leszünk:
neipsum ases, oportet, non mea, si veri amici futuri sumus.
Ha a személyes névmás nem áll részes esetben, a személyes
főnévi igenevet csak a nyomaték kedvéért tesszük ki, mint:
a' szónoknak / az orátornak / arra kell v i g y á s n i a
vagy v i g y á s n i, mi illendő: oratori, quid deceat,
videndum est. Pythagorásnál a' tanítványoknak öt esztende-
ig némán kellett h a l l g a t n i o k vagy h a l l -
g a t n i t: apud Pythagoram discipulis quinque annis tacen-
dum erat.

3./ Lehet potest, mint: nem adnám sokért, ha / nekem /
hosszá l e h e t n e j u t n o m: magni facerem, si is-
tud consequi possem. Mikor l e h e t / nektek / az erdő-
be k i m e n n e t e k? quando poteritis ad silvam exire?
A l e h e t potest helyett általában a -h a t vagy
-h e t képző használatos, mint: nem adnám sokért, ha hozzá
j u t h a t n é k. Mikor m e h e t t e k ki az erdőbe?

4./ Illik deceat, mint: i l l e t t v o l n a /neki/
saberőségnek l e n n i e: illi convenisset esset humanum:

I l l i k a' bölcs emberhez, előbb szóval m e g p r ó-
b á l n i a mindent, mintsem fegyverrel: omnia prius ex-
periri verbis, quam armis, sapientem decet.

5./ A fennköltebb stílusban előfordulnak bizonyos igék,
melyekkel a személyes főnévi igenevek, a h o g y kötőszó
elhagyásával, amit az ut kötőszó jelöl, összekapcsolódnak,
mint: óh t i k erdősegek, s e g i t s e t e k s í r a t-
n o m bús esetét, a segitsetek engem siratni, vagy hogy
sirassam bús esetét helyett: o vos luci, opitulamini mihi,
ut sortem ejus defleam. Add / vagy engedő / m e g l á t-
n o m szanedet, a hogy meglássam helyett: da / indulge /,
ut faciam tuam cernam. De ezeket nem kell elhamarkodva utá-
nozni.

236. §. A quod elhagyásával keletkezett latin cselekvő
főnévi igeneveket a következő szabály szerint fordítjuk:

a./ Ha nem tűnik erőszakoltnak, vagy nem áll fenn a
kétértelműség veszélye, és nincs ellentmondásban a nyelv
szellemével, a h o g y elhagyásával valamint cselekvő
főnévi igenévvel, mint: tévelygésben vannak, akik a' lel-
ket a' testtel együtt e l e n y é s s n i vélik: errant,
qui animam cum corpore interire credunt.

M e g j e g y z é s. Elsősorban a h o g y kötőszó el-
hagyásának van helye, ha a v a n létige követi, és nem je-
löl létezését, hanem csak az állítmányt köti össze az alánnyal; és
ezt egyetlen mondat erősíti meg, mint: az illetés által ös-
merjük hidegnek / lenni / a' jeget, keménynek a' követet:
ahol a l e n n i főnévi igenevet leginkább elhagyjuk:
tactu cognoscimus, glaciem esse gelidam, lapides duros.

Ha a v a n létezését jelöl, a h o g y elhagyásának
nincs helye, mint: Democritus azt állította, h o g y szám-

talan világok v a n n a k: Democritus dicit, innumerabiles esse mundos.

Tagadó mondatokban semmilyen esetben sem hagyható el a h o g y kötőszó, mint: a' napnak, a' holdnak, és a' többi csillagoknak tekintete elegendőképpen bizonyította, h o g y ezek n e m a' vak esetnek munkái: solis, lunae, siderum-que omnium aspectus satis indicat, non esse ea fortuita. Bizonyos, h o g y barátság nem l e h e t, hanem csak jók között: certum est, amicitiis, nisi inter bonos, esse non possé.

b./ Ha a kétértelműségnek akár a legkisebb veszélye is fennáll, vagy a beszéd világosságát a homály kellemetlenségének tennék ki, a quod h o g y kötőszó elhagyásával keletkezett latin cselekvő főnévi igenevet határozott módu igével kell fordítani, mint: te male valere doleo: sajnálom, h o g y rosszul v a g y, és nem: sajnálalak tégedet rosszul lenni, ami értelmetlen, és ellenkezik a nyelv szel-lemével. Male vivunt, qui se semper victuros opinantur: rosszul élnek, a' kik azt tartják, h o g y mindenkor é l-
ni f o g n a k. Non miror hominem, mercede conductum, omnia habere venalia: nem csudálom, h o g y a' bérlett ember mindenét kész eladni. Fratrem meum domum permitto aedificare: testvéremnek megengedem, h o g y házat é p i t s e n. Majores natu audivi dicere, quod tota res nihil nisi commentum sit: hallottam, h o g y az Őregebbek az m o n d o t t á k, vagy rövidebben: az Őregebbektől azt hallottam, h o g y az égész dolog csupa költemény. Ha a latin főnévi igenév mult idejű, mely a magyarban nincs, a h o g y elhagyásának nincs helye, mint:hunc nimbum cito transiisse laetor: örülök, h o g y e' zápor hamar e l m ú l t.

c./ A quod elhagyásával keletkezett szenvedő főnévi igeneveket: h o g y kötőszóval és határozott módú igével, leginkább cselekvővel fordítjuk, mint: videmus noxias plantas a salutaribus numero longe superari: láttyuk, h o g y az ártalmas palántáknak számát a' hasznosoké messze f e l m ú l l y a. Ugyanis ez a mondat: láttyuk az ártalmas palántáknak számát a' hasznosokétúl messze felül h a l a d t a t n i, sőt ez is: láttyuk, hogy az ártalmas palántáknak száma a' hasznosokétúl messze felül haladtatik, latinus mondat, mely a magyar nyelv szellemével kevéssé van összehangban. Audivimus Calabriam terrae motu saepe esse concussam: hallottuk, h o g y Caláбриát a' földreindulás sokszor m e g r e z z e n t e t t e. Scimus glacie et nive altissimos montes semper tegi: tudgyuk, h o g y a' legmagosabb hegyek jéggel és hóval mindenkor be vannak borítva.

237. §. Mind a cselekvő és középrendű, mind a szenvedő főnévi igeneveket, melyek az ut elhagyásával keletkeztek, a h o g y kötőszóval és határozott módú igével kell feloldani, ha nem akarunk a latinizmus veszélyébe kerülni, mely a magyar nyelv gondolkodásmódját nehézkessé teszi. Példaként álljanak a következők:

a./ A latin cselekvő vagy középrendű főnévi igenév, mint: si vis alium silere / ehelyett: si vis, ut alter silereat /, primus sile: ha azt akarod, h o g y más h a l l g a s s o n, hallgass előbb te magad.

b./ A szenvedő főnévi igenév: pacem conservari / ehelyett: ut conservetur / optant omnes: h o g y a' békeség f e n n t a r t a s s o n, mindnyájan kívánnák. Bonus magistratus non patitur civibus injuriam fieri, ehelyett: ut civibus injuria fiat: a' jó fellyebbvalóság nem szenved meg, h o g y a' polgárok bosszúsággal i l l e t t e s -

n e k. Rex jussit captivos redimi: a' király megparan-
colta, hogy a' foglyok k i v á l t a s s a n a k.

c./ Ugyanez történik, ha a latinban a fore vagy iri
igék megjelennek, mint: illud tibi affirmo, si rem ex sen-
tentia gesseris, fore, ut ab omnibus collaudere, vagy: si
rem ex sententia gesseris, te ab omnibus collaudatum iri:
ast neked bizonyosnak mondom, h o g y tégedet, ha a'
dolgot kívántt végre hajtod, mindnyájan m e g d i c s é r -
n e k. Speramus nos post mortem in coelum receptum iri: re-
méllyük, h o g y halálunk után a' mennyekbe b e f o -
g a d t a t u n k.

238. §. Végezetül az marad hátra, hogy a possum vagy
néhány más igével kapcsolódó főnévi igenevekről beszéljünk.

a./ A possum igével kapcsolódó főnévi igeneveket egy-
részt a határozott l e h e t segítségével, másrészt a
h a t vagy h e t képzővel fordítjuk, mint: mors propter
brevitatem vitae nunquam longe absesse potest: a' halál, az
életnek rövideége miatt, soha sem l e h e t meesze.
Intueri solem adversum nequimus: az előttünk álló napba nem
n é z h e t ű n k.

b./ Ami a néhány más igével kapcsolódó főnévi igenevek-
re vonatkozik, legyen általános szabály: a h o g y kötő-
szóval és határozott igékkal kell feloldani, ahogyan a vi-
lágos beszéd vagy a nyelv szelleme azt megkívánja. Ilyen
főnévi igenevek: decreveram cum eo vivere: feltettem magam-
ban, h o g y vele é l e k. Ferre laborem consuetudo
docet: a' szokás tanit bennünket arra, h o g y a' munkát
k i é l l y u k. Mihi decretum est, omne hoc vinum ebibere:
eltökéllettem magamban, h o g y e' bort mind k i i s s o m.
Gyakran előfordul, hogy a világozás és tömörség kedvéért

a latin főnévi igenevet főnévvel kell fordítani, mint: moratur inferre bellum: késik a z ü t k ö s e t t e l .
Mitte male loqui: hagygy fel s' r á g a l m a s á s s a l .

XIII. fejezet

A melléknévi igenevek és a határozói igenevek használata

239. §. A jelen idejű melléknévi igenév használatáról a következőket kell megjegyezni:

1./ A magyar nyelvben számtalan olyan főnév van, amelyek ceupán jelenidejű melléknévi igenevek, mint: adó dans vagy vectigal; szabó aptans vagy sartor; fogó capiens vagy forceps; bíró possidens vagy judex; vonó trahens vagy plactrum; arató metens vagy mesaor; hordó portans vagy dolium; fuvó flans vagy follis; furó terebrans vagy terebra; függő pendens vagy dukium vagy inauris. Melléknévként három módon jelennek meg, először is magukban, azután esettel, kapcsolva, végül eset nélkül, kapcsolva.

a./ Magukban főnévként viselkednek, mint: siet mindég a' jóvolt, 'a az örömet c s e l e k v ó n e k tulajdona az, hogy a' cselekvéssel nem késik: omnis benignitas prope-
rat, et proprium est libenter facientis cito facere. Semmi sem nagy az á l m o d ó n a k: nihil est magnum conspiciantí.

b./ Előttük leginkább azok az esetek kapcsolódnak, melyeket azok az igék szabályoznak, amelyekből származnak.

mint: a' törvény jó t p a r a n c s o l ó, és r o s z s a t t í l t ó akarattya az Istennek: *lex est voluntas Dei, imperans honesta, prohibens contraria*. A' t ű x - h e l y n é l ű l ő Curiusnak a' Samnitesek sok aranyat hoztak. Curio *ad focum sedenti* magnum auri pondus Samnites adulerunt. A s e z e k b e n f o g l a l a t o s k o - d ó Cézárt a' halál megelőzte: *talia agentem Caesarem more praeventit*.

c./ Eset nélkül, kapcsolva, mint: a' vakmerőség v i - r á g z ó kornak tulajdons, az okosság pedig a' vénültség: *teneritas est florentis aetatis, prudentia senescens*.

2./ Ahol a nyelv szelleme megengedi a jelen idejű melléknévi igenevet a főnév alany esetével kell egyesíteni, melynek ragozott alakjait az az ige szabályozza, melyből a melléknévi igenév származik, mint: erkölcseszerető *virtutis amans*; tintatartó *atramentarium*. Az összetételű kivül megvan ez a ragozott alak is: erkölcsöt szerető, tintát tartó. / Gondolj az I. rész 37. § f pontjára / A v a - l ó, l é v ő, á l l ó, f e k v ő melléknévi igenevek összetételéről szól a II. rész 125. §. és az utána következők.

3./ A latin jelen idejű melléknévi igenevet az a' k i vagy a' m e l l y vonatkozó névmással kell feloldani, vagy határozott módu igével kell fordítani, mihielyt a melléknévi igeneves mondat a nyelv szellemének ellent mond, vagy a homályos beszéd vezérfolye fennáll, mint: *cum navigare poteris, ad nos amantissimos tui* veni; mihielyt hajózhatsz, jőjj hozzánk, k i k t é g e d e t f e l e t t e s z e - r e t ű n k. Veteres Romani semper *appetentes gloriae* *inermi*: a' régi Rómáiak a' dőcsősségre mindenkör v á - g y a k o d t a k.

240. §. A mult és jövő idejű melléknévi igenév használatáról a következőket kell megjegyezni:

a./ A mult idejű melléknévi igenév többnyire melléknévként szolgál, mint: a' bocsánat az é r d e m l e t t büntetésnek elengedése: *venia est poenae meritae remissio.* A' hangyák a' k ö r ü l h a r a p o t t magot teszik el, hogy ki ne szengjen: *formicae semina arrogae, condunt, ne rursus in fruges exeant.* Pőnévként ritkán fordul elő; mint: ki fogja hirdetni t e t t e i d e t ? *quis factus tus magnificabit ?* Önmagában gyakran, mint: a' m e g - b á n t ó d o t t n a k jussa van a' panaszra: *offensus jus habet querulandi.*

b./ A cselekvő igék mult idejű melléknévi igeneve szenvedő jelentésű, mint: a fellyebb m e g d i c s é r t t ifiú: *supra laudatus juvenis.* Tehát a műveltető igék mult idejű melléknévi igeneveit, amelyeket általában helytelenül szenvedőnek neveznek, rosszul helyettesítik a cselekvő melléknévi igenevek, /I. rész, 254. §.b/. Természetesen így kell mondani: a' m e g i g é r t t jutalom, és nem így: m e g i g é r t e t t e t t : *promissa merces.* A mult idejű műveltető melléknévi igenevet csak akkor használjuk, ha azt akarjuk jelölni, hogy az egymás után változó cselekvő személyek közül ki hajtotta végre a tettet, mint: Péter a' töllem szolgája által e l l o p a t o t t lovat már eladta: *Petrus equum, quem per servum suum a me surripi curaverant, jam vendidit.*

c./ A jövő idejű melléknévi igeneveket majdnem mindig helyettesíthetjük jelen idejű melléknévi igenevekkel, ha csak ezek jelentése nem rögződött már az általános hagyomány szerint. Mert ugyanast mondod, akár a következő,

akár a következő subsequens szavakat mondod; jövő vagy jövőendő futurus, venturus; hajló vagy hajlandó proclivis. Viszont az állandó stabilis, constans szót az álló stans, stans helyett; vagy a mulandó caducus szót a muló fluens, transiens; és végül a halandó mortalis szót a haló moriens szó helyett váltakozva nem lehet használni. A jövő idejű melléknévi igenév gyakran főnévi igenévvel és a való melléknévi igenévvel is pontosabban pótolható, mint: az okosság a k i v á n n i v a l ó / és nem kívánandó /, és a' k e r ű l n i v a l ó /és nem kerülendő / dolgoknak a' tudományja: prudencia est rerum expetendarum et vitandarum scientia.

241. §. A v á n vagy v é n végű cselekvő határozói igenévről a következőket kell megjegyezni:

a./ A d o-ra végződő határozós esetben álló latin határozói igeneveket ez a határozói igenév fordítja, ha nincs előjáró, mint: nihil agendo homines male agere discunt: az emberek semmit sem c s e l e k e d v é n, rosszat cselekedni tanulnak.

b./ A múlt idejű szenvedő melléknévi igenevet fordítja, de azon törvény szerint, hogy míg a latin nyelvben a szenvedő határozós eset nyíltan vagy képletesen van jelen, műveltető határozói igenevet használ, mint: Dienes tirannus Szirakisából e l ű z e t v é n, Corinthusban gyermekeket tanított: Dionysius tyrannus Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat. Az irgalmasság segíteni szokott önnkint a' nyomorúltakomn, senkinek eszedése által erre fel nem b u z d i t a t v á n: misericordia occurrere solet calamitosis, nullius oratione evocata. Másaként kell venni a cselekvő határozói igenevet, mint:

a' raj e l v e s z t v é n vezérét, egészen elszéllod: missio duce totum dilabitur examen apum. Még inkább ez történik, midőn a mult idejű latin melléknévi igenév cselekvő jelentésű álszenvedő igéből származik, mint: a' Császár az ellenséget k e r g e t v é n, megbetegedett: Imperator hostem persecutus, in morbum incidit.

c./ A jelen idejű cselekvő melléknévi igeneveket is fordítja, mint: idestova f o l y v á n a' levágó, szelet okoz: mér fluens huc et illuc, ventos efficit. Diemes a' borotvától f é l v é n, parázs szénnel pörgölte el a' haját: Dionysius cultros metuens tonsorios, candenti carbone sibi adurebat capillum. Ugyanígy módon fordítja a következményes határozás esetet, mint: a' természet e l l e n k e z v é n, haszontalan a' munka: reluctante natura, irritus labor est. Ha viszont a kétértelműség veszélye fennáll, inkább kötőszóval oldjuk fel, mint: m i k o r Kevély Tarquinus országglott, Pithagorás Olasz országba érkezett: Tarquinio Superbo regnante, Pythagoras in Italiam venit.

d./ A jövő idejű cselekvő melléknévi igenevet is fordítja, mindazonáltal úgy, hogy a határozói igenévhez az a k a r segédige illeszkedik, az eredeti ige pedig főnévi alakban maradjon, mint: Pyrrhus, a' Tarentinusoknak a' Rómaiak ellen s e g i t e n i a k a r v á n, Antigonus-tal hajókat kér kölcsön: Pyrrhus, Tarentinis adversus Romanos laturus auxilium, ab Antigono naves mutuo petit. Sándor levonta testéről a' ruhát, a' folyóba 'a k a r v á n u g r a s n i : Alexander vestem detraxit corpori, projecturus senes in flumen. Többet a k a r v á n s ó l l a n i , a' hirtelen záportól szétüzettkünk: plura locuturi subito divellimur imbre. Egyébként okosabb ilyesféle jövő idejű

kötőszóval és határozott igével fordítani, amint azt az érthetőség megkívánja, mint: Bécsbe ment, h o g y a' Császárt l á s a a: Caesarem visurus, Viennam petit.

e./ A v á n vagy v é n végű határozói igenév egyaránt alkalmazkodik a következő mondatban lévő mindkét szám bármely személyéhez, mint: h a l l v á n, h o g y a' bíró megérkezett, tiszteletére m e n t e m: audiens iudicem advenisse, eum salutandi causa accessi. Hallván, h o g y a' bíró megérkezett, tiszteletére m e n t e k: audientes, iudicem advenisse, eum salutandi causa accesserunt; és így tovább mindkét szám bármely személyében.

f./ A műveltető igék határozói igenevét, melyet szenvedőként használunk, ha a kétértelműség veszélye fennáll, tanácsos, vagy kötőszóval fordítani, vagy más módon kiegészíteni. Így ehelyett: m e g f o g a t v á n a' vezér, a' sereg megadta magát, est kell mondani: minekutánna a' vezér megfogatott, vagy fogaágba esvén a' vezér, a' sereg megadta magát: capto duce, exercitus se dedit.

242. §. A v a vagy v e végű szenvedő határozói igenevek használatáról a következőket kell megjegyezni.

a./ E határozói igenévvel fordítjuk leginkább akkor a mult idejű szenvedő melléknévi igeneveket, midőn ezek a sum létigével összekapcsolva jelennek meg, mint: reád v a n n a k f ü g g e s z t v e g o n d o l a t a i n: i n t e sunt defixae cogitationes meae. Vagy midőn a sum igével feloldhatjuk, mint: e l l é v é n a d v a m a r h á i, h a s z a m e n t: venditis suis jumentis, domum rediit, ehelyett: postquam vendita fuissent. K ö t ü z v e h o z t á k: ligatum eum tulerunt.

c./ Ha az igére kell a súlyt helyezni, éppen az fogja elfoglalni az első helyet, majd következik az igekötője, és végül e v a n létige, mint: i r v a ugyan, a' le-
vél m e g v o l n a, csak b e i s v o l n a p e c s é -
t e l v e: scripta quidem jam esset epistola; utinam
jam et obsignata esset; ahol a m e g igekötő az i r v a
igéje után helyezkedik el.

d./ Ez a határozói igenév olykor a latin do végű hatá-
rozói igenévnek felel meg, olykor pedig határozónak, mint:
j á t a z v a végül a' dolgát: ludendo perficit laborem.
V i g y á z v a járj: caute incede.

e./ Cselekvő határozói igenévvel helyettesíteni a
szenvedőt, vagy az igék egyszerű, és önmagában eredeténél
fogva magyar múlt idejét szenvedő határozói igenevekkel,
és tetszés szerint használt segédigéket alkotni, germaniz-
musok, melyeket a maiak alkalmaznak, a magyar fület igen
kellemetlenül érintik. Ilyen: munkája v é g e z v e,
csende s z a k a s z t v a, ehelyett: munkáját v é g e z -
v é n, csendét s z a k a s z t v á n; vagy érdemek által
magosabbra e m e l v e l e t t e k ehelyett: e m e l -
t e t t e k. Efféle sebeket, melyeket a honi nyelven a
fordítók mindenfelé ejtenek, és a jobbak is csupán hanyag-
ságból magukévá teszik, ugyancsak nem szabad eltérni a kül-
tői művekben sem, melyekben a nyelv tisztaságának a legre-
gyögbbnek kell lenni.

IX. fejezet

A létigék mondattana

243. §. Sajátosan létigéknek a következő igéket nevezik: v a n vagy v a g y o n, est; l e s s vagy l e s s e n vagy l é s s e n, fit vagy erit; l e h e t, fieri potest vagy esse potest; róluk a következőket kell tudni:

a./ A v a n igét használjuk személyesen is, személytelenül is. fővábá: ha személyes, szintén kétféle feladatot láthat el a mondatban. Ugyanis vagy létezését jelent, mint: a' templomban v a n, in templo est; vagy csupán csak az alanyt kapcsolja össze az állítvánnyal: e' templom valaha szép v o l t: hoc templum olim pulchrum fuit; itt a templom alany a szép állítvánnyal oly módon kapcsolódik össze, hogy a létige a súlyával állítja, hogy a templom szép volt.

b./ A v a n ige kijelentő mód jelen idejének harmadik személyét akár egyes akár többes számu tehát a v a n és v a n n a k alakot sem személyes sem személytelen formában tagadásban sohasem lehet használni. Ezeknek a személyeknek a helyét a hiányos n i n c e vagy szónyújtással: n i n c e n és n i n c e n e k; non est és non sunt; vagy s i n c e és nyújtva: s i n c e n, nec est, és s i n c e n e k; nec sunt tölti be; mint: a' atyám n i n c e itthon. Hát az anyád? Az s i n c e. Hát testvéreid? Azok s i n c e n e k. Pater meus non est domi. Et mater tua? Nec illa est. Et germani tui? Nec illi sunt. A s i n c e és s i n c e n e k igével nem kezdődhetik mondat.

c./ A *l e s s z* ige kettős szereplő. Ugyanis vagy azt jelenti: erit, és akkor a kijelentő mód jövő idejében a hiányos *v a n* ige helyébe lép, és teljesen annak a mondatnak követi, vagy *s* jelentése: fit, ez esetben személytelenül használni nem lehet, és kijelentő mód jövő ideje: *l e n n i f o g* vagy *l e e n d*. Ma szép idő *l e s s z*: hodie pulchrum tempus erit. A' testvérem pap *l e t t*: frater meus sacerdos est factus.

d./ A *l e h e t* ige szintén kétféle módon használható. Mikor a *v a n* ige ható alakja, annak a szabályait követi, és jelentése: esse potest, mint: ma szép idő *l e h e t*: hodie pulchrum tempus esse potest. Ebben a jelentésben személytelenül is használják, mint: *l e h e t n e k* neki szép tulajdonságai: pulchras ille dotes habere potest. De mikor a *l e s s z*, ható alakjaként szerepel: fit; és ugyanast jelenti, mint: fieri potest, személytelenül nem használható, és a *l e s s z*, fit ige szabályát követi: nem *l e h e t ő* katona: miles ille fieri non potest. Némely kifejezésekben a *l e h e t* a latin possum jelentését tölti be: nem *l e h e t n e* nekünk ide bemenni? non possumus nos isthuc intrare: Látni *l e h e t* ebből, hogy az egész hír hazugság volt: videri ex hoc potest, totum rumorem, purum putum mendacium fuisse. Ilyen esetekben a főnévi igenévvel kapcsolatban *l e h e t* igét szokihagyással el lehet hallgatni, mint: látni ebből, hogy. Amint erről már volt szó ennek a résznek a 243. §. 5/b. alatt.

244. §. Ha a személyes *v a n* ige a mondatban nem létezési jelent, hanem csak az alanynak valami tulajdonságát vagy más hasonlót állít vagy tagad, csak a mondatban kapcsoló szerepe van, használatáról a következőket kell megjegyezni:

1./ A magyar nyelvben feltétlenül mellőzni kell a kijelentő mód harmadik személye mindkét számában a *v a n* illetve a *v a n n a k* igét, ha a mondatban kapcsoló szerepet tölt be, ezt azonban *e l e s s z* és *l e h e t* ugyanezen személyére legkevésbé sem szabad kiterjeszteni, még akkor sem, ha jelentése: erít vagy szsz potest. Erre a nyelvszokásra példát jónak látok bemutatni mind állító és kérdő, mind pedig tagadó formában, minthogy ezt az idegennek, ha magyarul akar tanulni, feltétlenül szükséges a magyar köznyelvnek megfelelően használnia.

a./ Állítvs: E templom szép; és nem: e' templom szép van: hoc templum est pulchrum. E' hegyek felette magasak: hi montes sunt valde alti. Ha tehát a latinban az alanyeset személyes névmás, az egész mondat egyetlen állítmányra vonódik *esse*; mint: katona: / ille miles est /. Deákok: studiosi sunt. Lehetetlen, hogy elhiggyem: impossibile est, ut credam.

b./ Kérdezve ugyanez történik, kivéve, hogy a mondatnak az a része, amelyen a főhangsúly van, előre kerül, és az -e kérdő szócska kapcsolódik hozzá, ezt azonban igen gyakran mellőzni is lehet, mint: szépe e' templom? vagy: szép e' templom? estne pulchrum hoc templum? Magosok e' hegyek? suntne alti hi montes? Ezek deákok? suntne hi studiosi?

c./ Az állító és kérdő mondatok tagadókká válnak, ha az állítmány elé a *n e m* vagy *s e m* szót helyezzük a következő példák szerint:

Egyszerűen tagadva: e' templom nem szép: hoc templum non est pulchrum. E' hegyek nem magasak: hi montes non sunt alti. Nem katona: non est miles. Nem deákok: non sunt studiosi. Nem lehetetlen, hogy megtarcullyam: non

impossibile, ut ediscam.

Kérdezve: nem szépe e' templom? non est pulchrum hoc templum? Nem magasake e' hegyek? non sunt alti hi montes? Nem deákok ezek? non sunt studiosi?

S e n tagadással e' templom sem szép, a' hegyek sem magasak: nec hoc templum est pulchrum, nec montes sunt alti.

S e n tagadással kérdezve: e' templom sem szép? nec hoc templum est pulchrum? Ezek sem deákok? nec hi sunt studiosi?

2./ A szemfelyes v a n létige mellett, ha nem létezését jelent, hanem csak kapcsoló szerepe van, két alanyeset áll, amelyek közül az egyik a mondat alanya, a másik az állítmánya, mint: a' harag rövid dühösség: ira furor brevis est, ahol a h a r a g alany, a d ü h ö s s é g pedig állítmány, a v a n kapcsoló szó kihagyással elmarad. Az atya híres vitéz volt: pater ejus celeber miles fuit.

Ugyanezen alanyesetek fordulnak elő a l e s s e z, est rövidítővel és a l e h e t hatóigével, ha jelentése: esse potest: az időm n' szilva nagyon édes l e s s e z: hoc anno pruna valde dulcis est. A' rossz ember igaz barát nem l e h e t: pravus homo verus amicus esse non potest. A' bátyám már tizenhat esztendőse l e h e t n e, ha élne: frater meus jam sedecim annorum esse potest, si viveret.

3./ Míg a latin szenvedő mondatban a befejezett melléknévi igenév állítmányként szerepel, s a létige, mint kapcsoló szó követi, a magyarban a következőkre kell ügyelni:

a./ Ám bár nincs ellentétben azzal, hogy a v a n személyes létige kapcsolóként szerepeljen, ilyenkor pontosan

ki kell fejezni a jelentő mód jelen idő mindkét számban a harmadik személyt.

b./ A latin szenvedő befejezett melléknévi igenevet magyarra -v a, -v e végsődéssel szenvedő határozói ige-névvel fell fordítani, ahogyan az már a 242. §.a./ alatt megmondatott.

c./ Ha ez a határozószó el van látva igeiktővel, a létigét az igeiktő és a határozószó közé kell tenni.
/ Ugyanott b./ alatt. /

Példák: A' bore már meg van törve: piper jam contritum est; a meg igeiktő a törve határozó igenévhez tartozik. Meg vane már a út-ve a hús? estne jam assata caro? Húsai le vannak rontva: domus ejus solo sunt assatae. Teljesen meg vagyok az iránt győzve: plane de eo sum convictus. Még fel sem voltak iltós-ve: nec induti adhuc fuerant. Ha mindgyárt ki volt volna is nyitva az ajtó: etiam aperta fuisset porta. Hét óraker reggel fel légy egészen későülve az utra: mone hora septima plane concin-tum itineri est. Ha le nem voltunk volna vetkezve, elmentünk volna veléd: ituri tecum fuissim, si vestibus exuti non fuissim.

d./ Tagadásokban a nincs, nincsenek, sincs, sincsenek alkalmazása a szükséges, de ez nem válassza el az igeiktőt a határozó igenévtől: A' bore még nincs megtörve, a' hús sincs megsütve. Piper adhuc contritum non est, nec caro assata. A' lovak nincsenek még eladva: equi nondum sunt venditi.

M e g j e g y z e n d ő: ha latinban a mult idő szenvedő melléknévi igeneve a létigével a szenvedő befejezett mult és régmult idő kifejezésére szolgál, ezt magyarra úgy kell fordítani, ahogy az igeragozás paradigmáiban bemutatam, és ahogy ezen II. rész 211. §-ában részletesen tárgyaltam, tehát: doctus sum vagy fui: tanítottam; doctus es vagy vagy fuiſti: tanítottál, doctus est vagy fuit: tanított.

4./ Ha a latinban független birtokos eset fordul elő kapcsoló szerepet betöltő létigével, a II. rész I. szakasz 151. §. b/ alatt elmondottak szerint magyarra é raggal kell fordítani, mint: iam ne Pompeji totum esse scis: tudod már, hogy egészen Pompejusé v a g y o k. Ha ebben a latin mondatban helyére állítjuk a quod kötőszót: scis, quod ego totus Pompeji sim, kiderül elsősorban is az, hogy a Pompeji genitívushoz egy szókihagyással elhallgatott főnév tartozik, és pedig: homo vagy amicus vagy asseccla, szas: ember, barát, követő; továbbá az is ki fog derülni, hogy ebben a mondatban a szokott módon két alanyeset van, és pedig az ego és asseccla, ezért a magyar Pompejusé ugyanast jelent, mint Pompeji asseccla, és valójában a név alanyesete.

Kivétel: Ha az ilyenfajta mondatokban a latin alanyeseteknek szókihagyásos elhallgatását mégsem lehetne úgy lefordítani az -é raggal, hogy első pillantásra érthető legyen, a magyarban kiegészítéssel hozzáveszünk egy alanyesetet. Így ez a latin mondat: imbecilli animi est superstitio, magyarul: a' gyenge léleké a babonáság, nem elég világos; tehát az inſicium alanyesetet, amelyet az imbecilli animi hoz a latinban is hozzáértünk, a magyarban határozottan ki kell mondani: a' babonáság a' gyenge léleknek a' jele.

Ilyen módon kell fordítani a következő mondásokat is: boni pastoris / ti. munus / est, tondere pecus, non deglubere: s' jó pásztornak k ö t e l e s s é g e nyírni a' juho-

kot, és nem nyuani. Tardi ingenii / ti. opus vagy negoti-
um / est, rivulus connectari, fontes rerum non videre: a'
buta elmének d o l g a, a' vizerecskék után indálni, és
a' kutforrásokat nem látni. Cujusvis hominis est errare,
nullius, nisi insipientis, in errore perseverare: minden
embernek t u l a j d o n a a s, hogy hibásson, de csak
az esztelené, hogy a' hibában megátalkodgyon. Judicis fuis-
set, non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat,
cogitare: a' bírónak k ö t e l e s s é g e volt volna,
nem azt gondolni, a' mit maga akar, hanem a' mit a' tör-
vény, és a' religio kizab.

Ugyanaz történiék, mikor a latin alanyeseteket a meus,
tuus, suus, hostis, vestis után hallgatják el, mint: meus
puto esse, quid sentiam, ostendere: k ö t e l e s s é g e m -
n e k tartom / l e n n i /, hogy vélekedésemet előterjess-
zem.

M e g j e g y z é s: ilyen mondatokat a t á r t o -
s i k igével is lehet fordítani, amely hívá? kérdésre
felelőhely határozóragot vonz: a' jó pásztorhoz tartozik:
boni pastoris est. Hozzám vagy kötelességemben tartomni
vélem: meus puto esse.

5./ A v a n ige főnévi igeneve, ha kapcsoló szere-
pe van, részben esetet kíván: m e n t t n e k l e n -
n i a' büntül nagy vigasztalás: vacare / immunes esse /
culpa magnum est solatium. B i r ó n a k l e n n i nem
kicsinyiség: judicium esse non est res parvi momenti.

245. §. A személyes v a n ige mondattanáról, ha
létezését jelent, a következőket kell esem előtt tartani:

1./ A kijelentő mód jelen idejének harmadik személyei,
a v a n és v a n n a k, ha létezését jelentenek, nem

hagyhatók el, mint: a' templomban v a n: in templo sunt. Sokan v a n n a k a' hegyenn: multi sunt in monte. Tagadáskor helyükbe a n i n c s, n i n c s e n, n i n c s e n e k, vagy s i n c s, s i n c s e n, s i n c s e n e k l é p. / 245. §.b. / Itthon vannak-e szülőid? N i n c s e n e k. Suntne domi parentes tui? Non sunt.

2./ A személyes létige részes esettel szerkesztve kihagyásos beszédmodot eredményez, ahol a részes eset mellől elmarad az a szó, amely a cselekvő birtokos esetéhez tartoznék, mint: ha én a' te b á t y á d n a k v o l n é k, ezt nem cselekedném, a helyett, hogy: ha én a' te bátyádnak állapottyában vagy körülállásiban volnék: si ego fratris tui loco essem, istud non agerem. Ha én a' k a p i t á n y n a k l e h e t n é k, a' katonákat szoros fenytékben tartanám: si ego capitanei loco esse possem, milites severiori disciplinae subjicerem.

A személynév más részes esete ilyen szójárásban szófölösleggé, redundanciává válnék, ha kitennék mellé az elhallgatott főnevet. Ezért ha a szokásos kifejezés mód helyett: ha én n e k e d v o l n é k, jobban tanulnék: ego loco tuo melius studeo, így mondanánk: ha én neked a' te állapotodban volnék, jobban tanulnék, a n e k e d részesesent szófölösleg lenne.

3./ A létezését kifejező személyes létige o d a határozószóval elpuustulást jelent, mint: oda vagyok! perii! ezó szerint: hinc sum. Ha a' szél meg nem állott volna, oda v o l t a t o k v o l n a: si ventus non posuisset, parituri eratis. Ne mennyünk a' jégre; mert ha megindul, egy szempillantásban mindnyájan oda l e h e t ű n k: non concredamus nos glaciae, si enim movere se coeperit, unico momento omnes perire posumus. Ha szülőidet elveszted, o d a v a g y. Si parentes perdis, de te conclamatum est. vagy: nullus eris.

4./ Ki igekötővel vidámságot jelent: nagyon ki -
vo lt un k tegnap a' bírónál: heri spud judicem valde
jugundi fuimus. Ki le s z un k holnap a szőlőben: cras
in vinea jugundi erimus.

5./ Az itt felsorolt eseteken kívül a v a n létige
és ható alakja, a l e h e t, amennyiben létezését jelent,
semmi sajátos szabálynak nincs alávetve: folyó v a n kö-
zötte: annus interest. Akkor a' templomban l e h e t t e m:
crediderim, tum me in templo fuisset. Holnap nem l e s z e k
ittthon: cras domi non ero. Jelen v o l t az ütközetben:
interfuit pugnae.

246. §. A személytelen v a n ige és ható alakja, a
l e h e t mondatnáról a következők megjegyzendők:

1./ Ha a latin habeo cselekvő ige fordításáról van szó,
a következőkre kell figyelni:

a./ A latin mondat alanyesete a magyarban részes eset
léss, a birtokolt dolognak a nevét pedig, el kell látni az-
zal a birtokos személyre, amely az előtte álló részes
esetnek megfelel, különben pedig megmarad alanyesetben. A
létige harmadik személyét ezután a megfelelő számban kell
hozzátenni, ahogyan azt az Etymologia bőven tárgyalja abban
a részben, ahol a v a n ige ragozásáról van szó. Példák:
Nekem van pénzem: ego habeo pecuniam. Szó szerint: mihi est
mes pecunia.
Neked van pénzed: tu habes pecuniam. Szó szerint: tibi est
tus pecunia. És így tovább.

b./ A személyes névmások részes esete: n e k e m, n e k e d,
n e k i, n e k u n k, n e k t e k. n e k i k
szókhagyással el is maradhat, de más részeshatározó soha-
sem: Van pénzem: habeo pecuniam; van pénzed: habes pecuni-

sz. Ezzel szemben: a' Zeidóknak sok pénzek van: Hebraei copiosum pecuniam habent, itt a Zeidóknak részes esetet egyáltalán nem lehet mellőzni.

c./ Tagadásban a van és vannak helyére a nincs, nincsen, nincsenek vagy sincs, sincsen, sincsek kerül, mint: nekem nincs elegendő könyvem, és péntem sincs, hogy vehessek: ego sufficientes libros non habeo, sed nec pecuniam habeo, qua eos coemam.

d./ Ugyanigy használjuk a lehet igét is: lehetett volna neki elég jó barátja, ha magát jól viselte volna: potuisset ille sat multos bonos amicos habere, si se bene gessisset. Tagadásban elé tesszük a nem vagy sem tagadószót: neki nem lehet sok pénze, de adósságai sem lehetnek: multas ille pecunias habere non potest; sed nec debita potest habere.

2./ A szabad melléknévvel együtt a személytelen van a latin licet vagy licitum est megfelelője; és ha a mondatban kapcsoló szerepe van, az előbbi, a 244. §-ban rögzített szabályt követi. Ezért

először: a kijelentő mód jelen idejében szókihagyással elmarad: szabad a'nyomatató ökörnek a' gabonából enni, mellyre tapod: bovi triturenti licet / licitum est / de frugibus edere, quas calcet. Ebből következik

másodszor: hogy tagadó mondatokban nincs vagy sincs helyette nem állhat, mint: nem szabad a' desáknak beenyélni: studioso non licet esse otioso. Még a' gazdagnak sem szabad a' törvényt megszegni: ne diviti quidem licet legem infringere.

Harmadszor: A többi módban és időben az ige harmadik személyét határozottan ki kell tenni, mint: akkor még s z a b a d v o l t igazat szólni: tum adhuc licit veritatem dicere. Ha s z a b a d v o l t v o l n a a' kertbe bemenni: si hortum ingredi licuisset.

Negyedszer: A részes esettel kapcsolatban, amelyet a s z a b a d melléknévvel együtt a v a n ige vonz, a három következő esetet kell jól megkülönböztetni:

a./ Ha a beszéd határozatlan, a részes eset vagy elmarad, vagy határozatlannak kell lennie, az igét pedig személytelen főnévi igenévvel fejezzük ki, mint: nem s z a b a d oda m e n n i: eo ire licitum non est. Szabad oda m i n d e n e m b e r n e k / vagy: k i n e k k i n e k vagy a k á r k i n e k / bemenni: licet eo cuilibet vagy cuivis intrare.

b./ Ha a beszéd határozott és kifejezett részes eset van benne, lehet az igét akár személyragos akár személytelen főnévi igenév alakba tenni: n e k e m n e m szabad oda b e m e n n e m vagy b e m e n n i: eo mihi intrare non licet.

c./ Végül ha a beszéd határozott, de szókihagyással elhallgatott részes esettel, az ige főnévi igenévét személyragozni kell, hogy kifejezze az elmaradt részeshatározót: nem szabad oda m e n n e m: eo ire mihi non licet.

3./ Ugyanígy a személytelen v a n ige jelentése a s z ü k s é g e s melléknévvel együtt: est necessarium; a h a s s n o s melléknévvel pedig: expedit, utilis est. Mindkét melléknévvel pontosan úgy kell szerkeszteni, mint a s z a b a d d a l, amint azt a következő példák mutatják:

Elsősor: A kijelentő mód jelen idejében a v a n elhagyásával: nagyon s z ű k s é g e s, hogy est tudgyad, vagy a h o g y elhagyásával: nagyon szükséges est tudnod: valde necessarium est, ut hoc sciss. H a s z n o s még a' gazdagnak is, hogy tanuljon; vagy a h o g y elhagyásával: hasznos tanulnia még a' gazdagnak is: ipsi diviti expedit, ut doctrinis se excolat.

Másodsor: Tagadva: nem h a s z n o s a' dekinak helyélni: non expedit studioso otari. Nem s z ű k s é g e s, hogy est többször emlited, vagy h o g y nélkül: nem szükséges est többször emlitened: non est necesse, ut istud saepius memores.

Harmadsor. A többi időben és módban: s z ű k s é g e s volt, igazat exóllani: necesse fuit, veritatem dicere. H a s z n o s v o l t v o l n a, a' dolgot jobban megfontolni: utile fuisse res melius perpendere.

Negyedsor: A részes eset használatáról ugyanast kell megjegyezni, smit a s z a b á d melléknévvel kapcsolatban.

a./ Tehát ha a beszéd határozatlan: nem s z ű k s é g e s est emliteni: istud commemorare necesse non est. S e n k i n e k s e m h a s z n o s helyélni: otari pe-
mini expedit.

b./ Ha a beszéd határozott, és kimondja a részes esetet: n e k e s nem s z ű k s é g e s, de nem is h a s z n o s est c s e l e k e d n e m vagy c s e l e k e d n i: istud facere mihi nec necesse est, nec utile.

c./ Ha a beszéd határozott, és elhallgatja a részes

esetet: est c o e l e k e d n e m s e m n e m s z ű k s é -
g e s, s e m n e s h a s z n o s: istud facere mihi nec ne-
cesse est, nec expedit.

4./ A személytelen v a n ige a m e g igeütövel
a következő nyelvi sajátosságokat hozza létre: M e g -
v a n már a' könyvem, melyet a' minap elvesztettem:
adest / repertus est / jam liber, quem nuper perdidit. Hét
óra már m e g v o l t: septima hora jam elapsa est. M e g -
l e s s z e s i s, n e b u s u l l y: erit / fiet / et istud, ni-
hil sollicitare. M e g l e h e t: possibila est. Hason-
ló szólások fordulnak elő szókihagyással párosulva a szem-
vedő határozói igenévvel is, mint: m e g v a n e már a'
ruhám? ti.: c s i n á l v a? estne jam vestis mea parata?
/ 244. §.3. /

247. §. A l e s s z e s l e h e t igeről, ha jelen-
tése: fit és fieri potest, azt kell szem előtt tartani,
hogy személytelenül nem fordul elő, és hogy két alanyeset
szokott mellette állani, mint: k ö n n y ű l e s s z a' t e -
h e r, mely helyesen vitetik: leve fit, quod bene fertur,
opus. I a t o n a lett: miles. est factus ti. Ő, ille.
P a p is lehetett volna: etiam sacerdos potuisset fieri.
Olykor az egyik alanyeset, az amelyik a mondat állítmányá-
nak szerepét tölti be, szívesen változik -r á, -é ragos
határozóvá, mint: az öcsém p a p á lett, ahelyett, hogy:
p a p lett: frater meus sacerdos est factus. Szomszédgya-
ink nemes e m b e r e k k é lettek, ahelyett hogy: ne-
mes emberek lettek: vicini nostri nobiles sunt facti. Az
öregbbik fia k a t o n á v á, és kevés Udő mulva k s -
p i t á n n y á, sőt még főbb t i s z t v i s e l ő v é
is lehetett volna: senior ejus filius miles, et intra breve
temporis spatium capitaneus, imo et majoris ordinis offici-
alis fieri potuisset. Gyakran az az alanyeset, amely a som-

dat alanya, honnan? kérdésre felelő belső helyhatározó ragot kap, mint: az én f i a m b u l katona leszek: e meo filio miles fiet. Mi leszek b e l ő l l e? quid f i e t d e i l l o? Ilyenkor azonban az állítványként szereplő alanyesetet -á, -é raggal határozóvé alakítani nem lehet.

III. f e j e s e t

A tulajdonképpeni igék mondattana

248. §. A mondatban a cselekvő ige előfordulhat minden esetvonszat nélkül, mint: éjjel nappal i r, hogy élhessem: diu noctuque scribit, ut vivere possit. Ha azonban a dolgot, amire az ige cselekvése irányul, meg kell nevezni, ezt a nevet tárgyessetbe tesszük, ezt nevezsük ige-tárgynak: l e v e l e t ír: epistolam scribit. A visszaható ige, minthogy mindig kifejezett tárgyának kell lennie, épp úgy, mint a műveltető is, a cselekvő igék osztályába tartozik, tehát ezeknek a szabályát követi. Visszahatóra példa a következő kifejezés: ő csak m a g á t szereti: ille seipsum tantum diligit; A műveltetőre pedig: l e v e l e t írat: epistolam curat scribi.

249. §. A középigék közül a legtöbbet cselekvően, de főleg visszaható formában, és ezért ige-tárggyal, eszenkivül ha a beszéd törvénye megköveteli, tárgyra mutató alakban használják; feltétlenül szükségessé válik ennek az alaknak a használata akkor, ha a középigéhez igeötő tartozik. Ezt latin mintára neutroactívá -nak nevezhetjük. Ilyen: k i g ő z ő l t e a' bort: exhalavit crapulam. S o h a j t y a hazáját: anhelat patriam. S z o m j u - h o z z a a' vért: sitit sanguinem. S z é g y e n l i

cselakedetét: erubescit factum. Testvérét kiáltja: inclamat fratrem. Nagy szívvel állotta ki a' halált: magno animo sustinuit mortem. Átugrotta az árkot: transiit fossam. Agyon bánkodik a magát: mortem sibi sua tristitia adscivit. Olyan neuroscitiva, amely eredetileg is tárgyesetet vonz, a magyarban ritkán fordul elő, és akkor is inkább csak latin mintára, mint: életemet élem: vivo vitam, Harczot harcsol: bellum bellat, pugnam pugnat. Játékot játszik: lusum ludit.

250. §. A cselakvő ige tárgyáról azt kell mint külön sajátosságot megjegyezni, hogy abban az esetben, ha név más fejezi ki, gyakran szükséges elhallgatni szókihagyásképpen. Ezeknek a szókihagyásoknak a szabálya a következő:

1./ Amikor csak az en g e m e t, m e, és m i n k e t vagy b e n n ü n k e t, nos tárgyeseteket az előzményekből meg lehet érteni, szókihagyással elhallgatjuk, mint: mikor nálla voltam, jól tartott; és nem így: jól tartott e n g e m e t: dum apud eum fuisset, bene me accepit. Mihelyt bementünk hozzá, mindgyárt leültetett; és nem leültetett m i n k e t vagy b e n n ü n k e t: ut primum ingressi ad eum sumus, sedere nos iussit. Ezt a tárgyesetet kiténni szószaporítás lenne.

2./ A t é g e d e t, te tárgyesetet főleg a -l a k, -l e k igerag után kell elhagyni: látlak: video te; és nem így: látlak t é g e d e t. De ha a beszédnek valami sajátos esándéka éppen ettől a tárgyesettől függ, nyomatékosan, és mindig az ige elé ki kell tenni; tégedet látlak: te video. De mellőzni kell más igerag után, ha belőle könnyen ki lehet érteni, mint: hasztalan búkálax, l á t u n k: incessum te recondis, videmus te.

3./ A t i t e k e t vagy b e n n e t e k e t tárgy esetet a -l a k, -l e k rag után elhallgatni nem lehet, minthogy ez a végsődés a bevett szokás szerint egyedül csak a t é g e d e t egyes tárgyesetet fejezi ki. Tehát így ke mondani: látlak benneteket; video vos. Vagy ha a beszéd különleges sulyal erre a tárgyra irányul: benneteket vagy t i t e k e t látlak; vos video. Eivétel, ha más névmás már betölti ennek a tárgyesetnek a helyét, mint: mindnyájatokat szeretlek; ahol a t i t e k e t vagy benneteket már terjedősség lenne vos diligo. Ennek a tárgyesetnek a kihagyását kívánja az így többi ragozott alakja, mihelyt az előzményekből eléggé meg lehet állapítani, mint: mikor hosszú mentetek, megcsidóttok; nem így: megcsidóttok benneteket vagy t i t e k e t: dum eum accedissetis, objurgavitne vos?

4./ Az a s t tárgyesetet és többesét, a s o k a t meg kellőzni kell, különösen ha egy megelőző névszó helyett kellen szerepelnie, mihelyt tárgyas formában ragozott ige van jelen minthogy ez az igetárgyat önmagában tükrözi, mint: mikor könyvet veszek, előbb, hogysen bekötöttem, mindég átolvassom: dum librum emo, priusquam / sum / compingi curem, perlego / illi: itt az: előbb, hogysen a s t bekötöttesem latinimuss lenne, az a s t átolvassom pedig szóismétlés. Az új könyvekről szó lass? Igen is. Nagyon dicserik; és nem így: dicserik azokat. De novis libris dicseris? De illis. Valde ego laudant, absolyett hogy: valde laudantur. Mondgyák, hogy meghalt; és ne azt mondgyák: dicitur mortuus esse; szó szerint: hoc dicunt, quod mortuus est.

5./ Az ő t vagy ő t e t és ő k ű t: sum, esis, eum tárgyeseteket szükségszerűen el kell hallgatni, ha csak a beszéd sulya nem éppen ezeken van, és kétértelműség veszélye sem forog fenn, mint: mikor Bécsben volt, nagyon meglopták; és nem meglopták ő t e t: dum Viennae fuisset, mul-

tis rebus per fures spoliatus est. Mielőtt a' latrokat meg-
látták, mindgyárt üldözni kezdtek, és nem: kezdtek ö-
k ö t: ut primum latrones conspexerunt, illico persequi eos
coeperunt.

251. §. Gondosan ügyelni kell arra, hogy sok olyan cse-
lekvő ige van a magyar nyelvben, amelyek a latinban közép-
igék, álszenvedők vagy éppen személytelenek, és megfordítva.
Elkerülhetetlen tehát, hogy ezeknek a vonzata mindkét nyelv-
ben más és más legyen.

Á t k o z, s z i d, g y a l á s: a' ki ö t e t gya-
lássa / szidgya, átkozza /, vagy csintalannak látszik lenni,
vagy éppen eastellennek: siquis ei maledicit, petulans, aut
plane insanus esse videtur.

E l f e l e j t: arra intette Caesar az Aedusokot, hogy
felejtsek el a' v e t e k e d é s e k e t, és v i s s z á l-
k o d á s o k o t: cohortatus est Caesar Aeduos, ut contro-
versarium ac dissensionum obliviscerentur.

É r: vigyásva cselekedni t ö b b e t ér, mint okosan
gondolkodni: agere considerate plus est, quam cogitare pru-
denter. Semminémű foglalatosságok nem érnek a n n y i t,
hogy miattok a' barátságuk kötelességeit elmulassuk: nul-
la studia tanti sunt, ut amicitiae officium deseratur. T ö b-
b e t ér nekem az én lelkiösméretem valamennyieknek beszéd-
gynél: mea mihi conscientis pluris est, quam omnium sermo.

F é l t: az anyák közül senki sem félti már f i á t:
nulla jam parens filio timet.

I l l e t: ez t é g e d e t illet: id tua refert, vagy
interest. Es e n g e m e t nem illet: ad me hoc nihil ad-
tinet.

Körüllovagol: Sándor, midőn a' bástyá-
köt körüllovagolta, egy nyíllal megértetett: Alexander,
dum obequitabat moenibus, sagitta ictus est.

Köszönt: köszönti az atyádot: salute pat-
rem tuum impertitur

Megbán: semmit sem kell cselekednünk, a' mit
megbánhatnánk: nihil faciendum est, cujus nos poenitere pos-
sit.

Megcsal: sokszor megcsal bennünket a'
hír: saepe illudit nobis rumor. Megcsalni valakit:
imponere alicui.

Megelőz: ezen üdőt ma megelőztem: tempori
huic hodie anteveni.

Megnyer: megnyerte, a' mit kívánt: voti damnatus
est.

Megorvosol, gyógyít: megorvosolja a'
lelkét: medetur animo. Gyógyítták a' hörgővéne-
két: senibus medicantur anhelis.

Megmértékleni mind a' szívét, mind a'
beszédét; mikor megharagszol, nem középzerű elmének
a' jele: moderari animo et orationi, cum sis iratus, non me-
diocris ingenii est.

Megűn: megűnyük életünköt: teedet nos vitas.

Röstöl: röstöllyük a' munkát: piget nos la-
porie.

Sajnál: szabad legyen, ártatlan barátomnak es-
tét sajnálni: liceat casus misereri insontie amici.

Szigyenlen: szigyenlem bolondságomat:
pudet me stultitiae meae.

T e s z: k e v e s e t t e z z: parvi refert. E z s o -
k a t t e z z: plurimum refert. K e v e s e t t e z z; ha elő-
terjesztetneke, vagy sem? parum interest, proferantur ne,
neque?

Mindebből látszik, milyen gonddal kell kerülni a latin-
izmusokat, és mennyire helytelen dolog a honi nyelvet la-
tin szabályok alá kényszeríteni.

252. §. A szenvedő ige mondatánáról a következőket kell
tudni:

a./ Cselekvő mondatot szenvedővé ugyanolyan módon kell
átalakítani, mint a latinban. Tehát a cselekvő mondat tárgy-
esetét alanyesetbe, az alanyesetet pedig határozás esetbe
tesszük; az igét, amely a szenvedő mondatban is megtartja
módját és idejét, meg kell egyeztetni az alanyesettel, mint:
a' bátyám szereti a' gyümölcsöt: frater meus amat fructus;
szenvedően: a' bátyámtól szerettetik a' gyümölcs: fratre meo
amantur fructus. Gyakran előfordul, hogy a határozás eset
helyett á l t a l névutót használnak, amelyet alanyesetbe
kell kapcsolni, mint: az O r o s z o k á l t a l megve-
rettek a' Törökök: Turcae per Russos caesi sunt.

b./ A mondást, mint: nevestetik, appellatur; mondatik:
dicitur; értékelést, mint: tartatik: cenatur, létesik: ap-
paret, videtur; ítéltetik: judicatur és a megismerést: ta-
láltatik: reperitur jelentő szenvedő igéket, amelyekhez a
latinban kétfős alanyeset tartozik, magyarrá az állítványhoz
tartozó alanyesetet részes esetbe téve helyes fordítani,
mint: mondgyák, hogy egyszerre heten voltak, kik b ű l -
c s e k n e k tartattak és nevestettek: septem fuisset di-
cuntur uno tempore, qui sapientes et haberantur, et vocarentur.
Az egész világ egy polgári t á r s a s á g n a k

tartatik: universus hic mundus una civitas existimatur.

253. §. A műveltető igék mondatánáról a következők kell megjegyezni:

a./ Műveltető igével azt fordítjuk, amit a latin a guro vagy facio szenvedő főnévi igenevével vagy a jövő idejű melléknévi igenév ugyancsak szenvedő -dus, -ds -dum végű alakjával fejez ki, s azonkívül hogy tárgyeset van mellette, amely a műveltető igéhez szükségképpen tartozik, a másodsorban cselekvőnek a nevét, amelyet a latin nyelv per előljárával szerkeszt, az eszköz - vagy társ-határozó ragjával kell ellátni, mint: felvágastam a' fát a' bási szolgával: ligna per mediantinum conacari curav

b./ Az eszköz vagy társ-határozó ragját a már említett módon az á l t a l névutóval is lehet helyettesíteni: eszolgám á l t a l elvitettem levelet az atyádkhoz: pe famulus meus curavi literas tuas ad patres perferendas vagy perferri. Thrasylulus nem csak hozatta a' törvényt a' törvényszerzők á l t a l, hanem azt is végbe vitte, hogy erőre jusson: Thrasylulus non legem tantum ferendas / vagy: ferri / per legislatores curavit, sed etiam, ut valeret, effecit.

c./ Gyakran műveltető igével kell fordítani a iubeo igét is: literas per filium suum scribi iussit: fiával levelet i r a t o t t.

254. §. A latin possum ható igét háromféle módon lehet fordítani:

a./ Cselekvő, közép és szenvedő igéhez kapcsoló -hat, -het képzővel, mint: i r h a t, scribere potest; j á r h a t, ambulare potest; o l v a s t a t h a t i k, legi

potest. A cselekvőhöz kapcsolót cselekvően, a középigékhez járulót a középigék ragozása szerint, a szenvedőt szenvedően használják és szerkesztik, mint: egész éjszaka nem a l h a t o t t: tota nocte non potuit dormire. Ő sem a' jók közé, sem a' rosszak közé nem e x á m l á l - t a t h a t i k: ille nec bonis, nec malis adnumerari potest. E l v i s e l h e t e m é n a' terhet: par sum ego oneri ferendo. Te sem f i x e t h e t t é l meg: nec tu solvendo / par / eras.

b./ A latin possum olykor l e h e t igével is fordítható; mint: l á t n i l e h e t ebből az ő céllyát: hinc scopus ejus videri potest. Sőt még azt is így kell fordítani, amikor possum igéhez esse főnévi igenév tartozik: Bécs ide messze nem l e h e t: Vienna hinc procul esse non potest.

c./ A possum igét, ha más ige főnévi igeneve nélkül fordul elő, t e h e t igével is fordíthatjuk, mint: ő a' királynál sokat t e h e t: ille apud regem multum potest; itt ugyanis eléggé világos, hogy az efficere ige szókihagyással elmaradt.

d./ A felsorolt ható alakokon kívül a possum fordítására alkalmas még a t u d ige is, mint: már én ezt meg nem t u d n á m cselekedni: istud ego facere non possem.

XXIII. fejezet

A részes esetet vagy határozós esetet vonzó igék

255. §. Azok az igék, amelyek részes esettel állanak, anélkül, hogy lemondanának a tárgyeset vonzásának a jogáról, a következők:

1./ Az adást jelentő igék, vagy amelyek valamely tágabb értelemben vett juttatást tartalmaznak, mint:

A d, dat, Pl.: Könnyen adunk mindnyájan, mikor egészségesek vagyunk, a' b e t e g e k n e k jó tanácsot: *facile omnes, quum valemus, recta consilia agrotis damus.* A' föld, mikor kajca vassal megnyittatik, maga ad a' v e t é s - n e k nedvességet: *ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco, sufficit humorem.*

Figyeljük meg: a latin -dus végű jövő idejű melléknévi igenevet a do ige után magyarban h o g y kötőszóval fel kell bontani, mint: *Cyrus infans datur occidendus Harpago, isque pastori regii pecoris puerum exponendum tradit:* a' csöcsömös Cyrus Harpagusnak a d a t í k, h o g y m e g ö l l y e; ez pedig a' királyi nyáj' pásztorának a d g y s a' gyermeket, h o g y k i t e g y e.

E n g e d, m e g e n g e d, m e g b o c s á t, s z o l g á l, mint: nem engedek f á j d a l m a m n a k, nem szolgálok a' h a r a g n a k: *non parebo dolori meo, non iracundiae serviam.* Megbocsátotta f i á n a k, a' mit ellene vétett; megengedett üdőtlen h e v e s s é g é - n e k: *veniam dedit filió culpaee in se admisseae; ignovit intempestivo ejus fervori.*

Kedves, megfelelő, mint: a' római eredetnek a' szerencse kedvezett: fortuna originis Rommae optatis meis fortuna respondit.

Küld, hiszelekedik: levelet küldeni valakinek: literas ad aliquem mittere. A latin -que végű jövő idejű melléknévi igenévről, ha mitto ige után áll, ugyanazt kell szem előtt tartani, amit a do igével kapcsolatban már megfigyeltünk: Cassander filium Alexandri cum matre in arcem Amphipolitanam custodiendos mittit: Cassander Sándor' fiát anyjával együtt az Amphipolis várába küldi, hogy ott őrizet alatt legyenek. A hiszelekedik igére a következő mondás legyen példa: Atticus a hatalmas Antoniusnak nem hiszelekedett: Atticus potenti Antonio non est adulescens.

Szánt, vet, arat, érdemel, mint: magadnak szántasz, vetsz, boronálsz, magadnak is fogsz aratni: tibi aras, tibi seris, tibi occas, tibi eides metes. Nagy dicsőséget érdemlett magának, de kevés hasznót: magna sibi gloriam peperit, sed parum emolumentum.

Hajt, hoz, használ, mint: micsoda nagyobb hasznót hajthatunk, / vagy hozhatunk / az országunknak, hanem ha az 'ifjúságot taníttjuk, és oktattjuk? quod munus reipublicae adferre majus possumus, quam si docemus et erudimus juventutem? Jobb, még a' rosszesszaknak is használni a' jók miatt, mintsem a' jókot a' rosszak miatt elhagyni: satius est prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis desse propter malos.

Tulajdonit, ajánl, kölcsönöz: nagyot vét a' poéta, mikor a' bölcsnek beszédgyét gonoszoknak vagy bolondoknak tulajdonítja:

peccat peeta, cum probam: orationem: sapientis: affingit: improbo; stultove. N e k e d ajánlom fiamot: tibi commendo filium meum. Kölcsönöttem / kölcsön adtam / n é k i pénzt: mutuas ei dedi pecunias.

H i s z, t a r t o z i k, ő r ü l t: hiszek én n e k e d: habeo ego tibi fidem. ő n e k e m sokkal tartozik: ille mihi multum debet. E' h i r n e k nagyon megörlött: magno eum hoc nuncium affecit gaudio.

2./ Az ellenállást, tiltást kifejező igék, amelyek a következők:

E l l e n t á l l, mint: a' sokak' g y ű l ő l e é -
g é n e k a'gazdagságok nem állhatnak ellent: multorum
odis nullae opes possunt obstistere. A n ű g y e k e s e -
t e k n e k ellent áll sokszor a' szerencse: consilium
interdum obstat fortuna.

A v e t visszaható ige: mint: bixtatta a' hajós legényeket, hogy vessék n e k i k magokat az e v e s ő k -
n e k: hörtatus est nauticos, incumberent remis.

M e g t i l t: megtiltotta n e k i a' játékot: lusu
ei interdixit.

I r i g y e l, mint: te est n e k e m irigyled: tu
istud mihi invidēs.

3./ Itélést, értékelést kifejező igék; ilyenek:

I t é l, mint: az állatok' béleiből jövőendülőköt nem
ok nélkül itélljük vagy b o l o p d o k s a k, vagy
k a z u g o k n a k: recte condempnas haruspices aut
stultitiae aut vanitatis. J ó n a k ítélve tettemet. boni
consuluit factum meum.

T a r t, b ű c s ű l: én azt, a' mit te beszéllez,
s e m m i n e k nem tartom: ego, quae tu loquere, non

flocci facio. Pelette igazságtalannak kel-
lene őtet tartani, mondá magáról Caesar, ha a' katonák'
életét a' magáénál többre nem bűcsülné: Caesar summae se,
inquit, iniquitatis condemnari debere, nisi militum vitam
sua salute habeat cariorem. Ez a' nevedékekben d i c s é -
r e t e s n e k tartatik: istud adolescentulis laudi duci-
tur.

V a l l és v á l: Otho magát érdeemtlen-
nek vallván arra, hogy miatta polgári háboru támadgyon,
őnkint meghalt: Otho, cum tanti se non esse dixisset, ut
propter eum civile bellum commoveretur, voluntaria morte
obiit. S e m m i n e k vélem mind a' gazdaságokat az er-
kölcshöz képest: pro nihilo habeo / puto, duco, pendo /
divitias emnes prae virtute.

G y a l á s és h i r e s t e l: ha valamilyen római
lovasnak sovány volt a' lova, r ű s t n e k gyalázatott:
siguis equae Romanus equum haberet gracilentum, impolitiae
notabatur. V a k m e r ű n e k híresztelték: teneritatis
fuit infamatus.

256. §. Azokat az igéket, amelyek a latinban két részes
esetet vagy két tárgyesetet vonzanak, magyarban kétféle mó-
don kell szerkeszteni:

1./ Azokat az igéket, amelyek a latinban két részes
esetet vonzanak, magyar nyelven a személy részes esetét
megtartva, a másikat -r a, -r e határozóraggal kell
szerkeszteni, mint: örök d i c s é r e t e d r e lesz
n e k e d e' munka: sempiternae laudi tibi erit, vagy
cedet hoc opus. Parancsolatod n e k e m nagy t e r -
h e m r e volt: mandatum tuum fuit mihi magnae molestiae.
G y a l á s a t o d r a válike n e k e d, a' mit cse-
lekedtél, vagy b e c s ű l e t e d r e, én meg nem mond-

hatom: probrone tibi erit, quod egisti, aut decori, definire nequeo. Nagyon reméltem, hogy ezen utazás ne kem h a s z n o m r a leest; azonban nagy k é r o m e r a vált: sperabam fore, ut haec peregrinatio mihi emolumento sit; interea insigni mihi detrimento fuit. Légy n e - k e m o l t a l m a m r a: sis mihi praesidio.

Kivétel először: A t u l a j d o n i t igének a dologra vonatkozó részes esetét -u l, -ü l képzős határozóval kell fordítani, mint: a' mit m á s o k n a k v é t e - k ü l tulajdonítás, azt magadban dicseretesnek ne tartad: quod aliis vatio vertis, id tibi ne laudi duxeris.

Kivétel másodszor: a t a r t ige esemélyre vonatkozó részes esetét hol kérdésre felálló belső helyhatározóval kell fordítani: est m a g a d b a n vagy b e n n e d d i c s é r e t e s n e k ne tartad: istud tibi ne laudi duxeris.

2./ A latinban két tárgyesetet vonzó igéknek a dologra vonatkozó tárgyesetét magyarra részes esettel kell fordítani: a' léleknek valamennyi háborodását a' filozófusok n y a v a l y á k n a k nevezik: omnes perturbationes animi morbos philosophi appellant. Ennius a' haragot a' bolondság' k e s d e t é n e k helyesen mondotta: iram bene Ennius initium dixit insaniae. A' hadi sereg Diocletianust Imperatornak tette: exercitus Diocletianum Imperatorem creavit. A' fiát k i r á l y n a k választották: filium ejus R e - g e m conclamavunt.

257. §. A k e l l, t e t s z i k, l á t s z i k, i l l i k igéket két részes határozóval kell szerkeszteni; ámbr ha mélyebben átgondoljuk, kétségtelenül bizonyossá válik, hogy az egyik részes határozó egy másik ige főnévi

igenevének a vonzata, amelyik ezekhez az igékhez tartozik, csak azt a főnévi igenevet szókihagyással gyakran elhallgatjuk. Hogy mikor fordul elő, hogy ezek mellett az igék mellett, akár személytelenül akár személyesen használjuk, két vagy egy részes eset fordul elő, az alábbiakban bővebben meg kell világítani.

1./ Két részes esettel áll:

a./ A k e l l, mint: n e k e m e' dologban o k o m n a k kell lenni: Vagy: lenne, ego in hoc negotio circumspectus esse debeo, vagy: me in hoc negotio circumspectum esse oportet. N e k e m a z a t y á m n a k kell est m e g m o n d a n o m; és nem m e g m o n d a n i a félreérthetőség miatt: istud ego patri meo debeo referre. Most n e k e d magadot b e t e g n e k kell tenned: nunc tibi opus est, aegrum ut te assimules.

b./ T e t s z i k: e' dolog n e k e m g y a n u s n a k / lenni / tetszik; ahol a l e n n i szókihagyással elhallgatható: hanc res mihi suspecta esse videtur. A z a t y á m n a k est tetszett n e k e m mondanía és nem m o n d a n i a kétértelműség miatt: patri meo placuit, istud mihi dicere.

c./ L á t s z i k: én m a g a m n a k b ű l c s e n e k látzok lenni, ahol a l e n n i szintén elhallgatható: videor mihi videri sapiens.

d./ I l l i k: illik n e k i j á m b o r n a k lenni: illi convenit esse probo; itt a l e n n i elhallgatása már hiba lenne.

2./ Egyetlen részes esettel:

a./ K e l l, mint: n e k ű n k kellett volns oda menni, vagy mennünk: nos eo ire debemus, vagy nobis eo

eundum erat. Semmi v e s z e d e l e m n e k nem kell a hasárhoz való hűséget megősteni: nullum periculum diminuere fidelitatem erga patriam debet. Személyesen használva: nem k e l l a' nagy poétáknak csendes olvasó: non opus est magnis placido lectore poetis. N e k ű n k vezér kell: dux nobis opus est. Némelly dolgokban n e - k ű n k sok példa kellene: quarundam rerum nobis exempla permulta opus sunt. Eredgy, n e k e m nem kellessz: spage, te mihi opus non est. Látom én, hogy itt én nem kellek; itt a határozatlan névadás részes esetét: s e n - k i n e k, odaértjük: video ego, me hic superfluum esse.

b./ T e t s z i k: n e k e ő ma tréfálni tetszett: tibi hodie jocari placuit. Tegnap az a t y á m n a k a' kertbe tetszett volna menni: heri patri meo hortum adire placuisset. Személyesen használva: én n e k i megtetszettem: ego ei complacui. Nem ártana, ha j o b b n a k tetszenél: non noceret, si melior videreris; itt a l e n n i hozzáértendő.

c./ L á t s z i k: én l á t s z o k annak lenni, a' ki a' tanácsot adta: ejus consilii auctor ego fuisse videor. J ó n a k látzott: bonus esse videbatur. N e - k e m úgy látzik, hogy az Istennek szolgálni kell: mihi videtur, Deo serviendum. Úgy látzik, hogy mindnyájan tudgyák: videntur omnes scire. Itt a részes esetet elhallgatjuk.

d./ I l l i k: n e k e ő nem illet, ezt cselekedned: istud agere, is non decuit. De szinte gyakrabban előfordul hová kérdésre felelő külső helyhatározó raggal, mint részes esettel: h o s z á d nem illet est cselekedned.

e./ A k e l l személyes igét kétféle módon lehet behelyettesíteni; éspedig vagy a s z ű k ö l k ö d i k

igével, amelyhez n é l k ű l névutó tartozik, mint: Atticus a' magáéból adott jó barátinak, a' m i n é l k ű l szűkölködtek: Atticus, quae amicis suis opus fuerunt, omnia ex sua re familiari dedit; vagy pedig személytelenül használt v a n igével és a s z ű k s é g főnévvel, amikor a latin határozós esetet hova kérdésre felelő -r a, -r e külső helyhatározó raggal kell fordítani: tekintetre v a n nekünk s z ű k s é g ű n k: auctoritate nobis opus est. Sokaknak nem csak vesérrre v a n a s z ű k s é g e k, hanem segítőre is: multis non duce tantum opus est, sed adiutorio.

M e g j e g y z é s: gyakran tesznek a személyes v a n igéhez névmási részes esetet, ez azonban pleonaszmus: mint: a' természetre nézve te vagy n e k i atya; a jó tanácsokra nézve pedig én: natura t i illi pater es; consiliis ego. Máskor a latin részes esetnek bírtokos személyrag felel meg: nisi vinum nobis defecisset: ha a' b o r u n k el nem fogyott volna. Succedit nobis res ex sententia: jól megy a' d o l g u n k.

258. §. Azok az igék, amelyek határozós esetet vonzanak, a következők:

1./ Kérést jelentő igék: tanácsot k é r t a s a t y - t y á t u l: consuluit patrem; szó szerinti: consilium petit a patre. Tanácsot k é r e k es iránt b a r á t s i m - t u l: consulam hanc rem amicos. Gabonát k i v á n t a k t o l l e m, mintha én voltam volna annak kiszolgáltatója: me frumentum flagitabant, quasi veri ego rei frumentariae praefuissem. H o g y annyival könnyebben m e g k i - v á n h a s s a m t ő l l e d, a' mit kérek, semmit sem tagadok meg tőlled; ha t ő l l e m valamit k é r n i fogsz: quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo.

2./ Elvevést és kapást jelentő igék: mint: ha én a' tiédet előbb olvastam volna, azt mondanád, hogy t ő l - l e d l o p t a m: si ego tuum ante legissem, furatum me abs te esse diceres. Nagy nyomorúság az, mikor az ember mindenét ű l m e g f o s z t a t i k: miserum est, spoliari fortunae omnibus. Caesar Deiotarum tetrarchiam eripuit. Elvonta t ő l l e kegyelmét: ademit ei gratiam suam. Elvitte t ő l l e m könyveit: abstulit a me libros suos. Köszönettel v e s z e m t ő l l e d ezen ajándékot: gratus a te donum hoc accipio. Az a t y á m t u l sokszor hallottam: ex patre meo saepe audivi. Inkább k ő l e s ő n ű z ű t t oltalmat a' s z a b a d s á g t u l, mint az á r t a t - l a n s á g t ű l: potius praesidium q libertate, quam ab innocentia mutuavit / vagy: mutuatus est /. M e g f o s z t a n i valakit é l e t é t ű l, m é l t ő s á g á t ű l, minden p é n z é t ű l: privare / spoliare / aliquam vitam, dignitatem, omni argento.

3./ A kérdésés igéi, mint: azt is kérdem t ő l - l e d: quaero illud etiam ex te. Vellejustul t u d s - k o z o m m e g Epicurus' vélekedését: Epicuri ex Velleio accitabor sententiam. K é r d e z d meg est is az a t y á d t ű l: percontare et illud ex patre tuo. Dion megkérdezte az orvosok t ű l, mikép van, Dienes? Dion quaesivit a medicina, quemadmodum Dionysius se haberet?

4./ A tiltás igéi, mint: eltiltotta h é - z á t u l a' hiszkedőke: adulatoribus donum suum / vagy coma sua / interdixit. Hogy Caesart a' g a b o n á t ű l, és az e l e s á g t ű l e l z á r j a: ut frumento com-

neque Caesarem intercluderet. Tartóztatya
magát a' rendetlen élettel: abstinet a vita inordi-
nata.

5./ A felszabadítást jelentő igék, mint: a' gyalázás-
nak vétke tül Coelius bíró felszabadít-
totta / felmentette, menttnek
ítélte, szabadnak mondotta / azt, a'
ki Lucilius poétát a' játékszínen nevezet szerint megbán-
totta: Coelius iudex absolvit injurias eum, qui Lucilium
poetam in scena nominatim laeserat. Jóllehet maggot a'
büntül mentnek tudom, a' büntetés-
tül még is fel nem szabadítom: ego me etsi pe-
cato absolvo, supplicio non libero. Est az esetet vonaza te-
hát a mentt melléknévi igenév is, valamint a s s a -
b a d melléknév, ha jelentése: liber: mint: mentt
vagyok a' félelem tül, mert a s s b a d vagyok
a' büntül: vaco a metu, immunis enim sum culpa.

6./ Azok az igék, amelyek távolságot, vagy függést, el-
szakadást, rémületet, félelmet, különbséget fejeznek ki, mint:
Buda Gyöngyös tül egy napj járásnyira fekszik:
Buda ab Gyöngyösino unius diei itinere distat.
Pozsony Bécs tül nem messze van: Posonium Vienna non
longe distat. A' seregek elállottak a' fő vesértül:
milites a duce defecerunt. Elvezette a' Duna' partya-
tul a' gyermekeket: abduxit puerum a ripa Danubii. Ez csak
ó tül e függ: istud abeo tantum dependet. Az ó éle-
tül függ az országnak boldogsága: in hujus vita niti-
tur salus civitatis. Irtóztak valamennyi nemzetek Sándornak
nevétül: omnes gentes Alexandri nomen horrebant. A'
veres tenger a' többiek tül színére névve nem kü-
lömbözik: mare rubrum colore non abhorret / non differt,
non discrepat a ceteris. Félek tül e d, mint a l -

l e n s é g e m t ű l: metuo te, ut hostem. A' k i t ű l
félnek, azt gyűlölik: quem metuunt, oderunt.

7./ Szenvedő igék, mint: dicsértetik e z e k t ű l;
gyaláztatik s m s o k t ű l: laudatur ab his, culpa-
tur ab illis.

XVIII. fejezet

Azok az igék, amelyek határozói ragokat vonsanak

259. §. Azok az igék, amelyek a l, illetve e l eszköz- vagy tárahatározói ragot vonsanak, a következők:

1./ Azok az igék, amelyek valamilyen eszközzel, valaminek a segítségével vagy bizonyos módon végrehajtott cselekvést jelentenek, ennek az eszköznek, segítségnek, módnak a megnevezését, amelyet a latinban leginkább puzsta ablativusba szokás tenni, eszköhatározói raggal kívánják meg ellátni. Például: megsértette k a r d g y á v a l barátját; amicum gladio petiit. A' k é s s e l megvágta az úját: cultro digitum sibi laesit. A' jámbor embernek g y a l á s á s á v a l önnön magadnak ártasz: calumniis, quibus hominem probum petis, tibi nocet. Olyan az ember' élete, mintha k o c s k á v a l játékosnál: est vita hominum, quasi cum ludas tesseris. H a l á l l a l büntettyük az embereknek gonoszságait, k á r o k k a l pedig és g y a l á s a t o k k a l csalárdságaikat: morte multantur vitia hominum, atque fraudes damnis et ignominis. Mink mind földi, mind vísi, mind égi á l l a t o k k a l táplálkodunk: vescimur bestiis et terrenis, et aquatilibus, et volatilibus. A' tanítónak okosságához tartozik, úgy oktatni a' nevédeket, hogy az egyiknél ű s s t ű n ű k k e l álljen, a' másiknál pedig x a b o l á v a l: hoc doctoris intelligentis est, sic instituere adolescentes, ut alteri calcaris abhibeat, alteri frangas. Meghintette a ó v a l az olajt: inspersit oleum sale. Behányta k ű v e k k e l a' veszet: obruit fossam lapidibus. Megtöltötte a' poharat b o r r a l: implevit mero pateram. A' jó e r k ű l c s e l helyesen dűcsökedünk: in virtute recte gloriamur. A r a n n y a l

Asia mindenkor bővelkedett: abundavit semper agro Asia.
F a l l a l a' váraszt bekerítették: murum urbi, vagy mu-
ro urbem circumdederunt.

2./ Azok az igék, amelyek az ő s z v e -vel tevőd-
nek össze, amely a latin con igekötőnek felelnek meg, úgy-
mint: a' k e g y e s s é g g e l össze van függesztve az
igasság, és a' többi jó erkölcs: pietati conjuncta justiti-
tia est, reliquaeque virtutes. Nem eggyez meg e r k ő l -
c e e i m m e l, hogy nyilván más és alattomban ismét más
cselekedjék. Non convenit moribus meis, aliud palam, aliud
agere secreto. A' Stoicuskok' vélekedése szerint, a' jóknak
fő czéllya az, hogy a' t e r m é s z e t t e l megegyez-
zenek, és törvényei szerint éllyenek: Stoici finem bonorum
esse sentiunt, congruere naturae, cumque ea convenienter
vivere. Tartad össze leghosszabb korunkot az ő r ő k k é -
v a l ó s á g g a l: confer nostram longissimam aetatem
cum aeternitate. Soha sem kételkedtem, saját javamat a'kők
b o l d o g s á g g a l összekapcsolni: nunquam dubitavi,
neam salutem cum communi salute conjungere. Ha különbsé jó
erkölccsel, elmével, szerencsével birnak, közöllyék az
ő v é i k k e l: siquam praestantiam virtutis, ingenii, for-
tunae consecuti sunt, impertiant eam uis.

3./ Az összehasonlító igék a különbséget jelentő név-
szónak eszközhatározói raggal való ellátását kívánják meg,
ugymint: mindnyájan részeseek vagyunk az észben, m e l y -
l y e l az állatokat felmúllyuk: omnes participes sumus
rationis, qua bestiis antecellimus. Szüntelen eszünkben
legyen, m e n n y i v e l haladgya fel az embernek termé-
szete a' barmokot: semper in promptu habere debemus, quantum
natura hominis pecudibus antecedit.

4./ A műveltető igékről, amelyek a másodlagos cselekvő megnevezésének eszkö- vagy tárehatározói raggal való ellátását kívánják meg, kevéssel előbb, a 253. §-ban szóltunk: *f i á v a l* levelet iratott: *per filium* suum epistolam scribi curavit. Előfordul eszenkívül néhány sajátos ige, mint a *v á d o l*, *f e l h á g y*, *m e g a j á n d é k o z*, *b o r z a d*, amelyek eszköshatározói ragot vonszanak, ugymint: némellyek, ha talán a' gyászban vigabban szóllottak, *b ű n n e l* vádollyák magokat, mivel esomorkodni megesűntek: *quidam*, *si in luctu hilarius locuti sunt*, *peccati* se insimulant, *quod dolere intermiserint*. Felhagyni a' *h i v a t a l l a l*: *abdicare se magistratu*. A' foglyokat megajándékozta a' *s s a b a d s á g g a l*: *captivos libertate* donavit. *S e r t é v e l* borzadó hátak: *terga horrentis* *setis*.

260. §. Azok az igék, amelyek *b a n* vagy *b e n* helyhatározói ragot vonszanak, a következők:

a./ Azok az igék, amelyek valamely helyen való bármilyen tartózkodást jelentenek, e hely megnevezésének locativusi raggal való ellátását kívánják, ugymint: ezen *ú t s z á b a n* mondották lakni Christet: *in* hac habitasse *platea* dictum est Chrysidem. Jelen van az Isten e *s i v e i n k b e n*: *Deus interest* *animis nostris*. A' *Thebánu sokban* több erő van, mint elme: *Thebanorum genti* plus inest *virium*, quam *ingenii*. Fejének *v e s z e d e l m é*ben forog: *capite periclitatur*.

b./ Azok az igék, amelyek foglalatosságot jelentenek, ama ténykedés megnevezésének, amely körül es lebonyolódik, *b a n* vagy *b e n* raggal való ellátását írják elő, ugymint: serénykedgy a' *köz jónak s z o l g á l a t t y á b a n*: *incumbe*

in republicam. V e r s e k b e n foglalatostokodik vagy munkálkodik: vervificationi, versibus pangendis vacat. Lentulusunkot, valamint a' többi t u d o m á n y o k - b a n, úgy kiváltkép a' te k ö v e t é s e d b e n is oktassd: Lentulum nostrum cum ceteris artibus, tum in primis imitatione tui fac erudias. Vagy ha az igék valamely dologban való restséget jelentenek, ugymint: nehéz a' barátságának fennmaradni, ha a' jó e r k ö l c s - b e n megfogyatkozol: difficile est amicitiam manere, si virtute defeceris.

c./ Az összehasonlító igék ama tényező megnevezésének, amelyben az egyes dolgokat egymással összehasonlítjuk, -b a n -ben raggal való ellátását kívánják, ugymint: a' Római nép a' v i t é s s é g b e n a' többi nemzeteket mind felhaladta: A' sziget, mely a' többieket a' n a g y s á g b a n és t e r m é k e n y s é g b e n felmúllyá: insula, quae alias magnitudine et fecunditate antea vagy antestat.

d./ Azok az igék, amelyek bizakodást vagy reményt jelentenek, a tárgy nevének -b a n -b e n raggal való ellátását kívánják meg, ugymint: másnak jó erkölcsét nem irigyli, a' ki a' m a g á é b a n bizik: nemo, qui suae confidit, alterius virtuti invidet. Kicsoda bizhat akár a' testnek é p s é g é b e n, akár a' szerencsének á l l a n - d ó s á g á b a n? quis potest aut corporis firmitate aut fortunae stabilitate confidere? B e n n e van minden reményeségen: spem omnem in eo locatam habeo.

e./ A t e l i k igs ár vagy érték nevének locativusi raggal való ellátását kívánja, ugymint: egy balság sem telt az emberi nemzetnek olly s o k b a n, mint a'

harag: nulla peccatis humano generi pluria stetit, quam ira.
Sok v é r e k b e n telt a' győzedelem; multo illis ganguine
victoria stetit. S o k b a n telt: ganno constitit.
Hat f ő r i n t b a n telt: sex florenis constitit.

f./ A latin d'o-ra végződő, melléknemekhez kapcsolódó gerundiumokat magyarul igéből képzett á s vagy é s végű főnevekkel adjuk vissza, ugyancsak: lassus studens:
a' t a n ú l á s b a n el fáradt.

263. §. Azok az igék, amelyek valamely dolognak vagy helynek a belsejébe irányuló mozgást vagy cselekvést jelölnek meg, a dolog vagy hely neveinek b a vagy b e helyhatározói raggal való ellátását kívánják meg. Ilyenek:

Á d, ugyancsak: a' Persiai Királyoknak sok kincset egy óra egy külső Királynak k e z á b e adta: multas Persiae regum opes una hora in externi regis manus intulit.

B e ű t, ugyancsak Ierxes annyi hadi sereggel űtött be E u r ó p á b a, a'mennyi soha sem volt senkinek, sem aszólt, sem ezután: Ierxes cum tantis Europam copiis invasit, quantas neque antea, neque postea habuit quisquam.

B e v e s s vagy f e l v e s s, ugyancsak: Archias azt kívánta, hogy azon v á r n a s b a beveggyék, vagy felveggyék: Archias adscribi se in eam civitates voluit. Ugyancsak a ragot vonzza szinte minden más ige, amely b e ige-kötővel van ellátva.

H i n t, ugyancsak: leveleket h i n t e s e k az i t a l o k b a: folia inspergunt potionibus. Est az ige a következőképpen is lehet szerkesztetni: levelekkel meg-hintik az italokat.

K ö t e l ő d i k, ugyancsak t o l v a j s á g b a kötelődött: furti se adligavit.

M e g y, ugymint: az **é g b e** megy a' kiáltás: it clamor coelo. - **Rhódusba** mennek a' terhes hajók: nave onustae Rhodum petunt.

N y o m vagy **ö n t,** ugymint: az **i f j ú s s i - v e k b e** nyomni / vagy önteni / a' tanúságokat: imprimere praeepta teneris animis.

Ö l t ö z k ö d i k, ugymint: mikor az erdőben a' sok diófa **v i r á g b a** öltözködik: cum se nux plurima silvis induet in florem. Testvérének ama' **k ö n t ö s - s é b e** öltözködik, melly a' széknél feküdt: vestem fratris, quae in sella posita fuerat, induitur.

T e s z, ugymint: őrisetet tett a' **v á r b a:** imposuit arci praesidium militum.

V á g, ugymint: a **á r v á n y b a** vágatta nevedet: nomen tuum marmoris incidit curavit.

262. §. Azok az igék, amelyek **b ú l** vagy **b ű l** helyhatározói ragot kívánnak meg, a következők:

a./ Amelyek valamely hely vagy dolog belsejéből való mozgást vagy bekövetkezést jelentenek, ugymint: úgy látszott, mintha nem az életből költözne ki, hanem csak az egyik **h á z b ű l** a' másikba: ut non ex vita, sed tanquam ex domo in domum videretur migrare. Szánkivetni valakit az **o r s z á g b ű l:** alicui aqua et igni interdiceret. Nemde minden **e m b e r s é g b ű l** kivetkéstől volna? nonne omnem humanitatem exuisset. Ilyenek szinte az összes igék, amelyek **k i** igekötővel vannak ellátva.

b./ A **v á l l i k** ige az alany latin alanyesetének **b ű** vagy **b ű l** raggal való visszaadását kívánja meg, ugymint: ha eszentül is illy serényen tanulsz, tudós ember válik

b e l ő l l e d: si imposterum etiam ita diligenter studueris, vir doctus evades; szóról-szóra: vir doctus ex te evadet. Ebben az értelemben a v á l i k ige helyébe a l e s s z, fit ige tehető, amely ugyanilyen szerkesztésű.

c./ Az á l l ige, amikor jelentése: constat / áll valamiből /, az alkotó részek neveinek elatívusi raggal való ellátását kívánja meg, úgy mint: l é l e k b ű l és t e s t b ű l állunk: ex anima constamus, et corpore.

d./ Az é l ige, amikor jelentése: vascitur / táplálkozik /, az étel nevének b ú l, b ű l raggal való ellátását igényli, úgy mint: h a l a k b ú l és t o j á s b ú l élni: placibus atque ovis vivere, azaz táplálkozni.

263. §. Azok az igék, amelyek r a vagy r e helyhatározóragot kívánnak meg, a következők:

a./ Az értékelést, figyelmenytetést, ítéletet, elítélést és kérést jelentő igék, úgy mint: t ő b b n y í r e bősülöde Pyrrhus' pénzét, mellyel Fabriciust megkínálta, mint Fabricius' mértékletességét, ki e' pénzt megvetette? num pluris aestimabis pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat; Hefesztiont Sándor l e g n a g y o b b r a becsülte: Hephæstionem Alexander plurimi fecit. Sokan a' magokét k e v é s r e becsülni, s' másét pedig kívánni szokták: multi sua parvi pendere, aliena cupere solent. Lélius nem azért neveztetett bölcsnek, mintha nem tudta volna, mi a' kellemtesség, hanem mivel ezt k e v é s r e bősülte: Laelius non eo dictus est sapiens, quod non intellegeret, quid avarissimum esset, sed quia parvi id duceret. Őn a' gazdagságokat l e g k e v e s e b b r e bősülöm: divitiae

a me minimi putantur. Munkálkodása n a g y r a bőcsül-
tetett; ejus opera magna fuit. A f i g y e l m e s t e-
t é s ; kifejező igék, ugyint: a' viszontagságok a'
religióra intik az embert: res adversae admodum religio-
nis. A' hely intett meg bennünket erre: sem rem locus nos
admonuit. As i t é l e t e t kifejező igék, ugyint:
Alcibiades meghallván, hogy f ő v e s s t é s e r s ítél-
tetett, Lacedaemona költözött: Alcibiades, postquam se
capitis damnatum audivit, Lacedaemona demigravit. Socrate-
s' felelete által olly haragra gerjedtek a' bírők, hogy
az értatlant h a l á l r a kárhoztatták: Socratis respon-
so sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentie-
simum condemnarent. A k é r é s t kifejező igék, ugyint:
a r r a kérék elvégre tégedet, hogy ügyesről leginkább
szorgalmasodj: illud te ad extremum oro, ut in negotio
tuo diligentissimus sis. H i t e d r e kényszerítlek:
adjuro te.

b./ Azok az igék, amelyek testmozgást vagy valamilyen
tárgyra irányuló mozgást jelentenek, e tárgy nevének r a
vagy re raggal való ellátását kívánják, ugyint: az á g y-
r a dűlt: incubuit toro. A' f ő l á r e asett: decidit
in terram. A' g y ő p r e feküdt a' sereg: exercitus esse
profudit in herbam. K ő n y ő k é r e támaszkodik: subito
se fulcit. Tedd az a s t a l r a az ételt: appone ci-
bos mensae. Leonidás, mikor meg sem gondolták volna, a'
Persákra ütött vagy rohant: Leonidas securis Persia super-
venit.

c./ Azok az igék, amelyek indulatot vagy valamilyen
tárgyra irányuló lelki hajlandóságot jelentenek, az ilyen
tárgy nevének r a vagy re raggal való ellátását írják elő,
ugyint: egy levelet bistan r e á: epistola ei commisi,
noncredidi. A s o k r a haragudni, kiket szeretnünk kell,

nagy gonoszság: Irasci is nefas, quos scire debemus.
H a r o z r a gerjeszti a' katonákat: bello / ad bellum /
animos accendit militum. Scipiás, mikor csendes éjszaka
a' Capítóliumba ment, az ebek soha sem ugattak: Scipioni
in Capítolium intempesta nocte eunti nunquam canes adlat-
raverunt. I d e g e n d o l g o k r a: gondot visel,
v a g y az idegen dolgoknak gondgyát viseli: alienas res
curant. Várakozik v a l a k i r a: praestolatur aliquem.
Údót, fáradságot fordítani v a i a m i r a: impertire
tempus aut laborem alicui rei. A' szálló arra bírhatta ma-
gát, hogy magán a' természetenn győzedelmekedgyen: pa-
rens potuit animum / ad id / inducere, ut naturam ipsam
vinceret. É s z r e v e s z e d e ezeknek hallgatását?
scquid animadvertis horum silentium? Fedd magadot a' t a-
n d l á s r a: incumbere in / ad / studium. V a l a m i r e
Ugyekesni, iparkodni, törekedni: contendere ad aliquid.

d./ A tanítást kifejező igék, ugyasint: nevetségesek
azok, akik másokat a r r a tanítanak, a' mit magok nem
tapasztaltak: ridiculi sunt, qui quod experti non sunt,
id docent ceteros. A' szerencse azokat is oktattya a' hadi
m e s t e r s é g r e, a' kik meggyőzetnek: fortuna belli
artem victos quoque docet.

e./ A v a n ige, amikor helyek távolságát jelöli, e
távolság megnevezésének r a vagy r e raggal való ellátását
kívánja meg, ugyasint: tizenöt: m é r t f 8 l d n y i r e
volt még a' tartomány: aberat adhuc regio quindecim mil-
liaria. A f a k s s i k igét ebben az esetben ugyanigy
szerkesztjük: ezer l é p é s n y i r e feküdt tőlünk
az ellenség: mille passibus distabat a nobis hostis.

f./ A r a vagy r e helyhatározóirag az igéből ké-
pezett é s vagy é s végű főnevek esetében a rájuk kö-

vetkeső v a l ó -val a d i végű latin gerundiumot adja vissza, ugyint: a' t a n ú l á s r a v a l ó alkalmazoság: occasio studendi. A v a l ó nélkül az a d előjárósóval a d u m -ra végsődő gerundiumot, ugyint: alkalmazos a' t a n ú l á s r a: aptus ad studendum.

M e g j e g y s é s. Pentebb, a 256. §. l.sz. alatt megmondtuk, hogy azok az igék, amelyek mellett a latinban két részeshatározó eset van, a magyarban megtartva a személy részes esetét, a másikat hová? kérdésre felelő külső helyhatározói raggal fejezik ki.

264. §. Azok az igék, amelyek r ú l vagy r ú l helyhatározói ragot kívánnak meg, a következők:

a./ A felejtést, kielégítést és kételkedést kifejező igék, ugyint: tulajdona a' boldogságnak az, hogy az idegen hibákat lássa, s a j á t t y a i r ú l pedig e l f e l e j t k e s z e n, vagy megfelejtkezzen: proprium est stultitias, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. Gondoskodik, szorgalmazkodik d o l g a i r ú l Clínia: Clínia rerum suarum satagit. M e n e k e d é s é r ú l gondoskodott: saluti suae prosperit. Kételkedek én mind r ó l - l a d, mind m a g a m r ú l: animi ego pendeo de te, et de me.

b./ A s e m l é k e s i k ige, amely latinul különféleképpen adható viasza, ugyint: emlékezni kell annak a' j ó t é t e m é n y e k r ú l, a' ki azokat vette; de annak nem kell azokat említeni, a' ki adta: beneficia meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. A' gonosz ember valaha fájdalommal fog g o n o s s s á g i r ú l emlékezni: homo improbus aliquando cum dolore flagitiorum suorum recordabitur. A' Helveták' vezére

kérte Caesart, hogy emlékezzen meg, valamint a' Római népnek régi k á r á r ú l, úgy a' Helvetáknak régi v i - t é s s é g é r ű l. Dux Helvetiorum hortabatur Caesarem, ut reminisceretur et veteris incommodi populí Romani, et pristinae virtutis Helvetiorum.

c./ A vádolás és a meggyőzés igéi, egymint: Miltiades á r ú l á s r ú l vádoltatott, mivel Párust megvehette volna, és a' harcotól megszünt: Miltiades proditionis est accusatus, quod cum Parum expugnare posset, a pugna discessisset. Thrasybulus törvényt hozott, hogy a' múltt d o l g o k r ú l senki se vádoltasson: Thrasybulus legem tulit, nequis anteactarum rerum accusaretur. A' l e p k e s é g r ű l és a' g y á v a s á g r ú l bizonyosan meggyőzi az embert e' kettő: ha tudnilik vagy a' szerencsének ölében a' jó barátot megveti, vagy szerencsétlenségében elhagyja: haec duo levitatis et infirmittis plerosque convincunt, aut si in bonis rebus amicum contempnunt, aut in malis deserunt. Meggyőzték a' l o - p á s r ú l: tenetur furti.

M e g j e g y s é s. A v á d o l i g e eszközhatározói raggal is szerkeszthető, egymint: a' ki mást a l a - c s o n y s á g g a l vádol, szükséges, hogy magára tekintsen: qui alterum incusat probrí, ipsum se intueri oportet. Nem adok többé okot arra, hogy engemet a' levélírásban való r ű s t s é g g e l vádolhass: non committam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis.

d./ A tudakozódás, tudósítás és a lemondás igéi, egymint: akarode, hogy én viszontag tégedet ugyaneken d o l - g o k r ú l deákról kérdezzelek: visns, ut ego te vicissim iisdem de rebus latine interrogem? Én tölle o r s s é - g á r ú l, ő pedig töllem respublicánkról tudakozóéik:

ego illum de suo regno, ille me de nostra republica percontatur. Én ugyan asomn szoktam Ügykezesi, hogy engemet saját: d o l g á r ú l kiki maga tudósított: equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat. Lemondott h i v a t a l l y á r ú l: renunciavit muneris suo. Ezekhez add hozzá a k e z e s melléksóval aszerkesztett v a n ígét, ugymint: ego tibi de amico meo cevaeo: jó barátomról én neked k e z e s v a g y o k.

e./ A figyelmeztetés és a tanítás igéi r ú l v a g y r ú l raggal fordulnak elő: ez latinizmus jellegű. A r a v a g y r e jobban megfelel a nyelv szellemének, ugymint: kérlek, írások meg Terentium a' t e s t a m e n t o m r ú l, helyesebben: t e s t a m e n t o m r a: oro, ut Terentium Moneatis de testamento. Mi kevélyebb annál, mint a' religiorú, és az isteni d o l g o k r ú l / helyesebben a' religióra, és az isteni d o l g o k r e / a' fő papoknak gyűlékezését tanítani / v a g y oktálni / akarni? quid est tam arrogans, quam de religione, et de rebus divinis pontificum collegium docere velle?

265. §. Azok az igék, amelyek n á l, n é l helyhatározói ragot kívánnak meg, a következők:

a./ Amelyek valamely, egy bizonyos tárgyhöz közel levő helyen való tartózkodást jelentenek, ugymint: maradgy n á l l a m: mane apud me. A' nemzetségek, melyek a' t e n g e r n é l laknak: gentes, quae mare adjacent, ad mare jacent helyett. Buda a' D u n á n á l fekszik: Buda Danubio adjacent.

b./ Az összehasonlítást kifejező igék, ha az összehasonlító névszó ra, re -e alakjában mellettük, ama tárgy nevének, amellyel az összehasonlítás történik, n á l, n é l rag-

gal való ellátását kívánják, ugymint: minden e g y é b-
n é l többre bőséül a' tudományt: scientiam rebus omni-
bus antepont. A' b a r á t s á g n á l minden egyesbet
kevesebbre bőséül: amicitiæ omnia postpont.

266. §. Azok az igék, amelyek h o z, h e z, h ű z
helyhatározói ragot igényelnek, a következők:

a./ Azok az igék, amelyek valamely tárgyhoz közelo-
dő mozgást jelentenek, a tárgy h o z, h e z, h ű z raggal ve-
lő ellátását kívánják, ugymint: a' szomszédságtól kinostat-
ván, a' k ű t h o z ment: siti maceratus, fontem accesi-
sit. Pithagorás a' Fereák' b ű l c s e i h e z ment:
Pythagoras Ferearum m e g o s ediit, ad magos iit be-
lyett. E' v i a s o n t a g n á g a i h o z járúl az is:
ad hanc mala hoc mihi accedit etiam. A m e g y ige, mi-
kor házaségről van szó, mind a f é r j, maritus szónak,
mind a vőlegény tulajdonnévének h o z, h e z, h ű z raggal ve-
lő ellátását igényli, ugymint: Némus Vulgánushoz ment
f é r j h e z: Venus Vulcano nupsit. A jegyesekről szól-
va az e l v e s z igét alkalmazzuk, ugymint: Vulcanus
elvette Venust: Vulcanus Venerem uxorem duxit. Ha sem a
vőlegény, sem a menyasszony neve nem fordul elő, a leány-
ról est mondjuk: férjhez ment; az ifjúról pedig: megháza-
sodott; ezek közül az előbbi jelentése: nupsit, az utób-
bié: duxit.

b./ A hasonlítást kifejező igék, ugymint: micsoða
mértetlenebb, mint a' tisztelendő dolgokat a' megvetett
á l l a p o t o k h o z hasonlítani? quid indignius, quam
comparare veneranda contentis? Nem illenek e' dolgok
l a k a d a l o m h o z: non conveniunt hæc nuptiis. De
ha a h a s o n l i t ige az ű s z v e igekötővel van

ellátva, akkor eszköz- vagy társzhatározói ragot vonz, ugyanint: az embert *e m b e r r e l*, az üdőt *ü d ő v e l*, a' dolgot *d o l o g g a l* hasonlítókat úgyve: *hominem cum homine*, *tempus cum tempore*, et *rem cum re* comparate.

c./ Azok az igék, amelyek cselekedést vagy valamire való hajlamot jelentenek, ugyanint: a' természet az *é r - z é s e m y s é g e k h e z* észt függesztett: *natura sensibus rationem adiunxit*. Timotheus a' hadi *d i o s e - r e t h e z* a' tudománynak dicsőségét is hozzá adta. *Timotheus ad bellicam laudem doctrinae gloriam adiecit*. Az *e m b e r e k h e z* tartozik: *hominum* interest. É n h o s z s á m semmit sem tartozik: *mea nihil interest*, nihil refert. Ez a' dologhoz tartozik: *hoc ad rem pertinet*, *speciat*, *adinet*. Sokan jobban szítnak a' legcsekélyebb *g y ő n y ö r ü s é g h e z*, mint a' legfontosabb *h a s z o n h o z*: multi levisimum *delectationem* gravissimae *utilitati* anteposunt.

267. §. Azok az igék, amelyek *o n n*, *ün*, *ö n n* vagy *n n* helyszhatározóiragot kívánnak, a következők:

a./ Elsősorban azok, amelyek *á t* igékstóvel vannak ellátva, ugyanint: átugrani a' *s z é l e k e n n*, amely cselekvő formában tárgyesséttel szerkesztendő: átugrani a' *s z é l e k e t*: *transilire lineam*. Hannibal előtt hadi sereggel a' *h a v a s o k o n n* senki sem ment még át: *Alpes nemo unquam cum exercitu ante Hannibalem transierat*. Caesar a' hadi sereget a' *Ligerisenn* átvezetti: *Caesar exercitum Ligerim transiecit*. A' természet hozzá magával, hogy azoknak kedvesünk, kik színtezzen veszedelmekbe jutnak, *m e l l y e k e n n* mink áttestünk. *Natura fert, ut*

eis faveamus, qui eadem pericula ingresiuntur, quibus nos perfuncti sumus. Ugyanem történik a k i igekötővel ellátott igékkel, ha s latinban a per elöljáró fordul elő, ugyint: kinézni az a b l a k o n n: prospicere per fenestram.

b./ Azok az igék, amelyek valamely tárgyon való elhelyezkedést jelentenek, e tárgy nevének omn, omn, omni, im raggal való ellátását igénylik, ugyint: a' te házaad esős o m n i o p o n fekszik: at tua centenis incumbunt tecta columnis. B ó r s s é k e n n Ulni legtanácsosabb a' tamiló embernek: medi corio obductae insidere, homini literis dedito maxima consultum est. Sőt azok is, amelyek ugyanazon a helyen való mozgást jelentenek, ugyint: a' virágos r é t e k e n n sétálni: in pratis flore consillis deambulare.

c./ Az eladás és a vásárlás igéi az értéket kifejező névazónak inhaesivusi raggal való ellátását igénylik, ugyint: a' kalmárok nem adgyák olly á r o n n portékáikat a' m i n ō n n vették: mercatores non tantidem vendunt, quanti emerunt. A ragos alakot gyakran határozószó pótolja, ugyint: nem adom én a' gabonát d r á g á b b a n, mint a többiek; talán még ó c s ó b b a n is, mikor több van: vendo meum frumentum non pluris, quam ceteri; fortassis etiam minoris, cum major est copia. A' gazdag és eszeklő ember úgy vette meg Pithiustól, sicut ez tartotta: sicut homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit.

d./ A valaminek a fogadtatását kifejező f o g a d és v e s z igék a n é v, nomen főnév en n ragos alakját vonzák, ugyint: én ugyan est j ó n é v e n n fogaodom: equidem istud aequi bonique facio. A' szakácsnak, és a'

sütőnek e' késedelmét r o s s z n é v e n n nem vessam:
hanc coqui ac pistorie morsm boni consulo.

e./ A szánakozás, a bánulás, az öröm és a segítség
igéi, úgy mint: a z o k o n n kell könyörölnünk, kiket
a' szerencse, nem pedig a' goncszság vetett nyomorúságba:
scrum misereri oportet, qui propter fortunam, non propter
malitiam in miseris sunt. Sajnálkodott Heraclitus
m i n d n y á j o k o n n, kik vidám orcsával elejébe
akadtak: Heraclitus miserebatur omnium, qui sibi laeti
occurrerant. Az attyának h a l á l á n n bánul: animi
sese de morte patris angit. Nagyon szép emberiség, mások'
a z e r e n c s é j é m n örvedezni, vagy örülni: praec-
lara humanitas est, laetari de fortuna aliena. Segíteni az
á r t a t l a n s á g o n n minden embernek kötelessége:
cujusvis hominis officium est, innocentiae subvenire, vagy
opem ferre, vagy succurrere.

f./ Végül az uralkodás, győzelem és diadalmaskodás
igéi, úgy mint: uralkodni fogsz az egész v i l á g o n n:
toti dominabere mundo. Az eset, és a' szerencse hatalmasko-
dik r a j t u n k: casus et fortuna / in / nobis domina-
tur. Sokszor győzedelmeskedett az e l l e n s é g e n n,
de soha sem diadalmaskodott r a j t a: saepe superavit
hostem, sed de se nunquam triumphavit.

268. §. Az igék vonzatáról még a következőket kíván-
tos megjegyezni:

a./ Természetesen előfordulnak olyan igék, amelyek a
tőlük függő névszókhoz névutók hozzátételét igénylik, úgy-
mint:

I r í g y k e d i k e l l e n e m: invidet mihi.
Szerencsés állapotunkban nem illik, hogy v a l a k i
e l l e n k e v é l y é s e r ő s z a k o s v é g z é s t h o z -
s u n k, v a g y v a l a m i t k e v é l y e n é s e r ő s z a k o s a n v é -
g e s z ű n k: in secundis rebus nihil in quomous su-
perbe ac violente consulere decet.

Micsoda tanácsot adhat, a' k i t a n á c s a n é l -
k ű l m a g a i s s z ű k ű l k ű d i k: quid adferre con-
siliū potest, qui ispe egret consilio. Nyomorúlt dolog,
jó barátoknak t á r s a l k o d á s a n é l k ű l
l e n n i v a g y s z ű k ű l k ű d n i: miserum est, care-
re consuetudine amicorum.

As Isten a' testet a' lélek alá vetette:
Deus animas praefecit corpori. A' Rómaiak majdnem egész
Európát h a t a l m o k a l á h ó d i t o t t á k: Ro-
mani totam fere Europam subegerunt.

Óh melly eggyűgyű ember ez, k i e l ő l l ű n k s e m -
m i t s e m t i t k o l e l: o virum simplices, qui nos nihil
celat.

Eggy sem volt, a' k i a' s s á k m á n y u t á n n
e s e n g e t t v a g y e s d e k l e t t v o l n a: nec fuit
quisquam, qui praedse studeret. V á r s k o z i k
u t á n n a d a' b ű n t e t é s: poena te manet.

Tánais, / Don' vise / E u r ó p a é s Á s i a k ö -
z ö t t f o l y í k: Tánais Europam et Asiam medius in-
terfluit.

A' Venetuszok a' t e n g e r ö b b ö l k ö r ű l
l a k n a k: Veneti sinus circumcolunt maris.

H a g a d o m á n y o d h o z k é p e s t s e m m i n e k

merészletted te a' legszentebb dolgokat t a r t a n i:
tu ausus es pro nihilo prae tua praeda tot res sanctis-
simas ducere.

b./ Ezenkívül meg kell jegyezni: gyakran megesik,
hogy egy és ugyanazon ige az eléje kapcsolódó igekötő jel-
lege szerint más esetet vagy más határozói ragot vonz,
sőt cselekvőből középigévé is válhat, vagy megfordítva.
Szolgáljon példaként a cselekvő á d, d a t, ige mely-
ből a következő összetételek adódnak:

M e g á d, cselekvő, egymint: megadta az árát: sol-
vit vagy luit. Viasszható, egymint: megadtuk magunkot az
ellenségnek: hosti nos dedidimus; ebben a m a g u n k o t,
nos, tárgyaseten kívül az e l l e n s é g n e k, hosti,
részeshatározó eset is előfordul.

B e a d n i - jelentése: indere, és f e l a d n i,
sursus porrigere, egymint: orvosságot adtam be neki: medi-
camentum ei praebui. Add fell nekem a' földről ama' szédü-
lát: leve mihi de terra illam schedulam. De mindkettő a
deferre, accusare értelmében is felfogható, egymint: leg-
jobb baráttyát beadta / feladta / a' bírónak: amicissimum
eibi detulit iudici.

K i a d n i - jelentése cselekvőként: adere, ugy-
mint: kiadta könyvét: librum suum edidit. De cum, cum, cum, cum
raggal szerkesztve középigévé válik, és jelentése: midittare,
egymint: kiadott a' szolgájának: dimisit famulum suum.

M e g j e g y z é s. Az ilyenek és ehhez hasonlóak
annyira különlegeseek, hogy kellőképpen csak szótárban le-
hetne őket behatóan megtárgyalni. Ezenkívül eszmétalan
olyan eset fordul elő, amelyekben a határozói ragok vagy
a névutók nem az igék vonzatai, hanem csupán a körülmények-

nek az olvasó vagy a hallgató elé tárására szolgálnak. Ezekről az Analytica II. része I. szakasza III., IV. és V. fejezeteiben szóltunk.

269. §. Hátravan még, hogy szóljunk valamit az idiomatizmusról⁺, amely tulajdonképpen olyan beszédmódot jelent, amely a nyelvnek csak egy nyelvjárásában érvényesül, és amelyet éppen ezért a művelt nyelvben, és elsősorban a nyelvtudományi könyvekben, a magyar mondattan általános szabályaihoz kell igazítani, meghagyva a nyelvjárás számára alkalmazásának teljes szabadságát. Lásd az Analytica I. rész I. szakasz I. fejezetének 12. §-át. Az idiomatizmus, szélesebb értelemben véve, azt a beszédmódot jelenti, amely a beszédnek az idegen nyelvekben elfogadott rendjétől eltér. Anyanyelvünkben tehát éppen annyi idiomatizmus található, ahány olyan, a beszéd részeinek megszerkesztésére szolgáló szabály fordul elő, amely a többi, elsősorban műveltebb nyelv mondattanától el szokott térni. Ezért a magyar idiomatizmusokat **m e g ő r i s n í** ugyanaz, mint nyelvünket a magyar mondattan sajátos szabályaihoz igazítani, miközben beszélünk vagy írunk, és barbarizmusokként kerülni a latinizmusokat, a germanizmusokat, a gallicizmusokat, a szlavisztikusokat és mindent, ami anyanyelvünkben szokatlan, idegen beszédmódnak érződik. Amint hogy azt a beszédmódot, amely eltér a magyar mondattantól, anélkül azonban, hogy egy idegen nyelv mondattanát utánozná, solocizmusoknak mondjuk: úgy az olyan beszédmód, amely a nyelv stílusával és szokásos mondattanával ellentétben idegen nyelv rendje szerint formálódik ki, mint már gyakran eső esett róla, ugyanolyan joggal megérdemli a **b a r b a r i z m u s** elnevezéssel.

⁺ Verseghy idiotizmus-nak nevezi.

való megjelölést, mint az a szólásmód, amelyet a latinban anyanyelvünk normája szerint szoktak kialakítani. Így a látok vagy látom tégedet a l á t l a k t é g e d e t, video te helyett, soloecismus; de viszont a hány a' harang? a h á n y a s ó r a? quota est hora? helyett anglicismus és ezért barbarizmus.

Itt hasznos lesz áttekintésül az olvasó elé térni néhány példát a magyar nyelv legfontosabb indioctizmusaival, amelyek ebben a műben a maguk helyén megemlítve megtalálhatók.

1./ Az a z vagy a' névelő változatlansága: a rákövetkező névszóval sem esetben, sem számban nem egyesik. Lásd Analt. II. rész, II. szakasz, I.§.3.

2./ A részeselhatározó eset / dativus / birtokos esetté / genitivus / való átalakulásának lehetősége. Ugyanott a 21., 22., 23. §.-ok.

3./ A névtők, amelyek más nyelvekben a névszó elé kerülnek. Ugyanott, IV. és V. fejezet.

4./ A nemek hiánya. Ugyanott, VII. fejezet.

5./ A többes szám elkerülése, amikor az célszerűen lehetséges. Ugyanott VII. fejezet, 98.§.

6./ A melléknévek, ugyancsak a melléknévként szolgáló főnevek egyeztetésének hiánya a meghatározó főnévvel. Ugyanott, VIII. fejezet.

7./ A birtokos névszók ragjai, amelyek a megfelelő latin birtokos névmásokat pótolják. Ugyanott, 152. §.

8./ Az igeragozások kettős formája. Analt. II. rész, II. szakasz, IV. fejezet.

9./ Az időeknek és módoknak főleg a latin mondattantól elütő használata. Ugyanott, 220. és következő, 226. és következő §-ok.

10./ A személyes főnévi igenév. Ugyanott, 235.§.

11./ A cselekvő gerundium használata. Ugyanott, 241.§.

12./ A kijelentő mód jelen idő harmadik személyű *v a n* és *v a n n a k* elhagyása. Ugyanott, 244.§.

13./ A személytelen *v a n* ige használata a latin habeo viselkedésére. Ugyanott, 246.§.

14./ A ható és a műveltető igék. Ugyanott, 253.§. és 254.§.

A sajátos magyar idiomatizmusok főleg az igék vonzatát érintik, amiről most tárgyaltunk. Természetesen annak, aki magyar nyelven szabatosan és csiszoltan akar beszélni és írni, elsősorban arra kell törekednie, hogy a bármely idegen nyelvből készült fordításokban ne esett esettel, ígét igével, módot móddal, időt idővel adjon vissza, vagy - ami ugyanaz - ne utánozza az idegen szerkesztési módot, hanem inkább minden különleges esetben gondosan és körültekintően kutassa, hogyan lehet és kell mindegyik szerkezetet és mondatot anyanyelvünk eszelleivel és mondattanával összehangban úgy kifejezni, hogy azok is első látásra megérthessék és magukévé tehessek, akik nem ismerik azt a nyelvet, amelyből a fordítás való. Szívesen megvilágítom a dolgot néhány példával:

A *m e r a d* ige nem tűr meg két alanyesetet / nominatívust/, mint a latin manet; tehát az, amelyik a latinban az állítmányt tenni teljessé, különféleképpen pótlendő, vagy ha ez célszerű módon nem lehetséges, a manet ígét a *v a n* létigével kell viselkedni, úgy mint: *pater iudex man-sit*: az atyád a' b i r ó s á g b a n megmaradt; szóról

szóra: in officio iudicis mansit; ugyanis a bírósá-
radt latinizmusnak érződik. Az Isten örökké igaz:
Deus manet justus; és nem az Isten igazsárad.
Mély emlékezetbe rejtve marad Páris' ítélete,
és nem rejtett marad: manet alta mente repositum
iudicium Paridis. A' föld mozgáhatatlan; terra manet
/ est / immobilis.

A szül és a születik igék, amikor a nag-
cor mellett a latinban két alanyeset áll, annak, amelyik
az állítmányt teszi teljessé, datívusba tételét kívánják
meg, ugyanint: szülőimtől embernek mestereimtől jó
erkölcsű embernek születtem: a parentibus homo, a
magistris virtutis amans homo natus sum; ezeket helyesebb
cselekvő formában kifejezni: szülöm engemet ember-
nek, mestereim jó erkölcsű embernek szültek. A
szeszvedő szerkezetek inkább úgy alakítandók, hogy a latin
mult idő mult idejű melléknévi igenévvel és a létigével
fejesdőlják ki. Egymásnak megfelelően így: mi n t
n e m e s születtem, helyesebben hangzik: s z ü l e t e t t
n e m e s v a g y o k: natus nobilis sum. A latin állítmány no-
minatívusa határozószóval is pótolható, ugyanint: senki sem
születik g a s d a g o n: nemo nascitur divus.

Az e s i k, pluit, igét latin szokás szerint tárgyeset-
tel, határozó esettel szerkeszteni barbarizmus lenne.
Tehát így kell mondani: v é r e s s ő esik: sanguinem vagy
sanguine pluit. K ő e s s ő esett: lapidibus pluerat.

M e g j e g y z é s. Minden fordításnak, amelyet idegen
nyelvből magyarra tervezünk, mindenestre az legyen az első-
rendű célja, hogy a magyarra fordított könyvet azok is meg-
értsék, akik nem ismerik azt az idegen nyelvet, amelyből a
fordítás történik. Ha a fordító az idegen nyelv idioszatis-

musait a magyarban esőről esőre megtartaná, azokat biztosan egy magyar nem fogja megérteni, azok kivételével, akik ismerik az illető idegen nyelvet, és akik számára a magyarra fordítás teljesen fölösleges. Szóval: az idiomatizmust mindig idiomatizmussal kell visszaadni.

XXIV. fejezet

A kötőszók mondattanáról

270. §. Az okhatározói kötőszók különféle módon illeszkednek be a mondatba; ezért ezekről külön-külön a következőket kell megjegyezni:

1./ **A s é r t h o g y:** ideo quia, eo quod, - kijelentő móddal kapcsolódik, akkor is, ha a latin coniunctivust / kötőmódot / alkalmas, ugymint: **a s é r t h o g y** első Ugyekezeted szerencsés nem v o l t, el ne vedd kedvedet: eo quod, vagy propterea quod primi conatus tibi non successerint, animo cadere noli. **A h o g y** kötőszó az **a s é r t**-től elválasztva felszólító módot / coniunctivust / kíván, ugymint: **a s é r t** jöttem hozzád, **h o g y** lovaiddot lássam: propterea veni ad te, ut equos tuos videam. **A h o g y** nélkül határozószó: **a s é r t** ő még sem b o l d o g a b b: ille nihilominus beatior non est.

2./ **H o g y** - különféleképpen használatos. Jelentése elősorban: quanti? ugymint: **h o g y** vetted e' lovat? quanti emisti hunc equum? Előfordul asután a m i k é p? szerepében, ugymint: **h o g y** jöttél ide? quomodo huc venisti? Névelővel a latin prout, sicut megfelelője az sicut helyett,

ugymint: a h o g y vetss, úgy aratsz: prout seris, ita et metes. Végül mint okhatározói kötőszó szolgál, és akkor a következő szabályoknak engedelmeskedik.

a./ Ha a beszéd, akár a legtágabb értelemben véve is, valamiféle utasítás vagy tiltás gondolatát foglalja magában, a h o g y után felszólító mód / coniunctivus / következik, ugymint: azon kell lennünk, h o g y feletts sokaknak b a s s n á l l y u n k: ut plurimis prosimus, eniti debemus. Befüzetnek hártáival vagy hajjal a' tőkék, h o g y a' hidegtől és melegtől jobban m e g o l t a l m a s t a s s a n a k: obducuntur libro aut cortice trunci, quo sint a frigoribus et caloribus tutiores. Azért vagyok itt, h o g y a' rendre v i g y á z s a k: ex eo adsum, ut ordini invigiles. Udeje, h o g y rólla g o m d o l k o d g y u n k: tempus est, ut cogitationes in hoc defigamus.

b./ Ha a beszéd nem foglalja magában az utasítás vagy tiltás gondolatát, a h o g y után kijelentő mód következik, akkor is, ha a latinban a quod vagy az ut után coniunctivus / kötőmód / van, ugymint: mondgyák, h o g y e l é r k o z e t t: dicitur, quod advenerit, vagy dicitur advenisse. Elbémiltem, h o g y l á t t a m: ut sum vidi, vel eo vig obstupui. Könnyen kiteteszik, h o g y engemet t i s t e l: facile apparet, quod me colat. Oly nagy ereje van az igazságnak, h o g y még a' latroknak vagyonyját is m e g s r ó a i t i és m e g ű r e g b i t i: tanta vis est iustitiae, ut ea etiam latromm opes firmet, atque augeat. Ugy elfogott a' fájdalom, h o g y vigasztalás nélkül magam is s z ű k ű l k ö d ö k: tantum cepi dolorem, ut consolatione ipse egerem.

c./ Régi magyar könyvekben, különösen a latinból szóról szóra fordítottakban, / 220.§. / igen sok olyan eset fordul elő, amelyben h o g y után azért alkalmaznak feltételes módot / optativust /, mivel a latinban a coniunctivusnak ennek megfelelő imperfectuma vagy plusquamperfectuma található. De másutt kimutattuk, hogy ez barbarizmus. Így a " Cato csudálkozni mondotta magát azon, hogy, mikor az egyik jóvendómondó a' másikat m e g l á t t a v o l n a, n e m n e v e t n e ", - barbarizmus, amely még a latint ismerő magyar számára sem egykönnyen érthető ahelyett, hogy Cato csudálkozni mondotta magát azon, hogy a' jóvendómondó n e m n e v e t, mikor a' másikat m e g l á t t y a. Biztos és kétségtelen szabály tehát, hogy a feltételes mód a h o g y után csak akkor alkalmazandó, amikor feltételes megnyilatkozás következik utána, úgy mint: tudom: h o g y az atyám hozzátok elmenne, ha az Údó meg nem változna: scio, quod pater meus ad vos iturus esset, si tempestas non mutaretur; vagy praeteritum perfectumban / befejezett múltban /: tudom, h o g y az atyám hozzátok e l m e n t v o l n a, ha az Údó meg nem v á l t o z o t t v o l n a: scio, quod pater meus ad vos iturus fuisset, si tempestas mutata non fuisset. Kivétel, ha az előző mondatban utasítás vagy tiltás gondolata fordul elő, akkor ugyanis, a rákövetkező feltételes beszédforma ellenére, felszólító módot / coniunctivust / kell alkalmazni, úgy mint: a' bátyám azt kívánja, hogy m e n n y hozzá, ha Údó lesz, és nem: hogy m e n n é l hozzá, ha Údó l e n - m i f o g j o n: frater meus vult, ut ad sum venias, si tibi tempus suppeterit.

é./ A latin du-ra végződő participiumot / jövő idejű melléknévi igenevet / a do / adok / vagy a mitto /kül-
tök / igék után h o g y kötőszóval és utána felszólító

móddal kell kifejezni, ugymint: Cassander Sándor' fiát, az anyjával együtt, az Amphipolisi várba küldi, h o g y ott őrizet alatt l e g y e n e k: Cassander filium Alexandri cum matre in arce Amphipolitana custodiendos mittit.

e./ Amikor felkiáltásokban a h o g y előtt kihagyás / ellipzis / folytán a megelőző közlést elhallgatjuk, a h o g y után az ige, az elhallgatott mondanivaló értelme szerint, hol kijelentő, hol felezőítő módba / coniunctivusba / kerül, ugymint: h o g y én magyarul nem t u d o k! quod ego hungarice non sciam, a s a j n á l o m, h o g y: doleo, quod helyett. H o g y a' Tatár v i g y e n e l: ut te Tartarus rapiat; a k i v á n o m, h o g y: cupio, ut helyett. H o g y tégedet az Istenek m e g r o n t s a n a k: ut te dii perdiunt.

3./ H o g y n e: quin, ne, ne forte - szerkesztésmódja a következő:

a./ Ha a beszédben az utasítás vagy tiltás gondolata előfordul, felezőítő mód használatos, ugymint: vigyázz, h o g y a' hatalmasok ellen valmit bolondúl vagy vakmerően n e b e s z é l l y, vagy n e c s e l e k e d g y: cave, ne quid stulte, ne quid temere dicas, aut facias contra posentes. Azt ellenszünk nem lehet, h o g y mások a' vélekedésekben tőllünk n e k ü l ö m b ö s s e n e k: non possumus, quin alii a nobis dissentiant, recusare. Szük helyeket keresett Themistocles, h o g y a' sokaság körül n e v e g y e, és nem v e n n é: augustias quarebat Themistocles, ne multitudine circumiretur. A h o g y n e után még a jövő időt is jelennel adjuk vissza, ugymint: tartok tőlle, hogy életemnek mértékletessége a' hamis hírek ellen keveset n e h a s z n á l l y o n:

vereor, ne vitae meae modestia parum valitura sit contra
falsos rumores. Az előzetes mondanivaló kihagyásos / el-
liptikus / elhallgatása itt is előfordul, mégpedig:
h o g y n e h a z u d g y a k i: ne mentiar.

b./ Ha a beszéd bármiképpen is feltételes jellegű,
a h o g y n e után óhajtó mód következik, ugymint: egy-
napot sem mulattam még el, h o g y hozzád n e i r t a m
v o l n a, és nem i r n é k: nullam adhuc intermissi diem,
quin aliquid ad te literarum darem. Soha sem megy ki a'
falura, h o g y betegem n e j ö n n e vissza: rus
nunquam petit, quin sager redeat.

c./ A h o g y n e helyett szinte mindig alkalmas-
ható a n e h o g y, ugymint: tartok tőlle, n e h o g y
a' munkát öregbítsem, mikor rövidíteni akarom, - a
h o g y a' munkát n e öregbítsem: vereor, ne dum minue-
re velim laborem, augeam helyett. Féltém, n e h o g y
az történetben, a' mi történt: timebam, ne evenirent ea,
quae acciderunt. Nagy rettegés volt Romában, n e h o g y
az ellenség ismét visszatérjen: timor Romae grandis fuit,
ne iterum hostes redirent. Vedd magadhoz az órád, n e -
h o g y ellopják: sume tecum horologium, ne forte furto
sufferatur.

4./ H o n n a n v a n a z, h o g y - kijelentő
móddal szerkesztendő, ugymint: honnan van az, h o g y
te olly rúdtól i r s z? unde fit, quod tam sordide scri-
bas? De ha az előzetes mondanivaló m i é r t?-tel vagy
m é r t?-tel vagy m i n e k?-kel kezdődik és befejezett
mult / praeteritum perfectum / van benne, a rákövetkező
h o g y felszólító módot kíván, ugymint: m i é r t vagy
m i n e k vetemedtél te arra, h o g y jótévődd: e l é -
r ú l d? occur te, quaeso, adeo abjecisti, ut benefactorem

tuum prodas?

5./ M e r t, quia, enim, nam; m i n t h o g y, cum, quum, quandoquidem, siquidem; m i r e, quo facto; és m i v e l, cum, - kijelentő módot kívánnak.

a./ H a g y nekem békét, m e r t én még a' munkámat el nem v é g e z t e m: sine me, ego enim labori finem nondum imposui. M e r t ha jól m e g g o n d o l o m, és nem g o n d o l l y a m: nam si bene perpendam.

b./ M i n t h o g y ma szép Udő v a n, a' kertben tanúlok, és nem l e g y e n: cum hodie tempestas faveat, in horto studebo.

c./ Az eső kezdett esni; m i r e mindnyájan hazamentünk: pluere coepit, quo facto domum discessimus omnes.

d./ Nem mehettem hozzád, m i v e l Udóm nem v o l t, és nem v o l t l é g y e n: accedere te non potui, cum tempus non habuerim. Romulusról, m i v e l a' hirtelen támadt égi háború miatt meg nem j e l e n t, az volt a' vélekedés, hogy az istenek közé költözött, és nem a latin szerint: J e l e n t v o l n a: Romulus, cum orta subito tempestate non comparuisset, ad deos transisse creditus est. M i v e l pénztek valamivel m e g s z a p o r o d o t t, kevélykedtek: quia paululum vobis accessit pecuniae, sublati animi sunt. Senki sincs, a' ki a' fájdalmat azért szerezse, m i v e l fájdalom: nec quisquam est, qui dolorem, quia dolor sit, amet; és nem mint a latinban: m i v e l fájdalom l e g y e n. Énreám, m i v e l Násiát v é d e l m e z t e m, egy keveset megnehezelt, és nem v é d e l m e z t e m v o l n a: mihi, quod Nasicam defendissem, succensuit.

271. §. A hasonlító kötőszók mondattanáról a követ-
későket kell megjegyezni:

a./ *A' m e n n y i r e*, vagy mint mások írják,
a m m e n n y i r e - kijelentő móddal jár, ugymint: *a'*
m e n n y i r e tölle kitelhet, *a'* tanulásban előre ügyek-
szik: quantum in illo est, in studiis progredi nititur.
A' m e n n y i r e töllem kitelik: quod in me est. *A'*
m e n n y i r e tőledd függ, éilly békében minden emberrel:
quatenus a te pendet, cole pacem cum omnibus. Gyakran csak
kösbesszerva áll, ugymint: hogy, *a' m e n n y i r e* l e
h e t, az öregnek oldalától el ne távozzanak: ut, quoad
possem et liceret, a senis latere non discederem, és nem
l e h e t n e, s e m p e d i g t á v o z s z á k. Névező nélkül
kérdő határozószó, ugymint: *m e n n y i r e* mentél már *a'*
munkádban? quem progressum fecisti? *M e n n y i r e* bö-
csülöd *a'* könyvet? quanti aestimas hunc librum?

b./ *A' m i n t*, vagy *a m m i n t* - kijelentő móddal
jár, ugymint: olly serény légy az időnn is, *a m m i n t*
/ vagy *m i n t* / tavaly voltál: esto diligens, sicut /ut/
anno elapso fuisti. Elbámúltam, *a m m i n t* láttam:
obstupui, ut eum vidi. *A m m i n t* vetes, úgy arates:
prout seris, ita et metes. Kérlelték, *a m m i n t* csak
lehetett: placabant eum, ut poterant. *A m m i n t* lát-
szik: sicuti videtur.

c./ *M i n t* vagy *v a l a m i n t*, amelyet néha az
ú g y egészít ki, - kijelentő móddal jár, ugymint: volt
hajdan egy öreg, *m i n t* én vagyok: fuit olim, quasi
ego sum, senex. *A'* tamálni szerető ifiúnak, *v a l a m i n t*
a' sok étel, *ú g y* *a'* sok álom is, nagyon árt: literarum
studioso, quasmodum nimius cibus, ita et immoderatus som-
nus admodum nocet. *M i n t* *a'* szél *a'* felleget, úgy

kergettük az ellenséget: velut nubem ventus, sic hostem fugavimus. Nem olly gazdag ő, mi n t te: non est ille ita dives, ac tu. Máskép van már, mi n t az előtt: aliter nunc jam est, quam ante. A máskép, itt fordul elő, a m á s k i n t helyett is használatos, ugymint: szaladgy, m á s k é p megvernek: fuge, secus / alias / vapulabis. A valamint mindig vonatkoztató, amelyhez az ú g y kapcsolódik: v a l a m i n t a' gonoszok, úgy a' jámborok is: sicut improbi, ita et justi. Igék elé leginkább v a l a m i n t h o g y kerül, ugymint: v a l a m i n t h o g y irásodat meg nem jobbitod, úgy a' tanulás által értelmedet sem gyakorlod: quomodomodum scripturam non emendas, ita nec intellectum studiis excolis. U g y és s z i n t ú g y - szintén előre szoktak kerülni, ugymint: ú g y szeretlek, mi n t testvéremet: sic te diligo, ut fratrem meum. Te est az iskolában s z i n t ú g y hallottad, mi n t én: tu haec in schola seque audivisti, ac ego.

d./ M i n t h a - óhajtó módot vonz, ugymint: úgy terjesztem elő, mi n t h a a' dolog t ő r t é n n e, nem pedig csak b e s s é l l e n é k: sic ea exponam, quasi scatur res, non narratur. M i n t h a keveset t e n n e: quasivero paulum interit. M i n t h a nem t u d n á m, hogy Theophrastus ellen még sezony is irt: ceu vero nasciam, adversus Theophrastum scripsisse etiam feminam. M i n t h a magad c s e l e k e d t é l v o l n a valamit: tantum feceris ipse aliquid. M i n t h a a' kárt vissza a k a r n á k téríteni: perinde ac fraudata restituere valent. Olly keveset tud ő már a' tavalyi lecskékből, mi n t h a könyv nélkül nem is t a n ú l t a v o l n a: tam parum e lectionibus anni praeteriti novit, acsi has memoriter nec didicisset.

e./ H o g y s e m - középfook után felszólító móddal kapcsolódik, ugymint: magasabb ez, h o g y s e m mink a' föld' színéről m e g l á t h a s s u k i: hoc altius est, quam ut nos hui strati suspicere possimus. Járatlannabb ő a' világonn, h o g y s e m e' dolgot r é l e - h e s s e n bíxni: minus ille in orbe versatus est, quam ut hoc ei concredi possit. Peltételes mód éppen ugy következet utána, ugymint: a' ki magasabbra iparkodik, h o g y s e m k e l l e n e, könnyen alább süllyedhet, h o g y s e m v é l n é: qui altius nititur, quam debeat, facile humilius labitur, quam reputet.

272. §. A megengedő, megszorító és ellenvető kötőszavak mondatánáról a következőket kell megjegyezni:

a./ A s á l t a l, h o g y per hoc quod, eo quod, és a' m i a t t, h o g y, propterea quod - utámuk kijelentő mód van, ugymint: a s á l t a l, h o g y a' nevedék jól tanul, és magát illendőképen v i a e l i, minden embertől szeretetet érdemel: per hoc, quod adolescens bene studeat, seque decenter gerat, amorem omnium mereatur. A s á l t a l h o g y b e s z é l l e s, beszélni tanul: per hoc quod loquaris, vagy loquendo loqui discis. A' m i a t t h o g y m e g e s t é l, nem szűnes meg embertárcs lenni: propterea quod lapsus sis, humanitate mihi propinquus esse non desinis.

b./ C s a k h o g y, vagy k i v é v é n h o g y, praeterquam quod, excepto quod, - kijelentő móddal kapcsolódik, ugymint: minden bossúságot elkövettek rajta, c s a k h o g y / vagy k i v é v é n h o g y / meg nem b o t o s t á k: omnibus injuriis est affectus, praeterquam quod / eo excepto quod / non vapularerit. Summodo,

si modo jelentésben felszólító móddal kapcsolódik, kihagyás / ellipsis / révén általában elhallgatva a h o g y kötőszót, ugymint: pēnst i g ē r n e k n e k i , c s a k / h o g y / m e g t e g y e , a' mire kéri: pecunias offerunt, si modo faciat, quod petitur. Egyébként határozósszó, és különböző jelentései vannak, ugymint: c s a k most kélt fel: modo surrexit. C s a k nem elestem, csak hogy al nem estem: paene cecidi helyett. Még c s a k nem is felelt: ne quidem respondit. C s a k azt akartam mondani: id solum dicere volebam. C s a k betegség a' betegség, akármely könnyű is: aegritudo denique aegritudo est, quancunque levis sit.

c./ D e m i n d a z o n á l t a l , nihilominus, tamen, - kijelentő móddal kapcsolódik, ugymint: a' Grófnak sok kegyelmével élek, d e m i n d a z o n á l t a l e l nem bison magamot: Comitibus favoribus plurimis fruor, nihilominus non efferor. D e c s a k m é g i s - körülbelül ugyanast jelenti, ugymint: d e c s a k m e g k e l l e n e n e k i m é g i s m o n d a n i : d i c e n d u m e i nihilominus esset. D e h a ő m o n d g y a , csak igaznak kell / m é g i s / lenni: verum tamen esse debet, cum ille dicat.

d./ H a c s a k , nisi forte, nisi, - kijelentő móddal jár, ugymint: holnap megmondom neki, h a c s a k e l n e m f e l e j t e m : cras ei referam, nisi oblitus fuero. H a c s a k j ó k o r n e m j ű n , s e m m i t s e m végez: nisi mature veniat, nihil expediat.

e./ H a m i n d g y á r t , etiamsi, tametsi, kijelentővagy feltételes móddal kapcsolódik, ugymint: h a m i n d g y á r t m e g n e m d i c s é r n e k i s ú g y , a m m i n t r e m á n l e t t e d , n e h a d d e l m é g i s a' jó erkölcsűség? 'szénnység:

tametsi non collauderis ita, prout speraveras, a via tam virtutis discedere noli. H a m i n d g y á r t testvérem v o l n a is: etiamsi germanus meus esset. H a m i n d g y á r t meg k e l l e n e is halnom: etiamsi moriendum mihi esset.

f./ H a n e m h a, nisi,- feltételes móddal kapcsolódik, ugymint: kimegyek veled a' falura, h a n e m h a e s s ő e s n e: rus tecum petam, nisi pluerit. H a a h a n e m a h a -tól elkülönbül, egészen más értelmet kap, smint a h a alatt látni fogjuk. A hanemha szinte indulatszói szerepet tölt be, és si res se sic habet! / ha így áll a dolog / vagy si hoc est / ha így van / a jelentése.

g./ I g a s u g y a n, h o g y, verum quidem est, quod - a beszéd értelme szerint kijelentő vagy feltételes móddal kapcsolódik, ugymint: i g a s u g y a n, h o g y -a' tanulás munkában t e l i k, de hasznot és gyönyörűséget is hoz: verum quidem est, studium literarum labore venire, nihilominus fructum ac voluptatem adfert. I g a s u g y a n, h o g y -a' dolog nehéz v o l n a, de lehetetlen csak nem volna még is: verum quidem id est, quod res difficilis foret, impossibilis tamen non esset. Az i g a s szócseka, verum est, megerősítést jelent.

h./ H o l o t t, non obstante quod, etsi - mondatot nem kezdhet, és kijelentő vagy feltételes móddal kapcsolódik, ugymint: nem cselekszi, h o l o t t magának v o l n a hasznára: non facit, etsi res illi ipsi emolumentum adlatura esset. Még sem küldi vissza a' könyveket, h o l o t t már többször m e g i n t e t t e m reá: quavis eum saepius jam monuerim, libros tamen non remittit.

1./ Jól lehet, ám bátor, bátor, ám bárr, noha, quamvis, quamquam, tametsi, licet, feltételes móddal kapcsolódnak, úgy mint: Jól lehet nem voltál útnak tanácslója, helybenhagyója még is voltál, vagy a nyelv szelleméhez jobban alkalmazkodva: jól lehet útasásmot nem tanácslottad, de csak helybenhagyta még is: quamvis non fuertis svasor protectionis meae, approbator certe fuisti. Phocion szüntelen szegény volt, jól lehet leggazdagabb lehetett volna: Phocion fuit perpetuo pauper, cum ditissimus esse posset. Atticus nem kívánt tisztéseket, ám bátor elérte nyitva állottak: Atticus honores non petiit, cum ei parerent. Ám bárr nem jól érzem is magamot, csak elmegyek még is hozzá: utut minus bene valeam, licet non adeo valeam, eum tamen adibo. Noha még ki sem volt gyógyulva, még is útnak indult: tametsi sanitas ejus plene restituta non fuertit, itineri se tamen acinxit. Bátor sokáig nyavalygott is, állhatatosan tűrt még is mindent: quamvis diu agrotaverit, omnia tamen constanter toleravit. Ha mindig árt helyett is áll, úgy mint: bátor megteennéd is neki, a' mit kíván, még sem lenne barátod: etiamsi praestares, quod postulat, amicus tamen tuus non fieret. Sőt bár helyett is, úgy mint: jöjjön bátor, készen talál: veniat, licet, paratum me inveniet.

k./ Kevés hijsa, hogy, parum abest, quin, - kijelentő móddal kapcsolódik, úgy mint: kevés hijsa, hogy fájdalomban az eszem el nem hágy: parum abest, quin a mente deserar praes dolore. Kevés hijsa volt, hogy el nem eszem. parum abfuit, quin caderem. Különféleképpen pótolható; így

is mondjuk ugyanis: *allichogy ei nem este-
tem; vagy csak nem este tem, vagy állí-
tó formában: majd este tem.*

l./ *Legalább, hogy, saltem, ut, minimum,
ut, - felszólító móddal kapcsolódik, ugyint: est le-
galább töllem nem kívánhatod, hogy a' játék
miatt a' tanulást elmulassam: id minimum pos-
tulare non potes, ut lusus gratia studia negligam.*

m./ *Legyen úgy, hogy, sit ita, quod, ki-
jelentő, vagy a beszéd értelme szerint feltételes móddal kap-
csolódik, ugyint: legyen úgy, hogy gyertya-
világod nem lévén, lecsakídet estve meg nem tanúl-
hattad; de meg kell vallanod, hogy reggel korábban
felkelhettél, és támlhettél volna: esto, te penuria
candelae vesperi scholasticum pensum memoriae mandare non
potuisse; fatendum tamen tibi est, te mane naturius potuis-
se surgere et discere.*

n./ *Megvallom, hogy, fateor equidem,
quod, - a beszéd értelme szerint kijelentő vagy feltételes
móddal kapcsolódik, ugyint: megvallom ugyan,
hogy hibáztam, de a' bocsánatra nem vagyok még
is érdemtelen, mivel tudatlanságból cselekedtem: fateor
equidem, ne errasse; venia tamen indigna vix sim, cum per
ignorantiam fecerim.*

o./ *Nem mintha, non quasi, -feltételes móddal
kapcsolódik; ugyint: nem mintha psemedre
akar ná m vetni; de az útszán tegnap nem úgy viselted
magadot, ammint egy tanuló ifiúhoz illik: non quasi tibi*

exprobrare v e l l e m; sed in platea te heri non ita
gessisti, ut adolescentem scholasticum decet.

273. §. A feltételes kötőszók mondattanáról a követ-
kezőket kell megjegyezni:

1./ *O l l y a l k u a l a t t, h o g y, v a g y*
d e ú g y, h o g y, e a c o n d i t i o n e, v a g y s e d i t a, - f e l -
s z ó l í t ó m ó d d a l k a p c s o l ó d í k, u g y m í n t: t a n ú l o k v e l e d
o l l y a l k u a l a t t, / v a g y t a n ú l o k v e l e d, d e
ú g y / h o g y a' t a n ú l á s a l a t t n e g y e r m e k e s -
k e d g y: d i s c a m t e c u m e a c o n d i t i o n e / v a g y d i s c a m t e -
c u m, s e d i t a, / u t s u b s t u d i o n n o n n u g e r i s.

2./ *U g y m í n d a s o n á l t a l, h o g y, v a g y*
ú g y a s o n b a n, h o g y, i t a n i h i l o m i n u s, u t, v a g y
i t a t a m e n, u t, ~ f e l s z ó l í t ó m ó d d a l k a p c s o l ó d n a k, u g y m í n t:
a d o k n e k e d e g g y s z é p a l m á t, ú g y m í n d a s o n á l -
t a l, h o g y l e c s k é i d e t j ó l m e g t a n ú l d: d o t i -
h i p u l c h r u m p o m u m, e a t a m e n l e g e, u t m e m o r i a e p e n s u m b e n e
c o n d i s c a s.

3./ A feltételesek közötti legfőbb kötőszó, *s i* a,
s i, összetétele és szerkeztése különféle módon történik.

a./ *H a, a m e l y h e l y e t t s z á m s z e r ű l e g g y a k r a b b a n h a s s -*
n á l t a t o s a h o g y h a, é s a m e l y n e k a j e l e n t é s e s i,
q u o d s i. - a beszéd értelme szerint kijelentő vagy feltételes
móddal kapcsolódik, ugymint: *h a e g é s s é g e s v a g y, Ő r -*
v e n d e k: s i v a l e s, g a u d e o. H a e g é s s é g e s v o l n á l,
Ő r v e n d e n é k: s i v a l e r e s, g a u d e r e m. H a a s é l e t -
t e t e l l e h e t v e s s t e n i, b o l d o g n e m l e h e t: s i a m i t t i
v i t a p o t e s t, b e n t a e s s e n o n p o t e s t. H a n e v e t n i s z a -
b a d i s, a' k a c s a g á s m é g i s i l l e t l e n n e k t a r t a t í k: s i

ridere concessum sit, vituperatur tamen cachinnatio. Ha az Egyet nem tudnám, elhinném, hogy ezen ember igazat beszéll: ni causam nossem, crederem vera hunc loqui.

b./ Amikor a ha és a nem összekerülnek, annak a kétértelműségnek az elkerülésére, amelyet az ellentétes h a n e m, sed, kötőszó okozna, h o g y h a n e m al-
kalmasandó, úgyint: elmegy ő helyettem; h o g y h a
n e m, kénytelen leszek magam menni: ibit ille mei loco;
quodsi non, cogar ipsemet ire.

c./ A h a vagy h o g y h a kihagyás / ellipsis /
révén elhallgatható, és kéréssel pótolható, úgyint: meg-
skarnak támadni? védem magamot, h a m e g skarnak tá-
madni helyett: adgredi me volunt? defendam me: si me adgre-
di volunt helyett.

d./ A h a vagy h o g y h a a latin an? utrum?
kérdőszócskának felel meg, úgyint: nem tudom h a r á
á l l e? nescio, an consensus sit? és nem a latin szer-
int: ha rá á l l y o n e? vagy h a r á f o g j o -
n e á l l a n i?

e./ H a n e m h a, praeterquam si, nisi, úgyint:
rosszabbúl nem bánhatott volna vele, h a n e m h a meg-
ölte volna, k i v é v é n, h a megölte volna helyett:
pejus sum habere non poterat, praeterquam / excepto, / si
sum occidisset. Semmiben sem tesz az ember egyébkép nagy
előmenetelt, h a n e m h a naponkint rajta van: in mul-
ta omnino re magni progressus fieri, possunt, nisi quoti-
die exerceatur.

f./ H a c s a k n e m, nisi, - kijelentő móddal
kapcsolódik, úgyint: keveset ér kívül a' fegyver, h a
c s a k itthon jó tanáccsal nem b ő v e l k e d ű n k:

parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi. Ha c s a k az Isten tégedet a' testnek kötelékeitül meg n e m e s s a b a d í t, a' mennybe fel nem juthates: nisi Deus te corporis vinculis liberaverit; in coelum tibi aditus patere non potest. Kicsoda művel földeket, h a c s a k sajtátyai n i n c e e n e k? quis fundum colit, quin suos habeat?

g./ H a m i n d g y á r t i s, etiamsi, kijelentő móddal kapcsolódik, úgyint: ne mulass el az okolát, h a m i n d g y á r t hó vagy esső e s i k i s. Scholam negligere noli, etiamsi pingat, vel pluat. H a s s i n t e - ugyanolyan jelentése és ugyanaz a mondattana van, úgyint: az ékesen szóllást tamólni kell, h a s s i n t e / h a m i n d g y á r t / assal v i s s a s á l n e k i s némellyek: eloquentiae est, etsi ea quidam perversa abutuntur. Nem csudállya az ember azt, a' mit gyakrabban lát, h a s s i n t e az okát nem t u d g y a i s: homo, quod crebro videt, non miratur, etiamsi, cur fiat, negat. A' mi ocsmány, h a s s i n t e e l t i t k o l t a t i k i s, tisztességes ammikép sem lehet: quod turpe est, id quavis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest.

h./ A z o n e s e t r e, h a, insum casum, ni, - kijelentő móddal kapcsolódik, úgyint: a z o n e s e t r e, h a holnap meg f a g y, sétálni meggyünk: quodsi cras gelaverit, desambulabimus.

i./ D e a z á m a' k é r d é s, h a? sed cardo rei in eo vertitur, an? - kijelentő móddal kapcsolódik, vagy a beszéd értelme szerint feltételellessel, úgyint: d e a z á m a' k é r d é s, h a holnap jó idő l e s s e s e,

vagy sem? sed cardo rei in eo vertitur, an cras tempestas bona sit futura, nec ne?

k./ T u d n i i l l i k, h a, scilicet, a i, - kijelentő vagy feltételes móddal, úgymint: elmegyek hozzád, t u d n i i l l i k, h a l e h e t: accedam te, scilicet, a i fieri potuerit.

274. §. Azoknak a következtető kötőszóknak a mondat-tanáról, amelyek az előzményekből folyó következményt jeleznek, a következőket kell megjegyezni:

a./ Á m d e h o g y, verum ut, - felszólító móddal kapcsolódik, úgymint: á m d e h o g y mindent egy szóba f o g l a l l y a k: verum ut omnia verbo complectar. A h o g y nélkül a latin at, aut, sed-nek felel meg, úgymint: á m d e fontold meg, kérlek, a' dolgot mélyebben: sed perpende, quæso, rem penitus. Á d e szerepében is állhat, úgymint: lecskéidet ugyan jól tudod; á m d e / v a g y d e / az írásokban sok hiba van: penam memorias bene quidem scis, at in scriptura multos errores commisit.

b./ Á t t ú l t a r t v á n, h o g y, veritus, ne, v a g y veritus, ut, - kijelentő móddal kapcsolódik, úgymint: a t t ú l t a r t v á n, h o g y nem hi j j á k, önként eljött: vagy a t t ú l t a r t v á n, n e h o g y ne hi j j á k, önként eljött: veritus, ne fortassis non vocetur, sponte venit. Á t t ú l t a r t v á n, n e h o g y hi j j á k, a' falura ment: veritus, ne fortassis vocetur, rus petiit. Tudnillik két tagadás a magyarban nem eredményez állítást, mint a latinban.

c./ K ö v e t k e z e n d ő k é p e n, igitur, ergo úgymint: ő ez által nagyot vétett; a' büntetést k ö v e t-

k e s z e n d ő k á p e n megérdemlette: ille in hoc valde peccavit; posnam igitur promeruit.

d./ M á r p e d i g, vero, jam vero, győnt: egész estig irnom és tanulnom kellett; m á r p e d i g azt könnyen átláthatod, hogy későn estve hozzád menni, nem illett volna: usque ad vesperam scribere ac studere debuisti; illud vero facile perpicere potes, non deceisse, ut te sero accedam. A m á r határozószóit észrepet is tölt be, ugymint: m á r akkor is tudtam én ezeket: haec ego jam tum scivi.

e./ M i r e n é s z v e, vagy e r r e n é s z v e, vagy e r r e v a l ó n é s z v e, vagy e n n e k o k á é r t, vagy e z o k á é r t: quapropter, quamobrem, propterea, ugymint: tegnap előtt egy ifiú sok gyümölcsöt evett; m i r e n é s z v e / vagy e n n e k o k á é r t / olly hitelezés fogta el, hogy le kellett feküdni: nudius tertius juvenis quidam de fructibus immoderate comedit; quamobrem tanta febris correptus est, ut decumbere debuerit.

f./ M i v e l p e d i g, cum vero, ugymint: hűvöztetésre háss akartam menni; m i v e l p e d i g az idő észre fordult, jobbnak találtam, hogy itt maradgyak: pro Paschate domum ire intendebam, cum vero tempestas pluviam attulerit, consultius esse putavi, hic manere.

g./ O l l y a n n y i r a, h o g y, usque adeo, tantum abest, ut, - kijelentő vagy feltételes móddal kapcsolódik, ugymint: o l l y a n n y i r a nem ellenszem, h o g y még bizonytalank is: tantum abest, ut tibi sin impedimento, ut contra te edhorter.

b./ T e h á t, h á t, i g y h á t, igitur, ergo, úgyint: nagy mennydörgést láttunk jönni; mint t e h á t az erdőből a' vadászoknak lakásába siettünk: magna tempestatem vidimus adpropinquare; nos igitur e silva in habitaculum venatoris properavimus. A t e h á t kötőszót helyettesítheti a h á t; de mondat elején, amikor határozószóként állnak, a h á t használatosabb, mint a tehát, úgyint: h á t erre mit felelsz, quid vero ad haec respondes? H á t te itt vagy már? tu igitur hic jam es?

275. §. Az olyan következtető kötőszók mondattanáról, amelyek az idő folyását vagy rendjét jelzik, a következőket kell megjegyezni:

a./ A l l i g - különféleképpen használatos, amint az alább következő példákból nyilvánvaló lesz. A l l i g érkeztünk haza, a' sátor azonnal szakadni kezdett: vix domum pervenimus, nimbus ingruit. A l l i g alszik valakit: vix aliquis dormit. A l l i g érkezett el, azonnal meglátogattam, v a g y a l l i g h o g y érkezett, azonnal meglátogattam, v a g y a l l i g érkezett el, h o g y meglátogattam: utprimum rediit, accessi eum. A l l i g h o g y el nem eszem: paene cecidi. A l l i g h a magam is oda nem megyek: vix si eo ispernet non ivero.

b./ A' m e d d i g vagy a m m e d d i g, donec, - kijelentő móddal kapcsolódik, vagy a beszéd értelme szerint feltételessel is, úgyint: estve tanúlok, a' m e d d i g csak l e h e t: vespere studeo, donec possum. Addig koldul a' vasat, a' m e d d i g / m é g helyett / meleg: ferrum, dum calet, cuedendum est. Meddig várakozzak utánad? A' m e d d i g tetszik: quandiu te praestoler?

quandiu tibi placuerit. Addig megyek, a' m e d d i g kedvem tartya: eousque progrediar, quousque liberit. A m é g a' m e d d i g helyett helyre vonatkoztatva nem alkalmazható.

c./ A m m i n t vagy a' m i n t, ut, - kijelentő móddal jár együtt, úgyint: a m m i n t az atyám elment, lebetegedtem: ut pater meus discessit, aeger decubui. A m m i n t látszik: ut videtur. Elbámúltam, a m m i n t láttam: obstupui, ut eum vidi. K é r l e l t é k, a m m i n t csak lehetett: mitigabant eum, ut poterant.

d./ A t t ú l f o g v a h o g y, ab eo tempore quod, ex quo, - kijelentő móddal kapcsolódik, úgyint: a t t ú l f o g v a, h o g y innen elment, hírért sem hallottam: ex quo hinc discessit, nihil omnino de eo audiri. A z ó t a - ugyanast jelenti, és ugyanilyen mondattans van.

e./ A s a l a t t h o g y vagy a s o n b a n h o g y, interea dum, - kijelentő móddal, úgyint: a s a l a t t h o g y ezek történtek: interea dum haec accidissent. H o g y nélkül határozószók, úgyint: a s a l a t t a' nyavalya napról napra súlyosodott: interea morbus de die in diem ingravescebat. A s a l a t t h o g y vagy a s o n b a n h o g y - még szócskéval helyettesíthetők, úgyint: m é g b é s s é l g e t t ű n k, zápor eső érkezik: interea dum sermones caedimus, imber ingruit.

f./ E l ő b b, h o g y s e m, priusquam, antequam, - a beszéd értelme szerint különféle módokon kapcsolódik. Kijelentő móddal: e l ő b b h o g y s e m m e g a d t a magát, három Törököt vágott le: priusquam se dedidisset, tres Turcos confecit. Óhajtó móddal: e l ő b b h o g y s e m m e g a d n á m m a g a s o t, utolsó pihenésig harcsoznak:

antequam me dederem, ad extremum usque spiritum resisterem. Pelszólító móddal: e l ő b b h o g y s e m m e g a d g y a m magamot, inkább meghalok: priusquam me dedem, potius moriar. A h o g y s e m nélkül határozósszó, ugy-mint: e l ő b b kellett volna erről gondolkodni: prius hac de re cogitandum erat. Csak kevéssel e l ő b b volt itt: paullo ante fuit hic.

g./ donec, dum, quoad, - kijelentő móddal kapcsolódik, ugy-mint: m é g é l e k, dum vivo. A' Lacedaemonok' nemzete hatalmas volt, m é g Likurgus' törvényei v i r á g s o t t a k: Lacedaemoniorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigeant. M é g szerencsés l e a s e l, sok jó barátod leszel: donec eris felix, multos numerabis amicos. Cato, m é g é l t, az erkölcsökben szüntelen nevedett: Cato, quoad vixit, virtutum laude crevit. Pőzd, m é g a' hozzá adott vix el nem f ő: copuas, donec ea aqua, quam adjeceris, decocta sit. M é g a' vársaban v o l t, ügyesetinek ellent állottam: quoad fuit in urbe, ejus consiliis obstiti. A' fűvet, mikor megsűnik nőni, és a' hőségben száradni kezd, le kell kaszálni, és m é g egészen ki nem s s á r a d, villával forgatni: herba cum crescere disit, et aestu arescit, subsecari falcibus debet, et quoad perarescat, furcillis versari. A m é g adhuc helyett is vehető, ugy-mint: m é g többet mondok: plus adhuc dico; különösen, ha i s-sel fordul elő, ugy-mint: m é g is itt vagy? adhuc hic es; vagy tagadó mondatokban s e m-mel, ugy-mint: m é g s e m mentél el: neodum, adhuc non abiisti? A m é g i s a latin nihilominus-t, tamen-t, vagy non obstante ec-t is viszszaadja, ugy-mint: itt vertek meg, 's m é g i s itt vagy, vagy tagadólag: 's m é g s e m mentél el innen: hic vapulasti, et tamen hic es, tagadólag pedig: hinc non discessisti.

h./ M i h e l y t, vagy a s o n n a l h o g y, simul ut, simul atque, utprimum, quamprimum, ugymint: mindenkinek állat, m i h e l y t s z ű l e t i k, magát, és minden tagjait szereti: omne animal, simul ut ortum est, et seipsum, et omnes partes suas diligit. M i h e l y t m e g h a l l o m, megírom neked: simul atque audivero, scribam ad te. M i h e l y t f e l é b r e d ű n k, az álmokat megvettyük: simul ut experrecti sumus, visa in somno contemnimus. A s o n n a l h o g y meglátta, így szólt hozzám: utprimum eum conspexit, sic ei locutus est.

i./ M i k o r és m i d ő n, dum, cum, - kijelentő móddal kapcsolódik, ugymint: akkor fog kitetszeni, mit cselekedtél, m i k o r h a l d o k l a n i f o g a s: quid egeris, tum apparebit, cum animam ages. M i k o r én a' tiéddel nem g o n d o l o k, ne gondolly az enyimmel te is: quando ego tuum non curo, ne cura meum. M i d ő n Epaminondas nem csak a' vezérnek, hanem még a' legvitézebb katonának is kötelességében e l j á r, súlyosan megsebesítették: Epaminondas, dum non ducis tantum, verum etiam fortissimi militis officio fungitur, graviter vulneratur.

k./ M i n e k e l ő t t e, antequam, priusquam, - kijelentő móddal kapcsolódik, ugymint: m i n e k e l ő t t e e l v e s z e k, megpróbálok minden bizonnyal mindent: experiri omnia certum est, antequam peream. M i n e k e l ő t t e t ő b b i d o l g o k r ű l m e g f e l e l e k, a' barátságáról szóllok egy keveset: priusquam de ceteris rebus respondeo, de amicicia pauca dicam. M i n e k e l ő t t e a' r e s p u b l i c á r ű l s z ó l l o k, és nem s z ó l l y s k: antequam de republica dicam. M i n e k e l ő t t e b e l e

k e z d e s s, és nem k e z d j y, tanácskozz: primum incipias, consulto.

1./ **M i n d a d d i g, m é g, usque, dum, -** kijelentő móddal kapcsolódik, úgyint: én ugyan m i n d a d d i g búsulok asonn, hogy mit cselekszel, m é g meg nem t u d o m, mit cselekedtél: mihi quidem usque cura erit, quid agas, dum, quod egeris, sciero.

m./ **M i n e k u t á n n a, postquam, -** kijelentő móddal kapcsolódik, úgyint: m i n e k u t á n n a lecséimnet m e g t a n ú l t a m / v o l n a nélkül /, irtam: postquam pensum memoriam condidicissem, scripsi. M i n e k u t á n n a a' várasból e l k ö l t ö x t e m, egy napot sem mulattam el, a' nélkül hogy hozzád valamit ne irtam volna, ut ab urbe discessi, nullum praetermissi diem, quin aliquid ad te literarum darem.

n./ **V é g r e, v é g t é r e, e l v é g r e, denique, demum, -** majdnem határozószók, úgyint: a' rossz gyerekből v é g t é r e rossz ember válik: e pravo puero denique pravus fit: vir.

276. §. Az olyan következtető kötőszók mondatanfórl, amelyk átvzetésül szolgálnak, a következóket kell megjegyezni:

a./ **A' m i i l l e t i, quod adtinet, úgyint: ifjúságomat dicéértetesen végestem; a' m i férjfi koromat i l l e t i, Ugyekezni fogok, hogy est is hasonlóképen eltöltem: juventutem laudabiliter explevi; quod virilem aetatem adtinet, dabo operam, ut hanc quoque similiter exigam.**

b./ A n n y i b ú l jobb, hogy így történt: mivel egyébaránt az atyádod megbánthattad volna: eo melius res sic accidit, cum secus patrem offendere potuisses.

c./ A n n y i r a megharagudott, h o g y még gombaságra is fakadt: adeo excanduit, ut in convicia eruperit.

d./ D e m i n d a z o n á l t a l, nihilominus, tamen, ugymint: szülfidet az Ur Isten szép vagyonnal áldotta meg; d e e r r e m i n d a z o n á l t a l ne támasskodgy, hanem tamíly: parentes tuos Deus optimis bonis beavit; his nihilominus / tamen / inniti noli, sed literis da operam.

e./ E s i g y l é v é n: haec cum ita sint. Nincs már egyéb hátra: nil aliud jam restat. Egy szóval: verbo. Röviden, rövideden: breviter, brevibus.

f./ E g y é b a r á n t, ceterum, ugymint: tegnap az ég nagyon beborúlt; e g y é b a r á n t az űdő kellemtlen nem volt: heri coelum nubibus valde obductum erat: ceterum tempestas ingrata non fuit.

277. §. A vonatkozó kötőszók mondatnáról a következőket kell megfigyelni:

a./ A' h e l y e t t h o g y, potius quam, feltételes móddal kapcsolódik, ugymint: a' h e l y e t t h o g y t a n ú l n a, inkább játézik: ludit potius, quam studeat.

b./ A' m e n n y i v e l, a n n y i v a l, ugymint: a' m e n n y i v e l ő t é g e d' a' g a s d a g s á g b a n f e l h a l a d, a n n y i v a l m ű l o d f e l t e ő k e t a z e m b e r s é g b e n: quanto

ille te in opibus superat, tanto tu illum humanitate antecedis. Középfokkal is kapcsolódnak, úgy mint: a n n y i v a l n a g y o b b bizonyosságod van hozzád való szeretetem iránt, a' m e n n y i v e l k o r á b b a n adtam ügyekezetedet tudtadra, mint egyebeknek. Certe hoc magis habes testimonium amoris mei, quo maturius tibi, quam ceteris, consilia mea volui esse nota.

c./ A h h o g y v a g y a' h o g y, a m m i n t v a g y a' m i n t, v a l a m i n t, amelyekre az ú g y utal vissza, mint már láttuk a 271.§-ban. A h h o g y v a g y a m m i n t hegedülnek, ú g y táncszólly: sicunt tibi luditur, sic saltat.

d./ A k k o r é s m i k o r - egymásra utalnak, úgy mint: a k k o r szalad előllünk a' szerencse, m i k o r kereszük: tunc nos fortuna fugit, dum eam quaerimus.

e./ A' szerint, és a m m i n t - hasonlóképpen egymásra utalnak, úgy mint: a' s z e r i n t cselekedett mindent, a m m i n t parancsolta: sic egit omnia, ut tu praecipisti.

f./ M e n n é l é s a n n á l, v a g y m e n n y i v e l é s a n n y i v a l, quo és eo, v a g y quanto, és tanto, úgy mint: m e n n é l m a g o s a b b a k v a g y u n k, a n n á l a l á s a t o s a b b a n v i s e l l y ü k m a g u n k o t, - természetesen rákövetkező középfokkal: quanto superiores sumus, tanto nos submissius geramus. M e n n é l t ö b b e t b e s z é l l, a n n á l k e v e s e b b e t m o n d i: quo plus loquitur, eo minus dicit. A z a n n y i v a l é s m e n n y i v e l t e k i n t e t é b e n l á s d a b/ alattiakat.

g./ O l l y és m i n t - egyaránt utalnak egymásra, ugymint: szinte o l l y haszonnal, m i n t dűcsőséggel végezte követségét: tanto emolumento, quanta gloria terminavit legationem suam.

h./ O l l y b á és m i n t h a. - amelyek közül az előbbi az o l l y a n b a összehasonlásának létezik, - utalnak egymásra, ugymint: o l l y b á tartya intésidet, m i n t h a az eb ugatna reá: tanti monita tua aestimat, veluti si eum canis adlatraret.

278. §. Az ellentétes kötőszavak mondattanáról a következőket kell megjegyezni:

a./ Á m b á t o r, b á t o r, n o h a - lásd kevés-
sel fentebb, a 272. §. i/ pontja alatt. A b á r -ról meg
kell jegyezni, hogy a beszéd értelme szerint mindenféle mó-
don kapcsolható. Kijelentő móddal, ugymint: b á r h a
ifjúcska is, m é g i s okosabb nélladnál: utut juvenis
sit, te tamen prudentior est. Feltételes móddal b á r in-
kább t a n ú l n a, h o g y s e m játszik, ahol a feltéte-
lesmód előtt b á r helyett általános a v a j h a alkal-
mazása: utinam disceret potius, quam luderet. A felszólitó,
módot szokta általában követni, ugymint: h a r a g u d -
g y o n b á r, b i x én nem bánom: irascatur, per me licet.

b./ A' n é l k ü l h o g y, quin, feltételes móddal ugy-
mint: egész éjszaka forgok az ágyban, a' nélkül hogy alud-
nék: tota nocte versor in lecto, quin dormiam. Befejezett
multban is: egész életemben veszedelmek közt forgottam,
a' n é l k ü l h o g y e l v e s z t e m volna: tota
vita in periculis versabar, quin periverim. H o g y nél-

kül és i s- sel ugyanast jelentí, mint az alioquin.

c./ A s o n n k i v ű l h o g y, amelynek egy i s felel meg, ugymint: azonkívül hogy tartozik vele, haszná- ra is válik, - kijelentő móddal, vagy a beszéd értelme sze- rin; feltételes móddal is: praeterea quod praestare is- tud ex officio debeat, utilitatem etiam inde capiet.

d./ E g y é b a r á n t é s e g y é b k é p, alias, alioquin, aliter, secus; ugymint: ályl reá, e g y é b- a r á n t pör támad köztetek belőlle: adsentire; alioquin lis inter vos orientur. Ossz fel kis tagokra, e g y é b- k é p meg nem tanulod: divide in minores partes; aliter non condices. Mindkettő helyett jól alkalmazható a k ű- l ű m b e n.

e./ H a n e m, sed, quam, ugymint: az ünnepe nem szer- dánn vagy szerdára esik, h a n e m csütörtökön: festum non in diem Mercurii incidit, sed in diem Jovis. Mi igazsá- gosabb, h a n e m / helyesebben m i n t / a' józan ész- nek engedelmessé? quid justius, quam sanae rationi obe- dire?

f./ P e d i g, autem, vero, et, et quidem. Nem aka- rom én életemet siratni, a' mit sokan, p e d i g még bölcs emberek is, cselekedtek: non lubet mihi deplorare vi- tam, quod multi, et ii docti fecerunt. Egy dolgot fogok előadni, p e d i g felette fontos: unum rem explicabo, eamque maximam. Crassum a' leghasznosabb tudományokban tudós foglalatlanoskodni, p e d i g gyermekégtől fogva: Crassum cognovi optimis studiis deditum; idque a puero. P e d i g megígérte: ubi tamen pollicitus est. A' nyár itt hideg, a' tél p e d i g tűrhető: aestas hic frigida, hiems vero tolerabilis est. Mind itt, mind p e d i g

amott: tum hic, tum ibi.

g./ S ő t, imo, ugymint: elhíteri magával, s ő t mondgye is, hogy ő már tanulttább nem lehet: persvadet síbi, imo dicit, se eruditiorum fieri non posse. Sőt inkább: imo vero, imo potius.

h./ U g y a n, quidem, ugymint: te u g y a n ösmerted naggyábdí; de nem úgy, h o g y ítéletet ajthess rólla: tu quidem rem summam noscere potes; sed non ita, ut ei dijudicandas par sis. Egyébként határozószói szerepet tölt be, ugymint: u g y a n azért: hac ipso de causa. Én u g y a n nem cselekedtem: animvero, vagy equidem non feci. U g y a n, kérlek, pleonasztikusan: age, rogo te.

i./ Ide tartoznak az á m d e, d e, m i n d a s o n á l t a l, m é g i s kötőszavak is, amelyek a megengedőknek felelnek meg. / 272. §. /

279. §. A magyarázó kötőszók mondattanáról a következőket kell megfigyelni:

a./ A s a z: id est, ugymint: az Isten' házában, a z a z: a' templomban, ájtatosan viseld magadot: in domo Dei, hoc est: in templo, religiose te gere.

b./ T u d n i i l l i k, vagy t u d n i l l i k, scilicet. Nem elég az Istent szeretni; szeretnünk kell felebarátunkot is: e' két törvényből áll, t u d n i i l l i k, a' keresztény embernek kötelessége. Deum amare non sufficit; diligendi sunt nobis et proximi: in hac duplici lege consistit, scilicet, ahrisiani hominis officium.

c./ U g y m i n t, nempe, nimirum. Az egész testi természet három országra osztatik: ú g y m i n t az ásványoknak, a' palántáknak, és az állatoknak országára. Uni-

versa natura corporea in tria regna dispescitur: nimirum in regnum minerale, vegetabile, et animale.

d./ Ide tartoznak a következő szólásformulák is: akárcsak mondani: dicere volo, inquam. Ez annyit tesz, hogy: istud tantundem est, sc. Mint példának okáért: ut exempli causa.

280. §. Ami a kapcsoló és választó kötőszók mondatát illeti, erről végül a következőket kell megjegyezni:

a./ A' m e l l e t t , a z o n n f e l ű l , a z o n n k i v ű l , h o g y , amelyekhez általában az is kapcsolódik, praeterea quod, ugyint: a' m e l l e t t / v a g y a m m e l l e t t / h o g y szép dolog, hasznos is: kijelentő móddal, vagy a beszéd értelme szerint feltételelessel praeterquam quod res pulchra sit, utilis etiam est. Az ellenséget megverte; a z o n n f e l ű l k i i s r a b o l t a : h o s t e m p r o f l i g a v i t ; a c p r a e t e r e a s p o l i a v i t e t i a m ; v a g y a z o n n k i v ű l h o g y a z e l l e n s é g e t m e g v e r t e , k i i s r a b o l t a ; p r a e t e r q u a m q u o d h o s t e m p r o f l i g a v e r i t , s p o l i a v i t e t i a m .

b./ A n n y i r a , amelynek egy m i n t felel meg, ugyint: nem a n n y i r a gazdagsága miatt, m i n t jó erkölcei miatt, felette nagyra bücsülök: non t a m p r o p t e r d i v i t i a s , q u a m p r o p t e r v i r t u t e s s u a s , m a g n i a e s t i m a t u r . A n n y i r a b ű c s ű l ű k m é s i s ű k e t , m i n t t e : t a n t i e u s a e s t i m o , q u a n t i t u . A n n y i r a m e g i j e d t , h o g y e l i s á j ű l t : a d e o t e r r i t u s e s t , a n i m u s e u m d e f e c e r i t . A n n y i r a m e n t a z ő d ű h ű s s é g e k : e o p r o c e s s i t e o r u m r a p i e s .

c./ E g y s z e r s m i n d , s i m u l . Tisztelem, 's e g y s z e r s m i n d szeretem is: colo eum , s i m u l q u e d i l i g o . E g y s z e r s m i n d szóllottak, határozószók:

una vagy pariter sunt locuti.

d./ É s, és aphaeresis / a szó eleji hangzó eltűnése / révén ' s, et, atque, - alkalmazására a szavak elején kerül sor, úgy mint: az ég, é s a' föld elmúlnak: coelum et terra transibunt. Közben vagy a végén i s használatos, ami etiam-ot jelent, úgy mint: tegnap melegen süttött a' nap még este felé i s: heri ardor solis nimius erat, etiam circa vesperam. Dörög i s, esik i s: et tonat, et pluit. Az é s kötőszó a névszó eszközhatározói ragjával pótolható, úgy mint: a' józan ész az e g é s s é g g e l nagy kincs: sana ratio cum sanitate magnus thesaurus est, a' józan ész, é s az egészség helyett, sana ratio et sanitas.

e./ M i n d - m i n d: tum - cum. A' jó nevedék azonn van, hogy m i n d oskolabéli, m i n d keresztény kötelességeinek eléget tegyen: probus adolescens in eo eat. ut iam scholasticis, quam etiam christianis officiis satisfaciat. Egyesek helytelenül m i n t-nek írják. M i n d c s a k játszik: continuo ludit. M i n d e g g y idem est.

f./ S e m, és amikor tiltunk, se, nec. S e m az atya nem él már, s e m az anyja: nec pater ejus jam vivit, nec mater. A s e kötőszó mindenképpen felszólító móddal kapcsolódik, úgy mint: ha egészséges akarsz maradni, sokat s e n e g g y é l, s e n e aludgyál, ahol második tagadásaként a n e hozzákapcsolandó: si sanus manere cupis, immoderate nec edas, nec dormias, velim. Kérdésekben a v a g y válaszító kötőszó után mindig s e m-et teszünk, úgy mint: mond meg, kérlek, tréfából mondod, v a g y e s m? dic mihi, quae, an joco dicas, necne?

g./ A k é r, sive, seu, - kijelentő móddal kapcsolódik, úgy mint: a k é r itt m a r a d, a k é r e l m e g y,

nekem mind egy: sive maneat, sive discedat, mihi perinde est. Szinte már általánosan elterjedt, hogy ehhez a kötésszóhoz, sőt a belőle képezett határozósszókhöz is, a latin mondattan szerint, felszólító mód kapcsolódik: de az itt következő példákból könnyen kiviláglik, hogy a kijelentő mód jobban megfelel a nyelv szellemének: a k á r h o g y v é g z ó d i k a' dolog: quacunque ratione, vagy quomodocunque rei finis imponatur. A k á r h o l v a g y o n: ubicunque sit. A k á r h o n n a n j ö n: undecunque veniat. A k á r h o v á m e g y: quocunque eat. A k á r m e l l y f e l é ü g y e k e z i k: quacunque tendat. A k á r m e r r e v e t e m s z e m e i m e t: quocunque vertam oculos. A k á r m i k é p k e r e s e d k e d v é t, m i n d h a s z o n t a l a n: quacunque ratione favorem ejus aucuperis, actum agis. A k á r m i k o r j ö s s z, s z i v e s e n l á t l a k: quandocunque veneris, gratus mihi eris. A k á r m i n t v a n a' d o l o g: quomodocunque se res habeat.

h./ V a g y, a v a g y, v e l, s u t. Az utóbbit csak a közlés elején alkalmazzuk, anélkül, hogy más választó kötőszó szokta volna követni, ugymint: v a g y t a n ú l l y s e r é n y e n, v a g y m e n n y h a z a. A v a g y t a l á n a s é r t k ü l d ö t t e k i d e s z ű l ő i d, h o g y h e n y é l l y? Aut stude diligenter, aut confer te domum. Vel fortasse ideo a parentibus huc missus es, ut otteris? V a g y m i n d e n t, v a g y s e m m i t: aut totum, aut nihil. V a g y a k a r j a, v a g y s e m: / é s n e m n e m / sive velit, sive non. V a g y i s i n k á b b: aut potius.

XXV. fejezet

A határozó- és indulatszók mondattana

281. §. Az esetet vonzó határozószókról már szó esett II. rész I. szakaszában a 84-től 88-ig terjedő §-okban. Ilyen a *k ö z e l*, amely / hová " kérdésre felelő külső helyhatározói raggal ellátott főnevet vonz, mint: a házunk *k ö z e l* van a' *D u n á h o z*, domus nostra prope Danubium est. A tábor *k ö z e l e b b* mosdittatik a' *v á r a s h o z*: castra propius urbem moventur. Kötelességemnek tartottam, hogy hadi seregem *l e g k ö z e l e b b* legyen az *e l l e n s é g h e z*: officium meum esse putavi, exercitum habere proxime hostem. Ugyanoda azt is beiktattuk, hogy a hasonló határozószók ugyanolyan módon szerkesztődnek, mint a hasonló főnevek, amelyekről a II. rész I. szakaszának a 118. §-ában esett szó. A tárgynak a neve tehát, amellyel valamit összevetünk, " hol " kérdésre felelő -n á l, -n é l külső helyhatározói raggal, míg a mértéknek a nevét, amely az összehasonlított dolgok különbségét jelöli -a l, -e l eszköz- illetve tárhhatározói raggal látandó el, mint: a' mi ker-tünk majd öt *ö l n y i v e l* *f e l l y e b b* fekszik az *u d v a r n á l*: hortus noster quinque fere orgyis altius jacet quam strius. Két *ó r á n á l* *t o v á b b* harcoltak: pugnatum amplius duabus horis. Senki téged *ö n n ö n* *m a g a d n á l* *s z i v e s e b b e n* nem szerethet: nemo te intimius diligere teipso potest. Ne hidd, hogy valaki *t ö b b e t* *k i n l ó d i k* *n á l a m n á l*: cave putes plus me quemquam oruciari. A *p l u s* és *m i - n u s* határozószókat *t ö b b* és *k e v e s e b b* határozatlan névmásokkal fordítjuk, mint: hatvan estendő,

vagy e n n é l i s t ő b b vagy, amint gyanitom: annos sexaginta natus es, aut plus es, ut conjicio. Őt e s z - t e n d ő n é l k e v e s e b b, hogy ösmerem: minus est quinquennio, ex quo eum noceo. A -n é l, -n é l " Hol " kérdésre felelő helyhatározói rag segítségével alkotott határozószók viszont öszehasonlító névszót vonsanak, mint: est kívánom tölled, hogy hozzám m e n n é l / vagy ahogy egyesek írják, minél / h a m a r a b b / lehet / egy könyviró küldessen: peto a te, quam celerrime / fieri potest / mihi librarius mittatur. Középfokot kívának az -a l, -e l eszközhatározói rag segítségével alkotott határozószók is, mint: nem csak a testenn kell segíteni, hanem az elmén és szívenn is s o k k a l i n - k á b b: nec vero corpori solum subveniendum, sed etiam menti atque animo multo magis. S o k k a l j o b b lenni, mint nem lenni: esse multo satius est, quam non esse. Határos a' rhotorral a' poéta, kí beözödgyében v a l a - m i v e l k ő t ő t t e b b: est finitimus oratori poéta, numeris adstrictior paullo. Majd asutém a' szélvés ököt ia v a l a m i v e l e r ő e e b b e n kezdette hányni: postea aliquanto ipso quoque tempestas vehementius jactare coepit. S e m m i v e l e m b o l d o g a b b Jupiter Epicúrusnál, kivéve, hogy örökkévaló: nihilo beatior Jupiter, quam Epicurus, demta aeternitae.

282. §. Az egyes különféle határozószóknak a szerkezetéről és jelentéséről az alábbiakat kell megjegyezni:

a./ Amit a s e m és a e szócakáról a 280. §.f/ pontjában mondottunk, est a s e m és n e -re vonatkozólag ugyanugy szem előtt kell tartani; a n e m ugyanis egyszerűen tagad, mint nem cselekszem; a n e ellenben, miként a latinban is, tilt, mint n e cselekedd.

b./ A n a p szó, amely majd az égitestet, majd a 24 órát jelöli, létrehoz utóbbi jelentésében néhány határozás kifejezést, mint: a z n a p érkeztem meg én is: eadem die adveni et ego. E l ő t t e v a l ó n a p, hogyan meghalt: pridie quam excessit e vita. U t á n n a v a l ó n a p, hogy tölletek elmentem: postridie, quam a vobis discessi. Ilyenkor e l ő t t e s u t á n n névutókkal kapcsolódik, mint: s z i n t a z o n n a p e l ő t t érkezett: pridie ejus diei venit. A z n a p u t á n n történt: postridie ejus diei accidit. A' m i n a p érkezni kezdtek: super disserere coeperunt.

c./ A z i g e n, n a g y o n és e g é a z e n erősítő / fokozó / határozószók latinul különféle képpen jutnak kifejezésre, mint: i g e n becsületes ember: homo cumprimis honestus. E s n a g y o n könnyű védekezés: haec perfectilis est defensio. F e l e t t e, vagy f e l e t t é b b, vagy n a g y o n, vagy i g e n kevesen: oppido pauci. A' m i h e k e m f e l e t t e gyermekesnek szokott látszani: quod mihi perquam puerile videri solet. Ilyenek még a sane, valde, imprimis, apprimo, admodum, vehementer is. E g é ~ s z e n más az én vélekedésem: longe alia mihi mens est. E g é s z e n máskép sült ki a' dolog, hogyan reméltem: longe aliter quam speraveram, res cecidit. Különben a longe k é s ő n -t is jelent, mint később azután következett: longe post subsequutus est.

d./ A m i k é p jelentő móddal, vagy a mondat értelmének megfelelően óhajtó móddal jár, mint: m i k é p fekszenek sokszor a' rejtakban a' legnagyobb elmék: ut saepe summa ingenia in occulto latent! Látode, m i k é p rontya a' rőst testet a' henyélés; m i k é p romlanak meg a' visek, ha csak nem mozognak: certis, ut ignavum corrumpant otia corpus;

ut copiant vitium, ni moveantur, aquae.

e./ Erdemes ezenkívül megjegyezni: te b i s o n y á r a, ha ezt cselszédted volna, hírednek jobban gondgyát viselted volna: nae tu si id facisses, melius famas tuae consuluisses. Na v a l ó b a n szerencsétlen ember vagyok: nae ego homo sum infelix. M e s s z e előre látni a' jövődököt: longe ante videre futura.

f./ Az ú g y használata változatos, mint: hát u g y bánaz te jó barátoddal? itane tu tractas amicum tuum? U g y sincs pénzed: pecuniam alioquin non habes. U g y kell neked: bene tibi / sic / accidit. U g y e? siccine? U g y mond: inquit.

g./ M e l l y, quam, ut. M e l l y hamis lelkű! ut falsus est animi! M e l l y csalják a' reménységek, melly hiúk a' gondolatok! quam fallaces sunt spes, quam inanes cogitationes! Névelővel névmássá válik, mint: Jugurtha hadi sereget készít, a' m e l l y nagyot csak lehet: Jugurtha, quam maximes potest, copias parat.

283. §. A latin határozószókat a magyarban nem mindig határozószókkal, hanem gyakran más mondatrészekkel adjuk vissza, vagy legalább is egészen másképpen szerkesztjük, miként az alábbi szabályokból is nyilvánvaló.

a./ A birtokos esetet vonzó latin határozószókat a magyarban melléknevekkel és alanyesettel fejezzük ki, mint Simonnak e l é g é k e s e s e n s z ó l l á s a volt: Simon habebat satia eloquentiae. Caesar azt mondá, hogy magának u n t i g e l e g e n d ő hatalmat és dicsőséget szerzett; Caesar dicebat, se potentiae, gloriaeque abunde adeptum. Ebben e l é g bőség, amabban pedig

k e v é s nyájasság volt: in hac satis erat copiae, in illa autem leporis parum. S o k / vagy s z á m t a - l a n / van olyan ember, a' kinek semmi dolga sincs: affatis est hominum, quibus negotii nihil est. S o k c s e l l e l l é t e z i k é l n i : nimis insidiarum adhibere videtur. Azoknak egyik része a' pompában, másik pedig a' harcban akart diszeskedni: eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt.

b./ A felsőfokból keletkezett latin határozószók a magyarban birtokos eset helyett alanyesettel állnak és k ö z ö t t vagy k ö z ü l l névutóval, mint: a' görög tudományokot v a l a m e n n y i N e m e s e k k ö - z ü l l l e g i n k á b b gyakorolta: maxime omnium Nobilium graecis literis studuit. Sokszor hallom, hogy ő majd-nek v a l a m e n n y i s z ó n o k o k / vagy o r a t o r o k / k ö z ö t t legékezebben beszél deákiul: saepissime audio, illum omnium fere oratorum latine loqui elegantissime.

c./ A latin birtokos esettel járó helyhatározószókat magyar határozatlan névmásokkal, vagy határozószókkal ugyan, de birtokos eset nélkül, fejezzük ki, mint: m i - c s o d a f ő l d ő n n vagyunk? ubi terrarum sumus? M i f é l e nemzetnél vagy egyszerűen, hol vagyunk? Ubi-nam gentium sumus? A' poeta azt keresi, a' m i s e h o l sincs. Poeta quærit, quo nusquam est gentium. Nes tudom, h o v a szaladgyak: quo nunc gentium aufugiam, nescio. V a l a m e l l y t a r t o m á n y b a , vagy v a l a h o v é k e l l k ö l t ő s n ű n k : aliquo terrarum nobis migrandum est. I t t a' s z o m s z é d s á g b a n e g y i f i ű t l á t t a m : v i d i q u e m d a m j u v e n e m hic viciniae. I d e a' s z o m s z é d s á g b a k ö l t ő s ö t t : huc viciniae commigravit. O l l y b ű s z k e s é g r e e m e l k e d e t t ,

hogy Tibériushoz követeket küldött, és hadakozással fenyegetőzött: huc arrogantiae venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, et bellum minaretur. A' római nép o l l y n a g y r a nevedett, vagy o l l y n a g y s á g r a jutott, hogy önnön erejétől felemésztetett: populus Romanus eo magnitudinis crevit, ut viribus suis conficeretur. A n n y i r a mentünk a kényességben, hogy tapodni sem akarunk egyébre, hanem csak gyöngyökre: eo deliciarum pervenimus ut nisi gemmas calcare nolimus. A k k o r a Persák nemzete ömeretlen volt: tunc vel tum temporis Persarum gens obscura erat.

d./ A részes esetet vonzó latin határozószókat vonatkozó névmás segítségével kell megoldani, mint: mit lehetne mondani, a' m i az észsel m e g e g g y e s z n e, vagy az észhez illene? quid convenienter rationi dici posset? Vagy névutóval, mint: alicui obviam ire: v a l a k i - n e k e l e j é b e menni.

e./ Az abhinc ablatívussal álló határozószó e l ő t t névutóval fejezhető ki, mint: annis abhinc quattuor: négy esztendő e l ő t t, vagy négy esztendővel e s z e l ő t t. Vagy birtokos raggal, mint: lisa decisa est annis abhinc quinque: ö t e s z t e n d é j e, hogy a pörnek vége szakadt.

f./ A középfokokhoz tapadó latin határozószók eszközhatározói raggal adhatók vissza, mint: pedibus longe melior Lycus: lábaira nézve s o k k a l jobb Lykus.

g./ A felsőfokkal álló -o végű latin határozószók a magyarban alapfokokhoz kapcsolódnak, mint: a' t i tekintetetek nekem f e l e t t e k e l l e m e t e s:

conspicuos vester mihi multo iucundissimus est. Vagy kö-
zépfokkal, mint: a n n á l r o a s s a b b poeta
vagyok, m e n n é l n a g y o b b pártfogója vagy te
mindnyájoknak: tanto pessimus ego poeta, quanto optimus
tu omnium patronus. Ugyanigy lesz a longe és facile hatá-
rozósszókkal, midőn felsőfokok elé kerülnek.

h./ Azok a latin melléknévek ellenben, amelyek álla-
potot vagy helyzetet jelölnek, és az igékhez névszói ál-
lított módjára alanyesetben kapcsolódnak, a magyarban
vagy az ugyanabból a melléknévből alkotott határozósszóval
adhatók vissza, vagy melléknévvél ugyan, de egy külön elé-
je tett / mint / kötőszóval, mint: nemo saltat ebrius:
senki sem tánczol rószan, vagy senki sem tánczol, m i n t
/ vagy m é g / rószan. Incede rectus! E g y e n e s é n
járj! Dormit supinus: h a n y a t t alszik. It cubitum
incoenatus: v a c s o r a n é l k ü l fekszik le. Va-
gyis a magyar nyelvben mindannyiszor megmarad a határozó-
szó, valahányszor a helyükön a latinban melléknévekre le-
lünk, mint: venit in senatum frequens: frequenter he-
lyett: a' tanácsba g y a k r a n jön. Tibi lubens / lu-
benter helyett / bene faxim: én teveled ö r ö m e s t
teszek jól.

284. §. Némely indulatszó mondattagról az alábbiakat
kell megjegyezni:

a./ A j a j részes esethez kapcsolódik, mint: jaj
n e k e m s z e g é n y n e k: hei misero mihi. Jaj a te
f e j e d n e k: vae capiti tuo.

b./ Az ó h alanyesethez járul, noha a latinban tárgy-
eset fordul elő, mint: ó h én szerencsétlen! o me infe-
licem! Az indulatszót gyakran m e l l y határozósszó

segítségével szerkesztetbe kell foglalni, mint: ó h
m e l l y v a k v o l t a m é n, hogy ezeket előre
nem láttam: o me coecum, qui haec ante non viderim.

c./ Az i m, i m e, i h o l, en, ecce alanyesetbe
illeszkedik, noha a latinban tárgyeset fordul elő, mint:
i h o l négy oltár! en quatuor aras. I h o l Davus!
Hem Davum tibi. Annál inkább így van ez, ha a latinban is
alanyeset áll, mint: mikor ezeket irtam, i m e Sebosus
/ jün /: cum haec maxime scriberem, ecce tibi Sebosus.

d./ A v a j h a és ó h h a óhajtó / feltételes /
módhoz kapcsolódnak, mint: v a j h a v i s s z a h o z n á
nekem Jupiter elmúltt esztendeimet! Ó mihi praeteritos
Revehat si Jupiter annos. V a j h a otthon v o l n é k:
utinam domi essem. Ó h h a én még egyszer ifiu l e -
h e t n é k: o si ego juvenescere possem.

e./ Az indulatszó módjára a beszédbe illesztett
k é r l e k latinul queso, obsecro, oro, amabo -val ad-
ható vissza, mint: szűnny meg már egyszer, k é r l e k,
enyelegni: jausjam, amabo, desine ludos facere.

f./ A d e i s z e n népies forma, és a d e h i -
s z e m -ből vonódott össze, mint: d e i s z e n! meg-
adod te ennek az árá: enim vero / szószerint / sed credo /
tu istud lues.

XXVI. f e j e s z t

A szórend

285. §. Az itt tárgyalt szerkesztési rend úgy helyezi el a mondat részeit, hogy azok a beszélő elméjében rendre megfogant ítéletet egyenértékűen adják vissza, és gondosan valamint könnyedén közölik a hallgató elméjével. Mint-hogy pedig bizonyos, hogy az ítéletet alkotó fogalmak különböző nyomatékkal bírnak, vagy, hogy, más szóval, egyes fogalmak az ítélet lényegére, mások pedig annak a kisebb-nagyobb jelentőségű körülményeire vonatkoznak: kétségsé-
sen vonható, hogy az ezeket a fogalmakat kifejező mondat-
részeknek is kisebb vagy nagyobb nyomatékkal kell rendel-
kezniük. Ebből az alapelvből magától ered a magyar mondat-
rendszerkesztésnek a következő főszabálya: hogy tudniil-
lik azt a mondatrészt kell az első helyre tenni, amely a
legnagyobb súllyal bír, a többieket pedig olyan rendben
kell elhelyezni, amint azok jelentősége egyre csökken. A
mondatnak szónoki, költői, körmondati, alakzati és bármely
más ehhez hasonló rendje a stílus különféle fajairól szóló
magasabb tan körébe vág.

286. §. Az alábbi példákból nyilvánvaló, hogy különböz-
ő mondatrészekben rejlik / fő- / hangsúly nyomaték:

a./ Az alanyesetnek van különleges nyomatéka / hang-
sulya / az alábbi mondatban: s a z Ó r o s z o k megverték
a' Törököket: Russai ceciderunt Turcas; vagy a z Ó r o -
s z o k a Törököket megverték: Russai Turcas ceciderunt.
Nő a magyarban az alanyeset sulya, ha saját igéjétől elvá-
lik a m e g igekötő és annak mögéje kerül, s a sort

Ugyan annak az igének a tárgya zárja, mint a *s O r o - s s o k* verték meg a' Törököket, amit a latinban egyenértékűen talán így adhatunk vissza: *Russi sunt / et non alii*, vagy *Russi ipsi sunt /, qui ceciderunt Turcas*. Végül, ha az alanyesetnek meg kell hagyni a különleges hangsúlyát, a tárgyiesetnek viszont növelni kell a nyomatékát, ugyan az a mondat ebben a rendben hangzanék: a *s O r o s s o k* a' Törököket verték meg, ami latinul ilyenképpen sdható vissza: Russi Turcas / et non alios, vagy Turcas ipsos / ceciderunt.

b./ A tárgyiesetnek van elsődleges sulya a következő mondatban: a' T ö r ö k ö k ö t megverték az Oroszok: Turcas profligarunt Russi, vagy hogy a tárgyieset sulya növekedjék: a' T ö r ö k ö k ö t verték meg az Oroszok: Turcas profligarunt Russi. Ha az alanyesetnek nagyobb suly biztosítandó, mint az igének, akkor így kell majd mondani: a Törököket a s O r o s s o k verték meg, vagy a Törököket a s O r o s s o k megverték: Turcas Russi profligarunt.

c./ Az igének tulajdonitunk különleges sulyt, ha a ugyan az a mondat a következő szórendben hangzik el: m e g v e r t é k a' Törököket az Oroszok; vagy ha az alanyesetnek nagyobb sulyt kell biztosítani, mint a tárgyiesetnek: megverték az O r o s s o k s' Törököket: profligarunt Turcas Russi.

d./ A körülményt jelölő főnév névutójával együtt különleges hangsúllyal bír ebben a mondatban: O c s s k o v m e l l e t t / vagy O c s s k o v n á l / megverték az Oroszok a' Törököket, vagy hogy ugyan az a főnév még nagyobb nyomatékot kapjon, O c s s k o v m e l l e t t :

verték meg az Oroszok a' Törökököt: prope Ocsakoviam profligarunt Russi Turcas.

a./ Magára a határozószóra, vagy a kötőszóra is eshetik a mondat különleges sulya, amint a következő példákból kitűnik: t e g n a p megverték, vagy hogy ugyan az a határozószó nagyobb nyomatékot kapjon: t e g n a p verték n e g az Oroszok a' Törökököt: heri profligarunt Russi Turcas. H a megverték az Oroszok a' Törökököt, békeség lesz: si / reapse / profligarunt Russi Turcas pax coalescet, ahol különleges suly a h a, si kötőszón van.

287. §. A magyar mondat szerkesztés rendjét rögzítő másik főszabály a mondat egyes részeire vonatkozik és tiltja az egy és ugyan azon fogalom kimondására szolgáló szavak egymástól való elválasztását. Ebből a mondattanban a saját helyükön bővebben kifejtett következő részszabályok származnak.

a./ A határozott névelőt mindig a főnév elé tesszük, amint ezt a munka II. részében az I. szakasz 3. §-ban mondtunk. Ugyanest kell az e g g y névelőről is megjegyezni, amelyet csupán erősítés kedvéért iktatnak olykor melléknév és főnév közé, mint ömöröm, d e r é k e g g y ember: novi eum; praeclarus homo est. Ebben az egy esetben mégis inkább határozatlan névmásnak, mint névelőnek tűnik. Hogy mikor kell határozott névelő elé mutató névmást tenni, mint a z t a z embert hidd ide: eum hominem accersere huc, az ki van fejtve a II. rész I. szakaszának az 5. §-ban.

b./ A melléknévként vett főnevek, miként a melléknevek is és a kapcsoló / kötő / névmások a főnevek elé kerülnek.

Lásd a II. rész I. szakasz 19. és 111.§-ait. Ugyan ilyen alapon elébe tesszük az erősítő határozószókat azoknak a melléknemeknek, vagy más határozószóknak, amelyeknek a jelentését erősítik. Vedd számba 282. §. o. pontot.

c./ Azt, hogy az eredeti névutók a főnevek után kerülnek, és hogy a névutós főnevekből is csak kevés helyezhető főneve elé, a II. rész I. szakaszának a IV. és V. fejezetében jelestük.

d./ A dativusból eredő genitivusnak a mondat szerkesztésbeli rendjét illetően tájékosódjál a II. rész I. szakaszának a 24. és 27. §. -siból.

e./ A nevek és személyes címek elhelyezésének a rendje bővebben van kifejtve a II. rész I. szakaszának a VI. fejezetében.

f./ Az igekötők vagy más, igékkel kapcsolatos határozószók is mindig azok elé kerülnek, ha csak a 285. §.-ban kifejtett főszabály szerint kisebb súllyal nem bírnak, mint igeik. De erről később lejjebb bővebben esik majd szó.

288. §. A kérdőmondat szórendjéről a következőket kell megjegyezni:

a./ Ha a kérdő mondat főhangsúly az ige-n van, azé lesz az első hely, és hozzá kiegészítésként " e " képző vagy inkább kérdő szócska csatolódik, mint: e l j ű n e holnap veled az atyád hozzá? Venietne cras tecum pater tuus ad me? Üsszetett jövő esetén az első helyet az igekötő foglalja el, amelyet " e " kérdőszócskával töltött fog segédige követ, úgy, hogy a főnévi igenes alakú főige a mondat végére vetődik, mint: e l f o g e holnap veled az atyád

hosszám jönni? Ha v a l a, v o l t, v o l n a segéd-
igefélék fordulnak elő, ezek megkapják ugyan az e betűt,
de a főige mögött maradnak, mint: e l j ö t t v o l -
t e az atyád azon napra, a' mellyre vártad? adveneratne
tuus genitor ea die, qua praestolaberis? E l j ö t t
v o l n a e az atyád a' lakodalomra, ha egészesen volt
volna? venissetne pater tuus ad convivium nuptiale, si
seger non fuisset?

b./ Ha a mondat v a n, est, vagy v a n n a k, sunt
igéje szókihagyással törlődik, akkor a mondatnak az a ré-
sze foglalja el az első helyet, amelynek a súlya a törlött
igéjéhez közeli, mint: j ó e a' papiros? charta estne
bona? vagy kérdőszóca nélkül j ó a' papiros? - M a -
g o s a k e / vagy m a g o s a k / a' tornyok? turres
suntne altae?

c./ A tagadva kérdő mondatban a n e m tagadószó az
első hely. Ha aztán ehhez a 285. §-ban ismertetett főssa-
bály alapján igét kell illeszteni, igekötője mögéje kerül,
mint: n e m j ö n e l / vagy n e m j ö n e e l /
holnap veled az atyád hozzám? és n e m e l j ö n :
non veniet tecum pater tuus ad me? F o g segédige jelen-
létében az igekötő a mondat végére hagyott főnévi igenév
elő járul, mint: n e m f o g / vagy n e m f o g -
e / holnap veled az atyád hozzám: e l j ö n n i? non
est cras pater tuus ad me venturus? Álszegédigék esetén ige-
kötő nélkül követi az ige a tagadó szócskát, aztán jön az
álszegédige " e " kérdőszóval vagy anélkül, és csak végül
az igekötő, mint: n e m j ö t t v o l t / vagy
v o l t e / e l az atyád azon napra, a' mellyre vártad?
non advenerat genitor tuus ea die, qua eum praestolaberis?
N e m j ö t t v o l n a / vagy v o l n a e / e l

az atyád a' lakodalomra, ha egészséges volt volna? venisset pater tuus ad convivium nuptiale, si sanus fuisset? Azoknak az állító mondatoknak, amelyekből v a n vagy v a n - n a k kihagyás révén elmaradnak, az élére kerül a n e m tagadóssó, ha csak más szórendváltozás szüksége fenn nem forog: n a m j ó / vagy j ó e / a' papiros? non est bona charta? N e m m a g o s a k / vagy m a g o s a k e / a' hegyek? non sunt alti montes?

d./ Kérdőmondatbeli főhangsúly nemcsak igére, hanem más mondatrészekre is eshetik. Az ilyen sullyal rendelkező mondatrészeknek a többi előtt van a helye, mint: h o l n a p jön el veled az atyád hozzám? és n e m e l j ö n: cras veniet tecum pater ad me? V e l e d jön el holnap az atyád hozzám? tecum veniet cras pater tuus ad me? A s a t y á d jön e l holnap veled hozzám? pater tuus veniet cras tecum ad me? H o s s á m jön e l holnap veled az atyád? ad me veniet cras tecum pater tuus?

e./ Az eddig felhozott példákban a kérdést jelölő " e " kitehető vagy elhagyható. Ellenben, ha a mondatban kérdő névmás vagy határosó fordul elő, feltétlen elmarad, mint: m i t vetettél ki az ablakom? és n e m k i v e t e t - t é l: quid ejecisti per fenestram? M i k é p tudtad est meg? és n e m m e g t u d t a d: qua ratione rescivisti tu istud? Ugyanez lesz a helyzet a ceodálkozást vagy valamely más indulatot jelölő kérdésekben, mint: m i t? a' te bátyád halt volna meg? és n e m a' t e bátyád meghalt volna? quid? frater tuus esset mortuus? És te est tagadod? et tu hoc negas? Végül ugyanigy van az álkérdésekben, mint: meg akarnak támadni? V é d e m magamot, ha meg akarnak támadni helyett: adgredi me volunt? defendam me, ahelyett, hogy: si me adgredi volunt, defendam me.

289. §. A válaszolás módjairól a következőket kell megjegyezni:

a./ Majdnem mindig assal a mondatrészessel kell válaszolni, amely a kérdőmondatban főhangsúlyos, amint az alábbi példákból nyilvánvaló.

E l j ű n e holnap veled az atyád hozzám? Venietne cras tecum pater tuus ad me? Válasszolg állítólag: **e l j ű n**, vagy a pusztá igekötővel **e l: veniet**. Tagadó válaszban az igekötő elmarad: **n e m j ű n: non veniet**; vagy csupán a **n e m** tagadószócska használatos.

E l f o g e holnap veled az atyád hozzám **j ű n - n i?** Válasszolg: **E l f o g**, vagy **e l**. Tagadólag: **nem fog v a g y** nem. Jelentése azonos az előző szerkezetével.

E l j ű t t v o l t e az atyád azon napra, a' melyre vártad? Aŕveneratne tuus genitor ea die, qua eum praestolabaris? Válassz: **E l j ű t t v o l t**, vagy **e l j ű t t**, vagy **e l**. Tagadólag: **n e m j ű t t v o l t e l** vagy **n e m j ű t t**, vagy **n e m**.

E l j ű t t v o l n a e az atyád a' lakodalomra, ha egészséges volt volna? venissetne pater tuus ad convivium nuptiale, si sanus fuisset? Válassz: **E l j ű t t v o l n a**, vagy **e l: venisset**. Tagadólag: **n e m j ű t t v o l n a**, vagy **n e m: non venisset**.

J ó e a' papiros? charta estne bona? Válassz: **J ó: bona**, amely helyett a latin est igével válaszol. Tagadólag: **nem j ó: non bona, non est** helyett.

M a g o s a k e a' tornyok? turre suntne altae? Válassz: **M a g o s a k: sunt**. Tagadólag: **n e m m a g o s a k: non sunt**.

N e m j ű n e l holnap veled az atyád hozzám?
Non veniet cras tecum pater tuus ad me. Válassz: N e m
j ű n Állító válasza a tagadva kérdésre rendszerint
olyan, hogy a d e ellentétes kötőszó előzi meg a választ,
mint itt: d e e l j ű n : imo veniet.

N e m f o g holnap veled az atyád hozzám eljönni?
Non est cras tecum pater tuus ad me venturus? Válassz:
N e m f o g: non. Állítólag: d e e l f o g: imo
est venturus.

N e m j ű t t v o l t e l az atyád azon napra,
a' melyre vártad? Non advenerat genitor tuus ea die, qua
sum praestolabaris? Válassz: N e m j ű t t v o l t,
v a g y n e m: non advenerat. Állítóan: d e e l j ű t t
v o l t: imo advenerat.

N e m j ű t t v o l n a e l az atyád a lakodalomra,
ha egészséges volt volna? Non venisset pater tuus
ad convivium, nuptiale, si sanus fuisset? Válassz: N e m
j ű t t v o l n a, v a g y n e m: non venisset. Állítóan:
d e e l j ű t t v o l n a: imo venisset.

Nem jó a papíros? melyet neked vettem? Non est bona
charta, quam tibi emi? Válassz: N e m j ó: non est.
Állító: d e j ó: imo bona est.

N e m m a g o s a k azon tartományban a' hegyek?
Non sunt alti in illis terris montes? Válassz: N e m m a
g o s a k: non sunt. Állító: d e m a g o s a k: imo
alti sunt.

H o l n a p jön el veled az atyád hozzám? Cras veniet
tecum pater tuus ad me? Válassz: H o l n a p: cras. Tagadó:

Nem, non; vagy nem holnap, hanem holnap után: non cras, sed postcras.

Veled jön el holnap az atyád hozzám? Tecum veniet cras pater tuus ad me? Válassz: Velem: necum. Tagadó: nem, non; vagy nem velem, hanem az öcsém mel: non necum, sed cum fratre meo.

Az atyád jön el holnap veled hozzám? Pater tuus veniet cras tecum ad me? Válassz: Az atyám: pater meus. Tagadó: nem az atyám, hanem az anyám: non pater meus sed mater mea.

Hozzád jön el veled holnap az atyád? Ad me veniet tecum cras pater tuus? Válassz: Hozzád; ad te. Tagadólag, nem hozzád, hanem a' sógorodhoz: non ad te, sed ad affinem tuum.

b./ Ha kérdésés lényege főnévre irányul, főszabály az, hogy ugyanazzal az esettel, vagy határozós raggal essék a válasz, mint: mellyik mesternél tanultál? Válassz: Plátónál. Cui praeceptoris dedisti operam? Válassz: Platoni. Kit tartasz a' szónokok' / az orátorok' / fejedelmének?. Válassz: Demoatheneset, Quem existimas fuisse principem oratorum? Válassz: Demosthenem. Micsoda betegségtől gátoltattál meg? Válassz: Egy állandó hideg leléstől. Quo morbo fuisti impeditus? Válassz: Assidua febris.

c./ Ha a kérdés "é" képzővel történik, a válasz is ugyanazzal, mint: kié a' beszéd? Válassz: Ciceróé. Cujus est haec oratio? Válassz: Ciceronis. Ha a kérdés olyan birtokoszerű datívussal történik, amelyhez egy másik harmadik személyű birtokraggal ellátott főnév kapcsolódik,

olyan "é" képséssel jön majd a válasz, amelyhez a főnév kívánt esete járul. Igy: k i n e k a' b e s z é d g y e es? Válassz: Ciceróé, amikor is a b e s z é d g y e alanyesetben áll. Ellenben: k i n e k a' s z o l g á j á t hordad el magaddal? Válassz: Pamphilusét, tárgyeesetben, minthogy s z o l g á j á t tárgyeeset: cujus puerum adduxisti? V.: Pamphili, tudniillik f i á t. Valahányszor ezekre és ezekhez hasonló kérdésekre első vagy második személy a kívánt válasz, a s e n y i m, a' t i e d önálló birtokos névmások használatosak, mint: K i é s' b e s z é d? vagy k i n e k a' b e s z é d g y e es? V.: a' t i é d, tua, tudniillik oratio. K i n e k a' s z o l g á j á t hordad el magaddal? V.: a' m i é n k e t: nostrum, tudniillik puerum.

d./ Ha a kérdés sullyal az igére irányul, a körülmények szerint kell változtatni vagy megtartani a személyt, mint: i r t á l e már? V.: I r t a m. Scripsisti jam? V.: Scripsi. Nem mondtam, hogy es megtörténik? V.: Monddottad. An non dixi hoc futurum? V.: dixisti. Mit csinálnak? V.: Játsoznak, Quid agitur? V.: Luditur.

e./ Ha a kérdések kérdőnévmások vagy kérdő határozók révén jönnek létre, az adandó válaszok vagy teljes mondatok, vagy részletes magyarázatok lesznek a körülmények szerint. Igy erre a kérdésre: m i t vetettél ki az ablakom? Quid eiecisti per fenestram? meg kell nevezni a k i d o b o t t t á r g y a k a t. A m i k o r mentél haza? Quando iuisti domum? - kérdésre, megmondjuk e cselekvés i d ő p o n t j á t. M i k é p tudad est meg? quomodo tu istud rescivisti? megmagyarássuk a dolog ismerteté válasának a módját, stb. Tekintsd még át újra mindast, amit a II. rész I. szakasza 150. §-ának a b. és c. pontjaiban valamint a 163. §. b. pontjában monddtunk.

290. §. Az igekötőknek az igéktől való elválasztására vonatkozóan a következő szabályokat kell megjegyezni:

a./ Bármely igekötő elválasztható igéjétől, és mint-hogy a közvetlenül az igékre vonatkozó határozószócskák, az ezekkel összetettek kivételével maguk is igekötőknek tekinthetők, következésképp azok is ugyanazoknak a szórendi szabályoknak vannak alávetve, mint tulajdonképpen vett igekötők. Lásd a II. rész I. szakaszának a 84. §-át.

b./ Az állító mondatban az igekötő vagy az ígész tartozó határozó szócska, közvetlenül ígéje elé kerül, mint az á t igekötő az á t m e n e t a' tengerem, traje-cit mare -ben; vagy a l a s s a n és t o v á b b határozószók a l a s s a n járj, t o v á b b éres: festina lente szó-lás-mondásban.

1. K i v é t e l: Ha az ige súlya nagyobb az igekötő vagy a határozószócskájánál, akkor ez annak, sőt a v a - l a, v o l t, v o l n a, l e g y e n álagédigéinek is mögéje kerül, mint: a' tengerem ment á t: mare traje-cit. Tűzet hagyítottak volt b e a' városba: ignem in urbem injecerant. Ha későbbben tudtam volna m e g: si tardius re scivissem. Ha korábban akarsz oda érnél, ne mul-lasá m i n d e n ű t t: si eo maturis pervenire vis, noli ubique moras trahere. Ő el nem indult volt k o r á b - b a n, mint én: ille maturius, quam ego, non moverat.

2. K i v é t e l: Ha az " i s " kötőszócska az ige-kötőhöz tartozik, akkor ez utóbbi valamint az ige köze ke-rül, mint: m e g i s verte, k i i s tesztította: et verberavit eum, et ejecit. T e g n a p i s feküdt, m a i s fekszik: et heri jacuit, et hodie jacet.

3. **K i v é t e l:** A **f o g.** segédige az igekötő és a főige közé illeszkedik be, mint: **m e g** fogod látni. Ugyan az következik be néhány segédigével, mint: **e l** kezdett szállani: *avolare coepit*. **K i** szokott a' falura járni: *rus petere averit*. **V i s s z a** kell híni: *revocandus est*. **E l** hagyta magát csábítani: *seduci se sivit*. **M e g** akarták fogni: *capere eum voluerunt*. Tájékozódjál még a 234. §. a/ pontjának 5. bekezdésében.

c./ A tagadó mondatban **n e m** vagy **s e m** illetve bármely más tagadószócska közvetlenül az ige elé kerül, ennek az igekötője pedig, mondatbeli súlyának megfelelően, vagy a tagadószócska elé, vagy az ige mögé helyezkedik, mint: **k i** nem állhatam a, füstöt, vagy **n e m** állhatam **k i** a' füstöt: *fumum perferre non potui*. Én ugyan est soha **k i** **n e m** tudtam volna gondolni: *equidem istud comminaci nunquam potuissem*. Én ugyan est soha **s e m** gondoltam volna **k i**: *equidem istud commentus nunquam fuissam*. **E l** **n e m** fogom mulatni: *non negligam*. Ha az igekötőt mégis a tagadószócska mögé kellene tenni, akkor a **f o g** segédige és a főige közé kell illeszteni, vagy a saját igéje elé kell kapcsolni, mint: **n e m** fogom elmulatni.

d./ A kérdőmondatban az igekötőnek az igéjétől való elválasztása megközelítően az előző két szabály szerint történik, mint: **á t** menté a' tengerem? *trajecitne mare?* A' tengerem ment **á t**? *mare trajecit?* **K i** nem állhatod a' füstöt? vagy nem állhatod **k i** a' füstöt? *non potes perferre fumum?* A' füstöt **s e m** állhatod **k i**? *nec fumum potes perferre?* **K l** nem fogod mulatni? vagy még nem fogod **e l** mulatni? *non negliges?*

e./ A parancsoló és tiltó mondatban az ige mögé esik az igekötő, mint: húzd **f e l** az órát: *adtrahe horologium*. Megszóllította a' gyermekeket, hogy eresszék **e l** a'

kutyát: adlocutus est pueros, ut canem di mittant. Ha azonban a főhangsúly az igekötőn van, meg kell előznie az igét, mint: m e g á l l j! siste! M e g a d d holnapig pénzemet: resolve usque ad crastinum pecuniam meam. E l menny oda, mibelyt lehet: perge illuc, utprimum potes. A tiltásokban a n e és s e tagadószócok az igekötő és az ige közé esnek, mint: m e g n e mond másnak: alteri dicere noli.

f./ Amikor a " v a " " v e " -s határozói igenév sum / vagyok / alanyjelölő igével található együtt, a határozói igenév igekötője eléje kerül az alanyjelölő igeinek, mint: e l v o l t m e r ü l v e munkájába: immersus fuit labori suo. De ha a főhangsúly mégis az ige-n van, akkor az igekötőt mögéje kell tenni, az alanyt jelölő igét utalván a végére, mint: i r v a ugyan a' levél m e g volna: literas quidem jam scriptae essent. Vedd tekintetbe még a 242. §. b. és c. valamint a 244. §. 3. bekezdését.

XXVII. fejezet

Azoknak a dolgoknak rövid összefoglalása, amelyek a magyar nyelv ápolásának, tisztaságának és választékoságának ártanak.

290. §. Ha indulatoktól és előítéletektől mentes elmével vesszük számba a magyar nyelv mai helyzetét, akkor nem lehet kétségünk afelől, hogy a szókincsét és nyelvtanát egyaránt nyomorító sűrűsávar főképpen, csaknem egyes-egyedül onnan ered, hogy a nyelvészek, vagy más írók egy része is azon fáradozása közben, hogy ezt a nyelvet szabályokba fog-

lalja, kiművelje, és a tökéletesség, vagy ami ezzel azonos, a tisztaság, áttekinthetőség, valamint választékosság csúcspontjára emelje, vagy semmiféle, vagy nagyon önkényes és végnélküli vitákra ürügyet nyújtó alapelveket tűz ki maga elé, ezek fényében remélvén munkájával a kívánt célra jutni. Bismont alig lát ma napvilágot egy - egy anyanyelvünkön írott könyv, amelyben a szerző, noha egészen más célt tűzött ki maga elé, legalább helyenként, és mintegy más dologról tárgyalva, meg ne kockáztatna olyan helyesírási, szótani és mondattani észrevételeket, amelyek, alaposabb vizsgálat esetén, valami gyenge feltételezésére épülteknek, sőt a leggyakrabban teljesen önkényeseknek bizonyulnak. Ugyanis a filológiai, valamely nyelv kiművelésére végzett munkát, amelynek az elvégzésére egy emberi élet se elegendő, oly könnyűnek tartják, hogy ezt a munkát alig nevérről ismerő egyén úgy hiszi, hogy már mindent megtett, ha nyelvvelésre vonatkozó egy-két észrevételét melleleg előtárja, mit se törődve azal, hogy vajjon az általa előadottak, a nyelvészeti könyvekben kritikusan alkalmazott alapokra támaszkodnak-e. Innen van végül is, hogy a többi írók, akik egyéb tárgyú könyveket fordítani, vagy magyarul írni vágyanak, látván a nyelvtudósok, vagy műveiket filológiai jegyzetekkel teletűsdelő szántalan és súlyos nézeteltérését, végül is bizonytalan vagy vaktában választott helyesírást alkalmaznak, képzésére és ragozására vonatkozó szótani szabályokat hagynak figyelmen kívül, és sajátos nyelvjárási fordulatokat, talán a honi mondattan lényegét, lebecsülik, és idegen nyelvek mintegy sajátos fordulatainak messze mögé helyezik.

292. §. Vannak persze olyanok, akiknek a véleménye szerint a magyar nyelv ápolását, megtisztítását, választékosságát tételét a régiek könyvei alapján kell végezni, elfeled-

vén azt a nagy igazságot, amely bármely nyelv szabályokba foglalásának példáján igazolódott: mely szerint a nyelvélvölés csak idővel és fokozatosan juthat el a kívánt csúcra, és nagyon helytelenül cselekszik az, aki a filológiai tisztaságot, vagy a nyelv választékoságát annak gyermek- vagy ifjúkorában igyekszik keresni. Mások véleménye szerint ezt vagy azt a dialektust, ennek vagy annak a tájnak a szokásait, nyelvi fordulatait, kiejtési módját, sőt még nyilvánvaló tévedéseit is a tiszta és választékos beszéd mértékéül kell elfogadni. Mintha csak egy vagy más dialektusnak, egy vagy más táj, szokásának több joga volna az egész nemzet nyelvét illetően, mint az általános hasonlatosságnak, amely az ugyanabba az osztályba tartozó többi szavakban mindig szembeeszkő, és amely a nyelvészokást az egész nemzet számára szentesíti. Továbbá, ha a dialektusok ne rendelkeznek akkora tekintéllyel, hogy az analógiát megdöntsék, mit tartunk azokról a szerzőkről, akik jogot formálnak maguknak a hasonlatosság, a szószármaztatás és a jóhangzás általánosan elfogadott törvényeinek tetszés szerinti megsértésére. Vannak végül főként a mai írók között igen sokan olyanok, akik szerint a honi nyelvet is alá kell vetni a latin nyelv szabályainak, miközben a többiek versenyt fáradoznak azon, hogy ne csupán a sajátos nyelvi fordulatokat, hanem magát a szóösszetételét, vagy az újak alkotását / képzését / idegen nyelvek, mégpedig a német, francia, angol, sáláv, s végül a héber vonásaihoz idomítsák, összerakva a külföldi művekben csillogó szellemi műveltséget, a nyelv műveltséggel, pedig az előbbi az egész emberi nem közös birtoka lehet, míg a nyelvek pedig azoknak a sajátosságoknak a körébe tartoznak, amelyek egy nemzet honi jellegét kitéljesítik.

293. §. A törekvések és vélekedések / vélemények / e különbözőségeiből eredő, és az anyanyelvi műveltséget rendkívül hátráltató bajt csak úgy lehet biztosan leküzdeni, ha, miként A z ó é s ú j M a g y a r o. könyvecské szerzője is javasolja / 11-12. lap /, a nyilvános iskolákban lerakják a filológia biztos és vitathatatlan alapjait, s azok fényében feltárt és rögzített magyar helyesírási, szótani és mondattani szabályokat oktatják az ifjúságnak. Ha egyszer ez az iskolanyelv általánosan elfogadottá vált, akkor bármely író feláldozza ugyan - ha akarja - írásbeli szabadságának valamelyes olyan részét, amelyre pontosan ugyanazon az alapon formált jogot magának, mint mások: de egyszerűen mind igen sokat tesz a filológusok és nyelvtudósok, szóval az összes többi írók minél hamarosabb egységéért, amely nélkül elképzelhetetlen anyanyelvi műveltség. Tekintsük meg addig egy kicsit a középkori német könyveket: mennyire hamisak a helyesírási hibáktól, valamint a latin vagy franciából vett nyelvi fordulatoktól? Most viszont ennek a nagy, és oly sok, szinte egyenként más és más dialektust beszélő népből egyesített nemzetnek azokat a könyveit, amelyek a nagyíró Adelung által feltárt filológiai alapelvek szerint készültek, a többi dialektus összes követői könnyen megértik, és maguk a külföldiek is élvezettel olvassák és becsülik. Ilyen nagy szerepe lehet az írók egységének a nyelvkultúra gyorsabb megvalósításában. Az Analyticae elején kifejtett és annak további folyamán elszórt alapelvek, ha egyszer jóváhagyattak a megítélésükre illetékes bírók által, ugyanilyen egységet képesek majd kikovácsolni az írók között, ha nem csak a reményem.

294. §. Az anyanyelv kiművelésének különleges akadályai közé érdemes számítani a helyesírásbeli korlátlan szabadságot, hogy szabadságot ne mondják. Az egyik a hangyoma-

tékbeli változást teljesen ugyanazokkal a betűkkel fejezi ki, amelyeknek hangformái az élő beszédben valóban használatosak, mint: h o n n y a, t a n ú l l y a, a h o n, patria, t a n u l, discit-ből: a másik pedig ezt a szabatos helyesírást íráserővidítésnek, vagy kétes alapokra helyezett feltételeznek bélyegni, és a hangnyomstékbeli változást j betűvel kívánja visszaadni; ennek aztán változó, és a külföldiek által eleve nehezen megtanulható kiejtési hangértékeket tulajdonít, tudniillik n y-et: az n után l j-et az l-után stb, mint: h o n j a, t a n ú l j a, amiket az egyszerű helyesírás még kellően írni se képes. Ha ugyanis tanúl-ja-t írna, a -ja szótag úgy hangzik majd, mint: az i r j a -ban, ami a magyar kiejtéstől elütő. A j betű feladatának jelzésére tehát vagy így kellene írni: tanú-lja, vagy így: tanúlj, amelyek mindegyike szembenáll az egészenleges helyesírás szabályaival. A kiejtés tisztaságára mért ilyen csapással még meg se elégedve, az újabbak j betűjükkel már az l y, n y, t y, és g y szótagbeli betűket is helyettesítik, és közép e -w m e l l y helyett mely-t, qui, quae, quod; h e l y helyett hej -t, locus, f o l y i k helyett f o j i k -ot, fluít; h ó l y a g helyett h ó j a g -ot, vesica; a t y a helyett a t j á -t, pater; h a g g y u k helyett h a n g j u k -ot, minimus, a h á g y, sinit-ből. Ez még a kétértelműség igen nyilvánvaló veszélyével is jár, mint f o j t a t, suffocari curat, f o l y t a t, continuat helyett; t o j j a, ovum ponit t o l l y a helyett, trudit. Előfordul están gyakori ékezet a középsnek ejtendő e magánhangzón, mint: b e m é n e b e m e n e helyett, intrebat; i g a z é? i g a z e estne verum? helyett. Ami ugyanugy a világosság rovására is történhetik, mint: v é r, sanguis, v e r, percuit helyett;

v á t, peccat, v o t, proicit, vagy geminat helyett. Vannak olyanok, akik más magánhangsókra is raknak indokolatlanul ékeszetet, mint: m o n d á n d, m o n d a n d, diceit helyett, m i n d n y á j á n, m i n d n y á j a n, omnes helyett, aminek hibás volta első tekintetre kitűnik a h á n y s n, quot? s o k a n, multi és sok más hasonlóból. Végül külön figyelmet érdemel itt az is, hogy egyesek szerint a rendszeren főnevekben használatos hangnyomatékbeli változást a magyar nyelvből teljesen ki kell küszöbölni, minthogy szántalan szó meg van ennek híján. Ha ugyanis l á b a, pes ejus-t a s z t a l a, mensa ejus-t mondunk, az ő megítélésük szerint bátran mondhatjuk: h a b a, h a b j a, fluctus ejus, p a p a, p a p j a, Sacerdos ejus helyett. Alig nyomatnak ugyanis egyes írók egy-két lapocakát ki, rögvest olyan diktátori hatalommal is vélnék rendelkezni, amellyel az egész nemzet tulajdonát képező nyelvet, amelyet mint: a magyarság legexcentebb oltalmát tisztalalben volnának kötelesek tartani, tetszésük szerint hamisíthatják és agyrémsiknek szolgáltathatják ki.

295. §. A jobbfejta írók is, miközben a mások könyveiből átvett helyesirásai, szóteni vagy mondattani hibáikat védelmezni próbálják, szívesen mondogatják, hogy annyira érvényre jutott már az írónál. Megéri hát a fáradságot egy kicsit vizsgálgatni, hogy olyan értékes-e az írók tekintélye, hogy valami páratlan szabálytalanság pártolása ellenére is fölsőtte álljon a filológia által kritikailag rögsített alapelveknek. A filológia ugyanis az anyanyelvet illető teljes hatalmat általában az egész nemzetnek és nem csupán bizonyos egréneinek biztosítja. Továbbá a nemzetnek eredetétől fogva hallgatólagos egyetértése parancsolta mindig, és parancsolja ma is, hogy hasonló szavak hasonló módon képződjenek, változzanak és tevődjenek össze: amit

analógia-törvénynek nevezünk. Ugyan ez az általános nemzeti egyetértés kivett az általános szabály alól néhány szót, amelyeknek rendellenes jellegében senki se kételkedik. Ilyen a k ő, lapis, k ő v e k lapides többese; vagy az e s z í k, comeōit s z betűjének az egész parancsoló módban g y -re való változása, mint: e g y é l: come-de. Kérdem hát, hogy vajon maguknak a régi kor íróinak valamely páratlan nyelvi rendhagyóságát baráttian elfogadó mai íróknak több sulya legyen-e azok előtt, akik a nyelvet rendbe, kiművelni és az iskolai ifjúság számára a legtömörebb és legvilágosabb módszerrel előadni törekszenek / kifejteni /, mint annak az egész népnek a példája, amely az analógia magától kialakult iratlan és igen régi törvényével az összes egyedi csoportok rendhagyóságait elítéli? Az íróknak, bármilyen nagy a számuk, és bármilyen nagy is a tekintélyük, az általános törvényhez alkalmazkodniuk, és azon túlnézniük illik, míg csak az anyanyelv az élők közé számít. A latin klasszikusokra - az Analytica-elején már mondtuk - egészen más tekintettel kell néznünk. A mi mai íróinknak meg kell elégedniük annyi szabadsággal, amennyit az egész nemzet bármely dialektusnak juttat az analógia, etimológia, eufónia, vagy a mondatban általános szabályától való időnkénti eltérésre. Az egész nemzetnek ez egyetnemértését figyelmen kívül hagyni, és az adott szabadságot arra fordítani, hogy egy dialektus rendhagyóságát a nemzet minden polgárával elfogadtassák, vagy hogy azok bármely, még nyelvjárási gyakorlattal se meg nem szentelt elszállományra polgárjogot kapjon, szentelenség-re, ha nem egyenest joggal való viselkedésre emlékeztet. Ismétlem, amit az Analytica-elején mondtam, hogy szabad a dialektusoknak, hogy a saját különleges rendhagyóságaikkal éljenek; hogy szabad az íróknak is azok alkalmazása:

ámde a művelt, tiszta és a tudományos nyelvben inkább az analógia általános törvényét kell követni, de különösen a nyilvános iskolákban arra kell törekedni, hogy a részleges rendhagyóságok az általános szabályokhoz térjenek vissza. Mint ismeretes, voltak az angoloknak, franciáknak, németeknek és olaszoknak is olyan íróik, akik, mikösben az anyanyelvük kiműveléséről volt szó, könyveikben a legkülönbözőbb helyesírásai, szótagi és mondattani utat járták: de mihelyt a köztelintély, az egész nemzet nevében rögsítette a nyelvtani és mondattani törvényeket, félretéve korábbi nyelvi nézetkülönbségeiket, egyesült erővel gyürköztek a szellemi műveltség anyanyelveiken való terjesztéséhez.

296. §. Abogy helyteleniten az ű és U magánhangzók tárgyában azoknak fölszleges fitogtatását, ugyanugy távol állók azoknak a véleményétől, akik azokat a magyar nyelvből teljesen kiküszöbölöni valóknak tartják. Már rég kimutattam és a *M i a' poézis? és k i a z i g a z Poéta?* c. művecakémben, hogy az ebben az *Analyticus*-ben *k ű s é p n e k* jelölt e hang leginkább a ű -ből eredt, anélkül, hogy certottam volna azoknak a véleményét, akik - a dunántúli nyelvjárás példájára - mindenütt érvényesíteni valóknak tartják az ű hangokat. De viszont histosan és kétségtelenül észrevehető, hogy az ű és U hangok a magyar nyelv különleges sajátosságai közé tartoznak, és hogy azok a mi számunkra a többi magánhangzókhoz hasonlóan eszentnek kell legyenek. A szóképsésekben, miként az *Analyticus* folyamán láttuk, sajátos jóhangzási szabályok érvényesülnek. Senki se mondana ugyanis *f ű s t e l e g*-et, *f ű s t ű l ű g*,

fumat; ó r e l e k -st, ó r ö l ö k, molo; ú z e k, ú z e m, ú z e d -et, ú z ö k, ú z ö d helyett, ami az ú z, persequitur -ból van. Ehhez járul még, hogy igen sok esetben a szó szilárd jelentése az ö hangtól függ; más ugyanis t ú z e k, ignes, és ismét más t ú - z ö k, ignis eorum jelentése. A német, amely az ö és ú magánhangzóit e és i hangokkal helyettesítette, tártott szájjal ejt mindent; mi ellenben az ö és ú hangok céljából kerekített szájjal szólunk, amint mondják. Egészen más kérdés, az, hogy vajon az ö, ú magánhangzók a magyar nyelv díszel-e, és hogy azokban a szótövekben, amelyekben egyik vagy másik nyelvjárás szokot e, i -vel helyettesítette, meg kell-e őrizni őket? Az Analízis elején ki van mondva, hogy ezek a többi magánhangzókkal vegyített, félhangszerűen / színezett / hangok. Itt ezt a dolgot alaposabban megvizsgálunk. A magyar magánhangzók olyan elhelyezése ugyanis, hogy a mélyeket magasabb övezetek kövessék természetes rendben, a kromatikushoz hasonló zenei hangsort / skálát / hoz létre:

ú, u, ó, o, ö, ő, ű, ü, a, á, e, é, s, é, i, í

Ezek a magánhangzók tehát csaknem ugyanannyi félhang, vagy legalább zenei szakasz jellegével bírnak. Ismeretes továbbá a Zeneesztétikából, hogy a kromatikus hangok e művészet különleges díszel közé tartoznak, és hogy azok a hangszerek, amelyek félhangok híján vannak, annyira tökéletleneknek számítanak, hogy semmiképpen se alkalmazhatók az olyan fennköltebb stílusban szerzett művekben, amelyekben a diszsonanciák erőteljes feloldásai érvényesülnek, vagy gyakoriak a főhangok kvintjeikbe, vagy bizonyos más hangokba, de főként a duroknak mollokba, illetve fordítva törtéző hirtelen átmenetei. Egyébként, hogy a dolgot még nyil-

vánvalóbbá tegyen, bírálja el maga az olvasó, hogy vajon az itt ō és ű nélkül alább közölt rövid szövegben megtalálható-e a hangoknak az a kedves és természetes harmóniája, amely a magyar nyelvnek annyira sajátja, hogy annak veleszületett jellegét alkotja.

Vulkánus' legényei a' mihelybe bémenván, levévék a' szögekről imegeiket, és tüzet gyújtottak. Füstölgett már a' mihely kirtője, erősen verték az ilén pérélyekkel a' vasat, mikor a' földművesek ekreikkel a' mezőkre indúltak.

Sokkal kellemesebben, és valóban magyarosan hangzik ez a szöveg az ō és ű magánhangzók jogaikba való visszaillesztésével:

Vulkánus' legényei a' mihelybe bémenván, levévék a' szögekről imegeiket, és tüzet gyújtottak. Füstölgett már a' mihely' kirtője, erősen verték az űlőnn pőrőlyökkel a' vasat, amikor a' földművesek ekreikkel a' mezőkre indúltak.

297. §. A helyesírás kérdésekbeli korlátlan szabadságnak legbizonyosabb következménye az, hogy a magyar könyveket nem olvassák, mivel folyékonyan és az olvasókat olvasásra csábító élvezettel nem olvashatók. Csaknem valamennyi író más helyesírást alkalmaz, és csak kevés követőre akad. A többiek tehát, miközben a könyvét olvasni vágyának majdnem bármelyik szaván megbotránkoznak; és az írás tárgyára irányuló figyelmüket folyton szavarja, gyöngíti, és végül ki is oltja. Megzavart figyelemmel pedig lehetetlen valamit élvezettel olvasni. Ezért vonják meg a tehetősebbek is a magyar könyvek kiadására szükséges támogatásukat. Az oly sok és oly nagy számukra ismeretlen helyes-

írási variációktól elrettentve, és a mondottak igazi értelmétől is eltérítve, de különösképpen az álfilológiai vitáktól és jegyzetecskéktől unalomba kergetve, végül is belefáradnak, és inkább külföldiek olvasásához fordulnak. Legyen ellenben a helyesírás az összes magyar könyvekben olyan egységes, amelyet a magyarok az iskolákban megtanultak, és gyermekkoruktól gyakoroltak, tündöklően azokban a szótani tisztaság és a mondattani áttekinthetőség, valamint választékos stílus, egyetlen magyar se lesz bizonyára, aki azokat élvezettel ne olvasná és kiadásukat erejéhez képest ne támogatná. Láthatólag idavonatkozik A z ó é s ú j M a g y a r c. könyvecske előszavának IV. és V. lapjára illesztett azon észrevétel, hogy az olvasók hiánya nem az anyanyelv lebecsüléséből ered, hanem annak okát magukban az írókban kell keresni.

298. §. Haszontalan új szavak alkotása, elsősorban ha a magyar szóalkotás szabályainak az ellenére történik, az anyanyelv kiművelésének mai új akadálya. Egyesek az egész magyar nemzet által régen elfogadott / jövevény / szavakat olyan újakkal kívánják pótolni, amelyeknek senki se képes pontosan ugyanast az értelmet tulajdonítani; vagy akkora vakmerőségre vetemednek, hogy önkényesen kitalált, és az egész nemzet előtt ismeretlen új töveket magyarokként próbálnak eladni, mivel szeretnék azokat megmagyarosítani. Egy másik idegen szavakat alkalmaz ott, ahol magyarokat lehetne és kellene használni. Ismét másik ősi használatlalt megszentelt és mindenütt elevenen élő szavakat más, helytelenül alkotott szavakkal helyettesített. Ennek az új szavak alkotására irányuló időszerűtlen erőlködésnek végül az kellett legyen a következménye, hogy az

írók se egymást, se mások öket, sőt azt nemém mondani, sajátmagukat is alig értik meg, amit én a Tiszta Magyar-
ságban régen megjósoltam, és amit a G o n d o l a t ké-
zenfekvően bebizonyított. Mi hiányzik a majdnem teljesen
tökéletes kiműveltséghez az angolok és franciák nyelvének,
amely pedig számtalan szót kölcsönzött a latin és görög
nyelvből? Annak, amit a németeknek szemére lehetne vetni,
cáfolata megtalálható e mű más helyén. És a latin, azért
mert görög szavakat is használ, vajon nem művelt? Új sza-
vakat csak végszükség fennforgása esetén szabad alkotni,
e ennek kényszerű során olyan legyen ezek képsége, hogy
mind a képzésre szolgáló tö- vagy alapszót, mind az erre
való képzőt első tekintetre meg lehessen érteni. E három
feltétel valamelyikét nélkülöző új szavakat főlegesenek
gyanánt, de elsősorban a kiagyalt töveket addig kell ül-
dösmi a szótárakban és irtani az iskolákban, míg a művel-
tebb nyelvből ki nem vesznek. Magukat a tájkifejezéseket,
vagy az egyik-másik környék gyakorlatában helyet kapott
szavakat is gondosan kerülni kell az egész nemzet számára
írott könyvekben. Így az interes helyett a k a m a t,
vagy az a l k u fejében a t u k m a erőszakosságnak
számít, amennyiben a szerző ezeket az egész nemzetre igyek-
szik rátukmálni. De az ilyen szavaknak is van helyük a
szótárakban, mint olyan, a dialektusok körébe tartozó rend-
hagyóságoknak, amelyekhez minden esetben hozzáfűzendő,
hogy azok általánosan nem fogadhatók el. Azt, hogy mennyi
és mily súlyos károsodást szenved az anyanyelvünk az ige-
ragozás harmadik alakja révén, már az Etymológiában be-
bizonyítottuk. Ezt tehát, mint rendkívül nagy, és az ana-
lógia általános törvényeivel ellenkező rendhagyóságot
mindenkéi szerint az anyanyelv kiművelésének az akadályai

közé kell számítani.

299. §. Végül a fordítások, ha az idegen nyelvek kifejezéseit megtartják, azon túl, hogy csak a fordítás eredeti nyelvében járatosak számára érthetőek, károsítják a magyar nyelv tisztaságát, áttekinthetőségét és választékosságát is. Ezt a tényt a már gyakran dicsért *Az ó és új Magyar c.* munka számtalan példával teszi nyilvánvalóvá. Véleményem szerint hasonlíthatatlanul nehezebb a jó fordítás, mint egy eredeti mű megalkotása, úgy, hogy egyáltalán nemcsak a maguk erejéből magyar könyveket írókra, hanem még inkább az idegen művek tolmácsolóira illik az igen kiváló és a magyar irodalomban kiváló érdemeket szerzett férfinak, Virágh Benedeknek ez az arany mondása: magyar könyveket írni kívánó minden embernek azon kell fáradoznia, hogy ezt a nyelvet ne csak *b e s z é l j e*, hanem *m e g i s t a n u l j a*.

300. §. A magyar nyelv kiművelése itt felsorolt akadályainak az elhárításához megbízható és minden kétségen felülálló alapelvekre támaszkodó és a nyilvános iskolákba oktatásra bevezetett nyelvtanon és mondattanon felül szükséges véleményem szerint egy származástani - mondattani lexikon, amelyben az új, akár tö-, akár helytelenül képzett szavak elvetése után, bármely társalgási nyelvben előforduló törvényes szónak a jelentései, eredete, rendhagyóságai, valamint mondattani használatai feljegyződnek és példákön világosodnak meg. A társalgási nyelvnek ilyen módon való rendezése és rögzítése után, a mesterségek, művészetek, kereskedelem és a tudományok szakszótárait kell egyenként megjelentetni, lentről felfelé vezető fokozatossággal, amint már régen javasoltam a *Magyar Nyelv Szabályai*-nak az előszavában / *Preludium in Institutio-nes Linguae Hungaricae* /. Ezekben ugyanis a szakkifejezés-

seket vagy tömören és világos formában - ha lehet - magyarul adnánk meg, vagy az idegen nyelvekből átvetteket megmagyaroznánk, de semmiképpen sem úgy, -miként a magyar könyvekben előfordul -, hogy bosszúságot okozzanak.

Egyébként az a tervem, hogy ha Isten segédelmével egészséges maradok, az Analyticae kedveső fogadtatása esetén egy szófejtő-szófűző szótárt állítok össze.

U t ó s z ó

Az egyes ember és a közösségek életében egyaránt természetes jelenség a felejtés. Életévei számának növekedésével párhuzamosan az egyén egyre többet felejt azon ismeretekből, amelyekre fiatalabb korában szert tett, s az évszázadok, sőt már az évtizedek múlásával a közösségek tudatából is egyre több, multra vonatkozó ismeret hull ki. Feledésbe merülnek egyre nagyobb mértékben mult idők tudósainak felfedezései, elméletei és meglátásai, költőknek és íróknak alkotásai eszméikkel, elveikkel, gyönyörködtető tartalmukkal együtt. Áll ez az általános megállapítás többé kevésbé arra a magyar tudósra és íróra is, akinek egy tudományos munkáját a következőkben röviden méltatni kívánom, tudniillik Vereseghy Ferencre / 1757-1822 /. Am haladó hagyományaink feledése s a mult értékeinek semmibevétele gyakran veszteséget jelent a tudomány és így a közösség szempontjából is. Szerencsére Vereseghy Ferenc esetében nem beszélhetünk életművének teljes elfelejtéséről. Noha műveiért, nézeteiért életében sok kiméletlen bírálatban és támadásban volt része, elég sok az, amit az utókor munkássága eredményeiből számon tartott, s amit a mai kutatók többsége is méltányolt és méltányol. Ebben része van számos / jobbára régi / tankönyvnek, közműveltséget terjesztő műnek, tudományos értekezésnek és - külön is kiemelendő mértékben - a szolnoki Vereseghy Ferenc Megyei Könyvtárnak. E könyvtár 1972 decemberében Vereseghy Ferenc halálának 150. évfordulója alkalmából a Magyar Irodalomtörténeti Társasággal, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetével és a TIT Szolnok megyei Elnökségével együtt két-napos tudományos ülésesszakit rendezett, s ennek anyagát az "In memoria Vereseghy Ferenc" jelzésű emlékkönyvben /Szolnok, 1973/ szélesebb körben is hozzáférhetővé tette. A közzétett

előadások Verseggy sokirányú munkásságának egyes területeit helyezik új megvilágításba, Kardos Józsefné pedig "Verseggy utóélete" címen összefoglalóan ad számot azon tudományos irodalomról, amely egyrészt Verseggy életét ismerteti meg velünk, másrészt helyét határozza meg a különféle tudományterületek fejlődéstörténetében. Ha ehhez még figyelembe vesszük Terestyéni Ferencnek "Verseggy Ferenc, a nyelvtudós" című dolgozatát / Magyar Nyelv 1957: 19-27 / is, hitelesebb, szívesebb kép tárul elénk Verseggyről, mint amilyent a felszabadulás előtti tudománytörténeti munkák rajzoltak róla. Továbbhaladást Verseggy kevésbé ismert latin nyelvű munkáinak közkinccsá tételétől várhattunk. Az első lépést ez irányba is a Verseggy nevet viselő Szolnok megyei könyvtár tette meg annak a körülötte tömörült kis munkaközösségnek a segítségével, amely Verseggy legterjedelmesebb latin nyelvű, összefoglaló jellegű munkájának, az "Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae" /Buda, 1816-7 / című műnek a magyarra fordítását és közreadását vállalta és végezte el.

Az "Analyticae" háromrészes munka; tartalmazza mindazt, amit szerzője a nyelvtudomány, stilusztan, verstan, szónoklattan és a költészetten terén alkotott. Ámde mindennek a figyelembevételét, értékelését és értékesítését akadályozta latinnyelvűsége. Kertelés nélkül meg kell mondanunk, hogy hazánkban a latin nyelv ismerete - sajnálatosan - immár csupán a szakemberek egy egészen kis csoportjára korlátozódik, s ez a körülmény azzal a veszéllyel jár, hogy a magyar tudomány múlt századi és régibb termékei közül a latin nyelvűek kívül rekednek a különféle tudományok fejlődéstörténetének keretein. Ma már van ennek nyilvánvaló jele is: akad már kutatónk, aki az 1930-as évek előtt élt nyelvészeinket - persze nem a köznyelv

szavaival, hanem körülírva - elmaradott, szűk látókörű, egyoldalú laikusoknak minősíti, akik még csak odáig sem jutottak el, hogy észrevették volna: a nyelvnek nemcsak multja, hanem jelene is van. A régibb magyar tudomány ezen lebecsülésének egyik hatásos ellenszere lehet a feltárása azon sok értéknek, ami a hazai latin nyelvű irodalomban rejlik. A Szolnok megyei könyvtár köré tömörült munkaközösség éppen ehhez a multmentő, értékmentő munkához fogott hozzá, s ennek jutott el jelentős állomásáig akkor, amikor - 1972-től 1980-ig - " A magyar nyelv törvényeinek elemzése " címen Verseghy tudományos munkásságának az " Analyticae "-ben tömörített összegezését tizenkét kisebb-nagyobb kötetben valamennyiünk számára hozzáférhetővé tette.

A megjelent kötetek közül három " A magyar nyelv etimológiája " címen voltaképp leiró nyelvtan, perzse s szó tágabb értelmében megtoldva a szerző nyelvfilozófiai nézeteivel. Mint ilyen, megjelenését éppen napjainkban különös örömmel kell üdvözlölnünk. Hissen már széles körben folyik annak a téves nézetnek a terjesztése, hogy a magyar nyelvészek a multban nem törődtek anyanyelvük korukbeli változataival, sőt a leiró nyelvtanok írását nem is tekintették tudóshoz illő feladatnak. Tudománytörténeti szempontból perzse sok egyéb értéke is van Verseghy nyelvtanának. Megfigyelhető benne például az, hogy a szerző tisztában van a magyar és a latin nyelv szerkezetének különbözőségével, s levonja ebből a tényből a nyelvtaniró számára adódó következtetéseket. Mai nyelvtudományunk helyzetének ismeretében nagy érdeklődésre tarthat számot " A magyar nyelv mondattana " / 1979 / alcímet viselő két kötet is, mely szorososan csatlakozik " A magyar nyelv etimológiája " címen napvilágot látott hangtanhoz és alaktanhoz. Ez a

mondattan ugyanis - sok más tényvel együtt - már pusztán létével is cáfolja azt az újabban terjesztett nézetet, mely szerint nyelvészeink érdeklődését a hangtan és az alaktan kutatása olyan egyoldaluan lekötötte, hogy a mondattan kérdéskörével csak mellékesen foglalkoztak. Figyelemreméltó, hogy mondattanában is fokozott gondot fordít Veregyhy a magyar és a latin nyelv közötti különbségek tudatosítására, sőt gyakorlati tanácsokat is ad a fordítóknak arra nézve, hogy a latin nyelvű mondat tartalmát hogyan tükröztessék helyesen a magyar nyelv eszközeivel.

Hét korábbi kötet "A magyar nyelv művészi felhasználása" / 1973-1977 / alcímet viseli. Hogy pontosabban mit értsünk rajta, megmondja az 1973-ban megjelent kötet Előszavában a szóban forgó tudományterület kiváló szakembere, Szathmári István: "... Veregyhynek e műve retorika, poétika és stilisztika egyszerre" / 5. l. /. További tájékoztatásul szolgáltnak Szurmay Ernő sorai az 1974-ben megjelent kötetben / 205. l. /: a megelőzően megjelent fejezetek "a szerző nyelveztétikájába vezették be az olvasót". Hogy Veregyhynek a fenti címen közzétett fejtegetései mit jelentenek az említett szaktudományok fejlődése szempontjából, arra vonatkozólag hiába keressem felvilágosítást a szakirodalomban. Ennek a magyarizációját abban látom, hogy Veregyhy ide tartozó munkásságát eddig nem ismertük kellőképpen. Így annak értékelését éppen a magyar fordítás teszi majd lehetővé.

Amint talán fentebbi soraimból is kiviláglik, "A magyar nyelv törvényeinek elemzése" komoly értéket jelent több szaktudomány szempontjából. Létrehozása nem egy-két személy, hanem egy munkaközösség érdeme. A fordítás nehéz munkáját Bartha Lászlóné, Borók Imre, Imre István, Lukácsi Hubáné, Szász Kázmér és volt kiváló tanítványom: Györfi Gyula

végeste, mégpedig nem főállású tudományos kutatóként, hanem oktatói, illetőleg könyvtárosi meg adminisztratív munka mellett, önként vállalt többletmunkaként. Hogy a tudományos munka ilyen körülmények között milyen nehézségekkel jár, azt csak az tudhatja, aki - miként e sorok írója - ilyen munka végzésére hasonló körülmények között egykor maga is kísérletet tett. A munkát hátráltató körülményekhez olykor alighanem hozzátartozott a tudományos segédességek egyik-másikának hiánya is. Nagy nehézséget jelentett továbbá az a körülmény, hogy a fordítóknak Verseghy szakszókincsét - legalább is részben - a mai olvasó számára érthető, új terminológiával kellett pótolniuk.

A kötetek lektorálását a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének segítségével az Intézet tudományos munkatársa, Szörényi László végeste. Az ő feladata volt tehát egyebek közt a fordításban használt terminológia helyességének felülbizálása és a terminológia egységesítése. Ha meggondoljuk, hogy a mai nyelvtudományban milyen zavarokat okoz az egységes terminológia hiánya, a szakkörökben közismert terminológiai zűrzavar, nagyra kell értékelnünk a lektor komoly felelősséggel járó munkáját. Egyes kötetekhez igen szükséges és tanulságos előszót írt Szurmay Ernő és Szathmári István / 1972-1975 /. Végül, de nem utolsó sorban, ki kell emelnünk a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár igazgatójának, Szurmay Ernőnek szerepét és munkáját. Aligha tévedek, ha azt állítom, hogy az ő kezdeményezése, szervező munkája nélkül Verseghy nagy műve nem volna ma olvasható magyarul. Ő végeste - társadalmi munkában - a kötetek szerkesztését, összeállítását, korrigálását és a kiadás gondozását azsal a fáradhatatlansággal és gondosággal, amely őt a szolnoki Verseghy-kultusz ébrentartásában hosszú idő óta kitünteti.

A tudományos munka értéke sok tényezőtől függ: elsősorban az etikai alapállástól, továbbá - egyebek közt - a munkához szükséges ismeretek mennyiségétől és mélységétől meg a munkavégzés minőségétől. Hatóerővé azonban a tudományos munka csak akkor alakulhat át, ha eredményei közkinccsé válnak, széles körben ismertté lesznek. " A magyar nyelv törvényeinek elemzése " című művel kapcsolatosan ez több szerv összefogásával volt elérhető. " A magyar nyelv etimológiája " című rész első füzetének kiadásához anyagi támogatást adott Szolnok Város Tanácsa. A 2. füzetétől kezdve a kiadás anyagi fedezetét a Veregyhy Ferenc Megyei Könyvtár biztosította, A grammatika megjelenítése a Kulturális Minisztérium, pontosabban a Kulturális Alap anyagi támogatása révén vált lehetővé. A tudomány munkásai ösziinte köszönettel adóznak mindazoknak, akik " A magyar nyelv törvényeinek elemzése " című kiadvány létrehozásában munkájukkal, illetőleg anyagi támogatás adásával részt vettek, s kifejezik azt a reményüket, hogy a szolnoki Veregyhy Ferenc Megyei Könyvtár munkaközössége oly eredményesen induló fordítói munkáját folytatni fogja.

Lakó György

